

Ing.arch. Štefan Androvič, CSc.:

Z vojenských dejín Trenčína

Boje s Moravanmi a križiakmi

Trenčín oddávna predstavoval významný subjekt vo vojenských dejinách Slovenska. Žiaľ, zo starších dôb jeho vojenskej minulosti ostalo mnoho kapitol takmer neznámych aj pre regionálnu historiografiu.

V druhej polovici 11. storočia zohralo stredné Považie významnú úlohu vo vojenskom dianí na Slovensku. Bola to rozporuplná doba vzájomnej neúcty, neuznávania autority panovníka, doba vzdorokráľ'ov a bezohľadného uplatňovania vlastných záujmov. V Uhorsku začali vnútorné boje o moc medzi panovníkom Šalamúnom a magnátmi Gejzom a Ladislavom. Na ich strane stál aj olomoucký markgróf Otto. Pôvodne aj samotní magnáti bojovali proti sebe, snažiac sa uchytiť čo najviac územného a tým aj mocenského vplyvu. Okolo r.1067 česko-moravské vojsko; vedené Ottom, vtrhlo cez Vlársky a Hrozenkovský priesmyk na stredné Považie, kde vyplienilo predovšetkým okolie Trenčína. V tom čase sa na strednom Považí začali etablovať aj cirkevné záujmy. V otázkach hospodársko-teritoriálnych došlo k rozporom medzi nitrianskou cirkevnou vrchnosťou a olomouckým, episkopátom. Nitrianska vrchnosť žiadala o podporu nitrianskeho magnáta, knieža Gejzu. začali takmer 10 rokov trvajúce boje. Česko-moravské vojsko sa síce dočasne z Považia stiahlo, ale súboj medzi Ottom a Gejzom neustal. O dva roky, r. 1069 Otto s českomoravským vojskan znova vtrhol na Považie a snažil sa dobiť Trenčiansky hrad, už vtedy jednu z najvýznamnejších pevností na uhorsko-moravskom pomedzí. Od r.1067 sídlila na hrade pomerne silná vojenská posádka, aj keď v tom čase išlo skôr o vojenský opevnený bod, nie ešte o "hrad", ako ho poznáme z neskorších čias. Posádku vydržoval nitriansky magnát Gejza a podporovala cirkevná vrchnosť. Títo vojaci sa pri Trenčíne postavili Ottovmu vojsku na odpor a podľa listiny olomouckého opátstva mnoho Moravanov vtedy zahynulo vo Váhu. Gejza Ottovi vpád na Slovensko odplatil útokom na Moravu. Nakoniec sa obaja magnáti pomerili a v marci 1074 vystúpili už ako spojenci panovníka Šalamúna proti tretiemu uchádzačovi o moc v Uhorsku, Ladislavovi z Biharu. Tieto ranostredoveké boje vstúpili do vojenských dejín Slovenska ako "bitky pri Trenčíne".

V trenčianskom regióne pomohli tieto udalosti presnejšie fixovať hranicu uhorského štátu. O niekoľko rokov, v r. 1090 už český kronikár Kosmas výslovne uvádza v spojitosti s Trenčínom - hrad. Jeho urýchlené dobudovanie z pôvodnej výpomocnej pevnosti pravdepodobne podmienili uvedené boje s Moravanmi. Sídelnými hradmi v Uhorsku boli dovtedy len rumunský Bihar a Nitra, ktoré spravovali v hodnosti kniežat dvaja synovia Bélu I., Gejza a Ladislav. Výbojný nájazd Moravanov na Považie, presnejšie do trenčianskeho regiónu, trvali aj za následníka olomouckého markgrófa Ottu II. až do r. 1116.

Stredné Považie nesúžovali len uhorsko-moravské vojnové konflikty. Do tohto obdobia spadá aj ďalšia vojnová epizóda, tentoraz s križiackym vojskám. Na jar 1096, teda v čase, keď vojenskej obrane trenčianskeho regiónu dominoval už dobudovaný Trenčiansky hrad, vtrhol na Považie a Ponitrie predvoj jednej z križiackych výprav. Nedisciplinovaní križiaci, vedení Gottschalkom a Folkerom z Orleánsu, drancovali krajinu v takej miere, že sám panovník musel proti nim vojensky zasiahnuť. Podľa Kolomanových kronikárov križiacke vojsko preniklo v smere proti Váhu až pod Trenčín. Presnejšie doklady o ich expanzii na stredné Považie však nemáme.

Vznik hradnej posádky

Na prelome 11. a 12. storočia sa vnútorná obranná línia Uhorska posunula až na ľavý breh Váhu, kde ostalo teritoriálne delenie medzi Moravou a Slovenskom fixované až do tatarského vpádu. Pravý breh Váhu predstavoval až po Moravu tzv. "pohraničné pasmo - gyepűelve", na ktoré si dlho robili rovnaké nároky moravskí markgrófi aj údelné nitrianske kniežatá. Tým možno vysvetliť aj vpády Moravanov na Považie v časoch olomouckych markgrófov Otta I. a Otta II.

Význam Trenčianskeho hradu, ako pohraničnej pevnosti, začal narastať začiatkom 12. storočia v súvislosti s novou organizáciou pohraničných území Uhorska. V severozápadnom cípe uhorského kráľovstva sa Trenčín stal najvýznamnejším oporným bodom. Pod hradom čoskoro vznikla chránená obchodná osada, z ktorej istý dôchodok patril Nitrianskemu biskupstvu. Cirkevná vrchnosť mala preto veľký záujem o obranný systém v trenčianskom regióne. V listine Zoborského opátstva z r. 1113 sa Trenčiansky hrad prvý raz spomína ako sídlo pohraničného komitátu, t.j. župy. V r. 1141 je uvádzaný aj prvý kapitán hradu a veliteľ jeho vojenskej posádky - Jonáš Allaghy.

Hrad nebol odkázaný len na vojenskú službu poddaných. Hradná posádka mala veľa príslušníkov, regrutovaných z nitrianskeho regiónu. V roku 1194 je uvedený istý Micháel ako Comes de Trusun, t.j. trenčiansky župan: Hoci predstavoval v širokom regióne najvyššiu štátnu funkciu, hradnej posádke nevelil. Jej veliteľom bol zvlášť na to určený tzv. hradný kapitán - Princeps milicie trenciniensis, ktorému podliehali stotníci - centuriones. Takýto systém vojenskej obrany mal Trenčín vybudovaný už pred tatarským vpádom.

Vojsko nechránilo len osadu a jej obyvateľov. Hradná posádka vykonávala funkciu hraničnej kontroly, k čomu stúžila celá sieť ďalších pomocných, strážnych stanovíšť a bodov. Dnes je ťažké určiť, kde všade takéto vojenské posty existovali, ale určite boli takto využívané aj niektoré staršie, ešte slovanské hradiská, v dávnych časoch tvoriace systém, územnej obrany. Väčšina hradísk zanikla v 10. storočí, ale niektoré prežili až do stredoveku. Z viacerých sa postupne vytvorili samostatné pevnosti a hrady, inštančne podriadené Trenčínu. Posádka hradu vykonávala vyložene vojenské povinnosti, o jej zásobovanie a celé hospodárske zázemie sa starala svetská vrchnosť (župan), s príspevom vrchnosť cirkevnej. Poddanské obce povinne zabezpečovali pre vojsko potraviny, palivo a väčšinu ostatných hospodárskych náležitostí. Vojsko malo svoju pešiu i jazdeckú časť. Obe vykonávali kontrolu zvereného hraničného úseku zo strany Moravy a súčasne kontrolovali a chránili obchodníkov, prechádzajúcich cez Trenčín.

Hradná posádka mala svoj štandardný počet žoldnierov. Počas hrozby nepriateľského vpádu sa zhromažďovalo početnejšie vojsko, regrutujúce sa z obyvateľstva tzv. poddanských obcí. Väčšina z týchto nekvalifikovaných bojovníkov bola domáceho, teda slovenského pôvodu. Žoldnieri, ako najatí rytieri a bojovníci, pochádzali z rôznych krajín. Okrem slovenských, maďarských a česko-moravských regiónov tu mali zastúpenie Nemci a dokonca aj Ukrajinci. Títo "potulní bojovníci" mali kvalitný výcvik, ale všade sa zdržali len podľa schopnosti vrchnosti platiť.

Na začiatku 13. storočia je ako veliteľ trenčianskej hradnej posádky uvádzaný Stoys z Ribíc, jeho dvaja bratia pôsobili ako velitelia stotín - centurioni. Trenčín bol povinný vojsku dodať za každých 6 domov (usadlosti) jedného bojovníka s úplnou výzbrojou a výstrojou. Nitrianska cirkevná vrchnosť dodávala do Trenčína 12 bojovníkov a Tmava, ak bolo treba, mala dodať až sto mužov.

Vpád Tatárov na Považie

Jednou z najstrašnejších pohrôm pre stredovekú strednú Európu bol tatársky vpád. Ako obrovská lavína sa Tatári rútili, ničiac, čo im prišlo do cesty.

Hlavný prúd viedol osobne chán Batu (1205-1255). V polovici marca 1241 vypálili Vacov a popri Dunaji postupovali cez uhorské územie k rakúskej hranici. Tri ďalšie prúdy ich vojska pustošili Poľsko, pri Vratislavi sa spojili a po víťazstve nad sliezskym vojvodom Heinrichom pri Lednici ľahla popolom celá Morava od severu na juh. Chán Batu privolať svoje vojsko z Poľska na Slovensko, aby po spojení sil získal dostatočnú prevahu proti uhorskému kráľovi. Tatári predtým na Ukrajine porazili Kumánov, ktorí hľadali záchranu a pomoc u uhorského panovníka Bela IV. To bol údajne dôvod pre zmenu smeru výbojov tatárskeho vojska z Poľska do Uhorska.

Začiatkom apríla 1241 vtrhli na Moravu a koncom apríla tatársko-mongolské vojsko prešlo cez Hrozenkovský priesmyk na Považie. Trenčiansky hrad bol prvým, na ktorý na vtedajšom uhorskom území narazili. Pre Tatárov však ostal nedobytný.

Podľa neskorších darovacích listín (z rokov 1243-1259) obranu hradu a mesta Trenčín viedol župan Bogomír, syn českého rytiera Soběslava. Darovacie listiny predstavovali udeľovanie drobných majetkov za vojenské služby. Ich účelom bolo zvýšiť počet kráľovského vojska. Dozvedáme sa z nich cenné údaje aj o vojenskej aktivite v trenčianskom regióne. Už o niečo skôr je Trenčín spomínaný ako hrad - castrum: iobagiones castri de Trenchin (1193), ...que est iobagionum castri de Trencyn, a ...castro Trynychyn recipiendo (1232) atd. Vo februári 1241 je to už v súvislosti s poddanými zo Zamaroviec (iobagiones castri de Trenchin), ktorí ešte pred tatárskym vpádom prišli z Nemecka, aby "bránili a obrábali zem a za každých 6 dvorov odviekli trenčianskemu hradnému kapitánovi po jednom vyzbrojenom bojovníkovi".

Z týchto darovacích listín panovníka vieme, ktorých poddaných určil Bela IV za povinných slúžiť "in cabatis" t.j. v koženom kabátcu ako vojakov, ktorých za služby pri obrane Trenčianskeho hradu počas tatárskeho vpádu odmenil pozemkami, ktorým poskytol za rovnaké služby úľavy atd. Poddaní Premysl, Nosko, Newer, Buda, Orcirád, Radilo, Damaslav a Radchoch nemali právo nosiť zbroj, napriek tomu sa v boji proti Tatárom vyznamenali, za čo im panovník dal pozemky vo Veľčiciach a povýšiť ich na "kráľovských poddaných". Rremysl a Nosko neskôr padli v službách Bela IV Morave.

Kráľovská listina sa zmieňuje aj o tom, že počas tatárskeho vpádu sa na Trenčianskom hrade ukrylo mnoho ľudí aj s majetkom. Mesto aj hrad sa pred Tatármi ubránili, hoci vojsko chána

Odrú sa na juhozápadnom Slovensku zdržalo až do začiatku r.1242 a oddiely plienili neraz v bezprostrednej blízkosti Trenčína.

Po tatárskom vpáde (1241-1242) vznikli na západnom Slovensku len dva správne celky, ktorých centrami sa stali pohraničné hrady Bratislava a Trenčín. Na ich obranu sa organizovali osobitné posádky. Dovtedajšie valy a drevené palisády nahradzovali kamennými hradmi. V okolí Trenčína sa vybudovali nové trvalé pevnosti a hrady (Čachtice, Súča, Vršatec, Lednica), zriadujú sa nové stražne stanoviská (tzv. Hochwarte) a obranná pohraničná čiara sa v dôsledku novej obrannej stratégie posunula na pravú stranu Váhu, až na hranice Bielych Karpát. Niektoré zo starších pohraničných pevností zanikli, alebo aspoň na čas zmizli z dejín (Beckov). Po tatárskom vpáde sa veľa ľudí aj zeme, dovtedy patriacich k hradu, vylúčilo z jeho majetku. Aj Trenčiansky hrad sa preto musei ešte viac spoliehať len na vlastnú posádku vojakov z povolania.

Kráľ Belo IV. utekal pred Tatármi cez Gemer, Novohrad, Hont a Tekov do Nitry, odtiaľ smerom k Trenčínu, ale keď sa dozvedel o ďalšom prúde tatárskeho vojska na Morave, rýchlo doplnil z nitrianskej a trenčianskej hradnej posádky svoj doprovod a cez východné Rakúsko a Záhreb ušiel do Dalmácie. Tatári ho prenasledovali až tam, takže sa uchýlil na Dalmatské ostrovy. Rakúsky vojvoda Fridrich Babenberský si vynútil za poskytnutú pomoc pri úteku odstúpenie troch uhorských žúp. Keď Tatári v januári 1242 odtiahli k Ostrihomu, Fridrichovo rakúske vojsko skutočne prišlo vymáhať tento "úplatok za pomoc". Až pri Hlohovci boli Rakušania zastavení spojeným vojskom nitrianskej a trenčianskej stolice, hlavne zásluhou už spomínaného trenčianskeho župana Bogomíra. S týmto menom sa stretávame ešte raz, keď o rok neskôr mazovské knieža Konrád napadol Krakovské kniežatstvo, patriace zaťovi Bela IV. - Boleslavovi. Na pomoc mu prišlo "uhorské vojsko", znovu vedené trenčianskym županom Bogomírom.

Nástup Matúša Čáka Trenčianskeho k moci

Najpozoruhodnejšou postavou trenčianskych dejín dodnes ostáva Matúš Čák Trenčiansky (? 1260-1321). Žiaľ, napriek jeho popularite nepoznáme okrem staršej maďarskej literatúry a trochu romantizujúcich prác Jozefa Braneckého žiadnu, ktorá by z pohľadu moderného historika objektívne zhodnotila túto rozporuplnú, ale zaujímavú osobnosť.

V staršej literatúre sa stretávame s menom Matheus de genere Chaak už v rokoch 1275-78. Jeho nositeľom je ale starší člen rodu, strýc neskoršieho pána Váhu a Tatier. Podľa historikov Kerekesa a Póra starší Matúš Čák je síce uvádzaný ako kapitán Trenčianskeho hradu, v skutočnosti ho ale vo funkcii zastupoval syn Michal. "Náš" Matúš Čák sa podľa nepotvrdených údajov narodil okolo r.1260, keď Trenčiansky hrad ešte nepatril jeho rodine a bol kráľovským majetkom.

Koniec 13. a začiatok 14. storočia sa v Uhorsku niesol v znamení vzrastajúceho vplyvu oligarchov a ich neustáleho boja o moc. Koncom r.1285 sa panovník Ladislav IV. - Kumánsky pokúsil pokoriť jeden z najmocnejších feudálnych rodov, Kyseckých, ovládajúcich takmer celé Zadunajsko. V bitke pri Žitave však utrpel porážku a od potupného zajatia sa zachránil len útekom do Trenčína. Odvtedy je Trenčiansky hrad uvádzaný ako "kráľovský". Panovník sa tu nezdržoval stále a správu hradu zveroval zvlášť k tomu určenému kastelánovi.

Po zavraždení Ladislava IV. odbojnými kumánskymi veľmožmi prevzal všetky kráľovské povinnosti aj majetky, vrátane Trenčianskeho hradu, Ondrej III. (panoval v r. 1290-1301). V prvej polovici jeho vlády mu Čákovci poskytli pomoc pri potlačení vzbury pánov z Kyseku a znova sa dostali do popredia. Matúš; syn palatína Petra a synovec niekdajšieho kapitána Trenčianskeho hradu Matúša staršieho, sa stal najvyšším kráľovským koniarom a v r. 1297 mu

už patrila najvyššia hodnosť palatína - kráľovského miestodržiteľa. Niekedy po r.1296 sa Trenčín uvádza ako stredisko jeho palatínskej moci. Neskôr sa hodnosti vzdal, údajne na protest proti politike panovníka.

Matúšova moc natoľko vzrástla, že ostal nepohodlný aj pre panovníka. Po vzniku jeho prvých majetkoprávných sporov s cirkvou, kráľ zorganizoval proti nemu trestnú vojenskú výpravu a cirkev pohrozila exkomunikáciou. Vojenská výprava nebola úspešná, viacerí historici dokonca tvrdia, že z panovníkovej strany šlo o alibizmus voči cirkevnej vrchnosti, aby čelil jej neustálym sťažnostiam na Matúša Čáka. Nitrianska kapitula opätovne nazývala Matúša "princepsom", teda vládcom Slovenska a vytýkala kráľovi, že si s ním nevie poradiť. Matúš v úlohe palatína vyžadoval od cirkvi, aby jeho nariadenia v svetských otázkach, ako kráľovského úradníka, rešpektovala. Na hrozbu exkomunikácie odpovedal napadnutím niektorých biskupských majetkov, za ktoré kapitula neodvádzala ním požadované poplatky. Jeho vojsko viedol Štefan zo Šternberka.

J. Branický uvádza, že za podobné postupy panovník zbavil Matúša hodnosti palatína. V listine z 2.5.1299 je už uvádzaný ako "condam-palatinus", t.j. odsúdený (odvolaný) palatín. Maďarský historik Botka o tom v r. 1873 napísal, že "veda múdro spravovať krajinu nepatrila medzi vlastnosti Ondreja III.". Skutočný dôvod odvolania zostal neznámy, ale po zmene panovníka je v listine z r. 1308 znova spomínaný ako "...ac Mathei Trinze palatini", teda vo funkcii trenčianskeho palatína.

Zem Matúšova - Pán Váhu a Tatier

Po smrti Ondreja III. sa Matúš Čák, vtedy už mocný magnát, pričínal o zvolenie nového panovníka na uhorský trón. Stal sa ním Václav III., syn českého kráľa Václava II. (otec sa tejto pocty vzdal v prospech syna). Za takúto službu nový monarcha priznal v Stoličnom Belehrade v marci 1302 Matúšovi všetky privilégia, funkcie a majetky. S dedičným právom mu daroval nielen Trenčiansky hrad, ale aj celú Nitriansku a Trenčiansku stolicu. Zdá sa, že to bol pre Matúša danajský dar, pretože v oboch stolicách mala cirkev rozsiahle majetky, ktoré sa stali medzi oboma stranami predmetom sporov. Cirkev nechcela pristúpiť na žiadnu delbu moci medzi jej výsadnými právami a právami panovníka.

Boj o uhorský trón však trval ďalej. V Ostrihome korunovali za "vzdorokráľa" Karola Róberta z Anjou. Podporovala ho cirkevná aj svetská vrchnosť. Pápež Bonifác VIII. pohrozil exkomunikáciou každému, kto neuzná syna sicílskej kráľovnej Márie, Karola Róberta, za kráľa. Václav II. v obave o syna, sa v jeho mene radšej uhorskej koruny vzdal. Uhorskí oligarchovia, ktorí voľbu Václava III. podporovali, ostali zaskočení a Matúš Čák Trenčiansky sa stal nezávislým veľmožom. Neskôr sa tak aj správal voči cirkevnej a svetskej vrchnosti. V r.1303 síce prešiel na stranu Karola Róberta, ale keďže sa nepohodli, začal uplatňovať vlastnú mocenskú politiku. Postupne ovládol značnú časť Slovenska, ako aj časť severného Madarska a juhovýchodnej Moravy. Využil svoje prbruzenské vzťahy s moravským rodom pánov zo Šternberku, ktorí mu pomáhali budovať armádu.

Pre panovníka Karola Róberta sa Matúš stal najúhlavnejším nepriateľom a takým ostal až do svojej smrti v marci 1321. Podobných odbojných oligarchov bolo v Uhorsku viac, ale Karol Róbert nemal dostatok vojenských síl, aby sa s nimi vysporiadal. Pápež Klement V. preto v snahe podporiť jeho autoritu, vyslal kardinála Gentilisa, ktorý pri Vyšehrade rokoval aj s Matúšom Trenčianskym. Kráľ na radu kardinála vymenoval troch palatínov z najmocnejších veľmožov, vrátane Matúša Čáka. Toho navyše vymenoval aj za kráľovského taverníka. V listine z r. 1310 je už uvádzaný, ako "magister tavernicorum magistri Mathei de Trinchino". Matúš Čák z titulu funkcií odnímal majetky neverným a väčšinu si ponechával. Pretože bral aj cirkevné,

kráľ ho v r. 1311 zbavil funkcií a kardinál Gentilis exkomunikoval. Potom už Matúš otvorene vystúpil proti panovníkovi a cirkevným hodnostárom.

Matúš Čák, ako nezávislý veľmož, postupne ovládol Trenčiansku, Nitriansku, Bratislavskú, Komárňanskú, Tekovskú, Turčiansku, Liptovskú, Oravskú, Zvolenskú, Liptovskú, Novohradskú a veľkú časť Ostrihomskej stolice až po Vyšehrad. Na východnom Slovensku uzavrel spojenectvo s Omodejovcami z rodu Abovcov. V rokoch 1310-1312 im pomáhali celé skupiny Matúšových vojakov v Spišskej a Sarišskej stolici. Spory mešťanov s týmito východoslovenskými veľmožmi viedli v septembri 1311 k zabitíu hlavy rodu Omodeja Abu, k bojom o Spišský hrad a nakoniec k známej bitke pri Rozhanovciach 15.6.1312. Matúš Čák svojim spojencom vyslal na pomoc vojsko (okolo 1700 mužov), ale to na bojisko dorazilo neskoro. Omodejovci prehrali a porážka sa dotkla aj záujmov pána Váhu a Tatier.

Vrchol a pád moci Matúša Čáka

Matúšova sláva vyzrela až po jeho rozchode s protagonistami na uhorský trón. Jeho moc bola odrazom politických ambícií oligarchu, ktorý uplatnil vlastné záujmy na rovnakom princípe, aký používala vtedajšia svetská či cirkevná reprezentácia. Jeho súboj s cirkevnou vrchnosťou mal ekonomické, majetkovo-hospodárske dôvody, nebol to boj proti náboženstvu. Skalský opát Štefan patril medzi jeho najbližších spolupracovníkov a aj po Matúšovom opakovanom exkomunikovaní vykonával pre neho všetky náboženské služby. Pravdepodobne mal na veci iný pohľad, ako nitrianskí a ostrihomskí cirkevní hodnostári.

Matúšova dŕžava sa v listinách neraz spomínala ako Terra Mathei - zem Matúšova. Zemepisne obsiahla takmer celé Slovensko, čo neskôr mnohí historici vyzdvihovali ako fenomén slovenských národných dejín, hoci Matúš nebol pôvodom Slovak. Jeho rodisko sa údajne nachádza niekde v Zadunajskej. Matúš mal veľmi úzke kontakty s Moravou, vtedy patriacou pod České kráľovstvo. Dokonca aj jeho rodový erb eminentne pripomína český kráľovský znak. Jeho prvý zástupca Štefan pochádzal z českého rodu Šternberkovcov. Udajne viedol aj obranu Trenčianskeho hradu od marca do júna 1321, teda po Matúšovej smrti. Hoci nevieme, ako sa dostal z obklúčenia, ešte dlho po rozpade Matúšovej dŕžavy spravoval hrady Holíč a Branč.

Matúšov vzťah k českým a moravským feudálom však nebol univerzálny. Vo svojom sídle, v Trenčíne, ho obklopovali hodnostári, majúci rovnaké funkcie a tituly, ako pri kráľovskom dvore. Jeho palatínom až do roku 1318 bol Felicián Zach. Okrem neho by sme tu našli ďalších zemanov slovenského a moravského pôvodu (Branický uvádza Čabanku, Porča, Zacha). Karol Róbert sa viackrát zmieňuje o Moravanoch a Čechoch, ako Matúšových prívržencoch. Napr. v listine z r. 1312, v ktorej uvádza bojové zásluhy istého Rikolfa, doslovne uvádza: "Prívrženci Matúša Trenčianskeho priviedli Bohemos super nos erectis vexillis (Čechov), so zástavami proti nám rozvinutými." Slovenských zemanov, ako Matúšových bojovníkov, uvádza okrem iných aj Fejér (in: Codex diplomaticus, VIII/1/435). Spomína istého slovenského zemana, ktorého zajali a uväznili. Vyslobodil ho jeho sluha tým, že ostal v žalári miesto neho. Keď to zistili, uťali mu ľavú ruku, začo mu neskôr vďačný pán, ako "odmenu za krv", daroval jednu dedinu.

Pre Matúša ani porážka spojencov pri Rozhanovciach neznamenala koniec mocenských ambícií. Zďaleka to nebola "porážka, z ktorej sa už nespamätal", ako ju interpretujú viacerí historici. Od mája 1312 organizoval český kráľ Jan Luxemburský trestné vojenské výpravy proti moravskej šľachte. Matúš Čák sa cítil byť ohrozený alebo zodpovedný za podporu Moravanom. Využil účasť Jana Luxemburského na korunovácii nemeckého panovníka vo Frankfurte a obsadil na Morave niekoľko strategicky dôležitých hradov. S pomocou tamojšej šľachty ovládol celú strednú Moravu. Jan Luxemburský ho odtiaľto nedokázal vytlačiť ani do konca r.1314. Matúšovu angažovanosť na strane Moravanov možno spôsobilo aj to, že v jeho vojsku slúžilo

veľa Moravanov. V roku 1315 umiestnil Jan Luxemburský do Uherského Brodu špeciálnu posádku, ktorá mala pozorovať hranice a hrady Matúšovej dŕžavy. Pretože so zásobovaním tohto vojska mal český kráľ ťažkosti (Matúšovi ľahkoodenci prepadávali vozy, rekvirujúce proviant), zásoby vozili v dobre strážených kolónach až z Brna.

Karol Róbert, ako vnuk posledného uhorského panovníka z rodu Arpádovcov, získaval stále výraznejšiu podporu cirkevných aj svetských kruhov nielen v Uhorsku. Moc Matúša Čáka začala postupne upadať, ale k rozhodujúcemu stretnutiu došlo až na jar 1321, keď Karol Róbert na čele veľkého vojska obľahol Trenčiansky hrad. Dobre vybudovaná a bránená pevnosť však odolávala náporom početnejších útočníkov. Matúš Čák počas tohto obliehania 18. marca 1321 zomrel. Aby jeho smrť nespôsobila demoralizáciu obrancov, pochovali ho tajne a odpor viedli jeho najbližší na čele so Štefanom zo Šternberku. Až v lete 1321 sa vyhladovaná posádka vzdala. Tým skončila aj éra jednej z najpozoruhodnejších postáv trenčianskych dejín.

Vojenská moc Matúša Čáka

Od r.1300 začal Matúš Čák systematicky budovať vojenskú moc svojej dŕžavy. Pôvodne ju tvorilo 32 hradov v 18 stoliciach, ale podľa českých historikov mal pod kontrolou viac ako 50 hradov. Starší uhorskí historici udávajú početný stav jeho vojska okolo 3000 bojovníkov. U Matúša slúžilo v zbrani mnoho Čechov a Moravanov a českí historici odhadujú počet jeho vojakov na 4 až 6 tisíc, menil sa však podľa teritoriálneho rozsahu jeho dŕžavy. O sile tejto armády svedčí aj približne 1700-členný expedičný kontingent, ktorý v lete 1312 vyslal na pomoc spojencom Omodejovcom až na východné Slovensko.

Až do r.1314 bolo vo vojsku pána Váhu a Tatier okrem drobných uhorských a slovenských zemanov aj veľa moravských feudálov s ozbrojenými družinami, všeobecne uvádzaných ako "Bohemos" (t.j. Česi). Od r. 1312 sa vyostroval mocenský konflikt českého panovníka Jana Luxemburského s Moravanmi, v dôsledku čoho sa medzi Matúšom a nimi volenská spolupráca ešte zvýraznila. Od r.1314 sa Matúš Čák stal spojencom rakúskeho vojvodu Fridricha z rodu Habsburgovcov, čo znova spôsobilo štrukturálne zmeny v jeho vojsku.

Podľa kronikára Petra Žitavského mal Matúš len málo ťažkoodených rytierov. Väčšinu tvorila ľahká jazda a pechota, oblečená do kožuchov alebo veľmi úzkych sukničiek, silno stiahnutých v bokoch. Všetci mali namastené vlasy. Pri boji sa ustavične pohybovali, buď utekali alebo prenasledovali nepriateľa. Velmi šikovne a rýchlo napínali luky, rovnako dobre strelali dopredu aj dozadu. Žitavský uvádza, že na kráľovských ťažko odených, ale aj ťažko pohyblivých rytierov, títo rýchli jazdci najprv vrhali pomocou prakov kožené vrečky (mechúry) s výťažkom zo smradľavých žliaz tchorov. Keď tekutina zatiekla pod brnenie rytierov, tí otvárali priezory šišiakov, cez ktoré ich potom ľahko zasiahli šípy ďalšieho sledu Matúšovej jazdy. Lukostreľbou spôsobovali nepriateľovi veľké straty a nikoho nešetřili. V Matúšovom vojsku prevládali poddaní, čomu bola prispôsobená aj výzbroj a taktika boja. Pripomínala pôvodnú taktiku starých Madarov. Kardinál Gentilis vo viedenskej ilustrovanej kronike uvádza, že "...jeho vojaci sa bijú ako lev, ktorého má ich pán v rodovom znaku, ak nechceš zomrieť, nestretni sa s nimi!" Čákov vrstovník, Čech, opát Peter, o Matúšových vojakoch napísal: "A Quibus eripiat te Christus et hoc cito fiat!" (Nech Ťa Kristus ochraňuje od nich a to čím skôr!).

Matúšovým vojakom nebol neznámy ani pevnostný boj. V júni 1315 začal Ján Luxemburský novú výpravu proti Matúšovej dŕžave útokom na jeho hraničné pevnosti Veselý n. Mor. a Holíč. Podľa zbraslavskej kroniky "Pan Jan, kráľ český, hrabě lucemburský vytáhl s výpravou proti Matoušovi hraběti z Trenčína, léta Páně 1315 v měsíci červnu." Pri útoku na Holíč použili aj málo známy podkopový systém dobývania hradieb. Matúšov zástupca, Čech Štefan (niekedy mylne zamieňaný za syna Zdislava zo Šternberka), ktorý riadil obranu Holíča, prikázal

vybudovať protipodkop. Oba tunely sa spojili, Matúšovi početnejší bojovníci prekvapených útočkov pobili a celý kráľovský podzemný útok skončil neúspechom. Jan Luxemburský síce pri obľahnutom Holíči vyčkával ďalej, ale keď zistil, že jeho spojenec Karol Róbert nie je podľa dohody schopný zaútočiť na Matúšove vojsko, výpravu zastavil, expedičný zbor rozpustil a uzavrel prímerie. Holíč aj Veselí n. Mor. ostali ako posledné pevnosti v moci Matúšových prívržencov ešte 11 rokov po jeho smrti.

Matúš Čák zakladal osady resp. dediny zvané "Lehoty", ktoré potom dával ako tzv. léno svojim verným za zásluhy. Tak vznikli Mníchova, Petrova, Jánova a ďalšie Lehoty. Podľa A. Póra a J. Braneckého odmenil Matúš Čák veľkými majetkami vynikajúcich moravských bojovníkov (Bohemos) Valentína, syna Bogislava a Budimíra, syna Marka, za ich vojenské služby v rokoch 1308-1312.

Matúšove hrady

Pretože jadrom vojenskej moci Matúša Čáka Trenčianskeho bola sústava pevností a hradov, ich výstavbe venoval veľkú pozornosť. Najprv dobudoval Trenčiansky hrad. V čase, keď ho získal, mal pravdepodobne murovanú len veľkú obytnú vežu a nižšie položenú kruhovú vežu. Ostatné časti, okrem opevnení, boli drevené. S jeho rozsiahlou prestavbou začal najpravdepodobnejšie v r. 1299, keď prvý raz použil prídomek "Matúš z Trenčína". Branecký datuje Matúšovu prestavbu až na koniec r. 1300, kedy sa už Trenčín spomína ako "civitas", teda mesto s richtárom a prísaznými mešťanmi - na čele s magistrátom. Jadro hradu už pred Matúšom tvorila viacpodlažná obytná veža, tzv. "Nebojsa", ktorú pán Váhu a Tatier nechal ešte zosilniť a nadstavat'. Pretože tieto práce mali byť rýchlo ukončené a opracovanie kameňa trvalo dlho, pôvodnú kamennú stavbu zosilnili a nadstavali tehlovým murivom, čo je dodnes na veži vidieť. V spevnenom tehlovom plášti vybudovali kamenné schodisko, nahrádzajúce pôvodné rebríky. Schody boli úzke, dvaja ľudia sa na nich neobišli, čo umožňovalo ľahšiu obranu. I keď Matúšove vzťahy k cirkvi sa dajú charakterizovať ako nepriateľské, okrem paláca a zrekonštruovaných veží nechal postaviť aj kaplnku, o ktorej sa zmiňuje bula nitrianskeho biskupa v súvislosti s opátom Štefanom zo Skalky, vykonávajúcim Matúšovi cirkevné služby.

Branecký, Pór, aj ďalší historici boli presvedčení, že po Matúšovej smrti jeho pohreb a uloženie telesných pozostatkov do tajného hrobu niekde v útrobach hradu obstaral práve skalský opát Štefan. Treba poznamenať, že vtedajšie cirkevné pomery v Uhorsku podliehali už od synody v r. 1279 neustálej kritike. Viacerým pápežským legátom sa nepáčil vtedajší život uhorského duchovenstva. Kňazi neraz slúžili omše bosí, neporiadne oblečení, cirkevné domy často slúžili ako krčmy, duchovné osoby viedli príríš svetský život. Nosili zbraň a zúčastňovali sa ozbrojených šarvátok. Klérus sa nevyhýbal ani svetským zábavám a radovánkam, najmä ak "nehrozila" kontrola svetskej či cirkevnej vrchnosti. Niet divu, že ani v Matúšových očiach si mnohí cirkevní hodnostári nezískali rešpekt. Keď na podnet nitrianskeho biskupa vyhlásil kardinál Gentilis r. 1311 nad Matúšom Čákom kliatbu, ten sa cítil ukrivdený, lebo vedel, že ide v podstate o osobné spory. Rozzúrený poslal proti Nitre svojho vojvodu Simona Kačiča, ktorý ist'ou dobou aj hrad, biskupa zajal a len tak-tak že ho neprebodol dýkou. Nitra aj s hradom vtedy celkom vyhoreli.

Doteraz nie je známe, kde a ako Matúša pochovali. Centrálnu časť hradu po jeho smrti viackrát prestavali. Keďže zomrel počas dlhodobého obliehania hradu, viacerí historici sa domnievali, že musel byť pochovaný tajne, aby ho kráľovskí obliehatelia ani po kapitulácii pevnosti nenašli. Podľa známych skutočností Matúš zomrel na Trenčianskom hrade 18. marca 1321, v čase, keď bol hrad obklúčený a je skutočne ťažké predstaviť si, ako jeho verní mohli nepozorovane vyniesť mŕtve telo cez hermetický kordón nepriateľského vojska. Fakt je, že Matúšov hrob sa

nešašiel a nikto sa už nedozvedel, kde spí svoj večný sen. Miesto hrobu nikto nevyzradil a azda starostlivo ukrytý prístup pravdepodobne zničila alebo uzatvorila ďalšia stavebná činnosť.

Za svoj vznik pravdepodobne ďakujú Matúšovi Čákovi slovenské hrady Hrušov a Vršatec. V tých časoch vzniklo najstaršie jadro hradu Lietava, kde sa v rokoch 1307-1321 spomína ako "castellanus de Lithwa" istý Andreas. Trenčiansky hrad slúžil ako predloha a vzor pre dostavbu hradu Topolčany, ktorý Matúš zdedil po otcovi. Vďaka jeho priazni vznikli pravdepodobne aj hrady Oponice a Starý hrad pri Varíne. Všetky tieto stavby predstavovali aj určité administratívno-správne centrum v celkovej štruktúre územného členenia Matúšovej dŕžavy. V exkomunikačnej listine nitrianskeho biskupa Jána z roku 1318 sa uvádza: "Matúš opevnil Trenčiansky hrad priekopami a múr spevnil klátmi. Drevo znášal, aby mohol páliť vápno. Stroje dal priniesť do hradu na odrazenie útokov a veľké brvná na upevnenie hradieb." Podobné obvinenie cituje biskup aj v súvislosti s Topolčanmi.

Od smrti Matúša Čáka po husitské vojny

Ešte ani neskončilo obliehanie Trenčianskeho hradu kráľovským vojskom Karola Róberta a do Nitrianskej stolice vtrhol z vlastnej iniciatívy magnát Mikuláš Gutkeled. Postupne dobyl hrady Oponice, Uhrovec, Bojnice a opevnené mesto Prievidza. Jeho žoldnieri ľahko rozohňali nepočtetné oddiely Matúšovej armády. Vojaci v panike utekali do hôr. Po tomto rýchlom úspechu sa mnoho kastelánov ďalších Matúšových hradov dobrovoľne vzdalo. Tak padol Gýmeš (Jelenec), Sučany aj Lietava. Víťazi väčšinu dôverčivých kapitulujúcich posádok z pomsty pobili, len malým skupinám sa podarilo ujsť na Moravu alebo do Poľska. Celé stredné Slovensko už predtým dobyl zarytý Matúšov odporca, magister rytier Donč zo Zvolena.

Počet Matúšových hradov doteraz presne nepoznáme. Odhad historikov sa pohybuje v číselnom rozpätí od 30 do 50. Matúš priamych potomkov nezanechal, jediný syn zomrel skôr, ako on. Napriek rozporom, pretrvávajúcim medzi Matúšom Čákom, svetskou a cirkevnou mocou, stredoveké právo uznávalo dedičné nároky. Jeden z dedičov, Štěpán Čech, syn Zdislava zo Šternberka, až do r. 1332 držal posledné dva z pôvodných Matúšových hradov - Holíč a Branč. Trenčiansky hrad, ako najvýznamnejšiu pevnosť, obsadilo kráľovské vojsko. Panovníkovi na hrade údajne moc nezáležalo, nechcel však dopustiť, aby sa niekomu dostali do rúk cennosti, ktoré mal Matúš Čák na hrade pravdepodobne ukryté.

Po dobytí hradu kráľ menoval za správcu svojho taverníka Demetera, syna Alexandra z Někce. Ten vykonával funkciu "maier castri trenchiniensis", t.j. hradného kastelána až do júna 1328, ale za ten čas sa neobjavila žiadna zmienka o nájdení hrobu predchádzajúceho majiteľa alebo jeho ukrytých pokladov. Kto bol Demeterovým nástupcom, to sa z kroník nedozvedáme, až v rokoch 1351-54 spomína najvyšší kráľovský sudca Tomáš ďalšieho kastelána Michala Rufusa Červeného, príbuzného Abraháma Rufusa, zakladateľa rodu pánov z Oponíc a jedného z najvýznamnejších vojvodcov Matúša Čáka. Rod Oponických sa neskôr pomaďarčil (Aponiovci) a ich rodový archív odviezli po vzniku Česko-Slovenska do Maďarska, kde nakoniec časť skončila v archíve Tolnianskej župy. Obsahuje aj archíválne mimoriadne ceny, týkajúce sa doby Matúša Čáka?

Keď nastúpil na uhorský trón Ľudovít Veľký, syn Karola Róberta, patril Trenčín spolu s Bratislavou a Trnavou medzi najdôležitejšie pevnosti na slovensko-moravskom pohraničí. V druhej polovici 14. storočia hrozila vojna medzi spomínaným uhorským kráľom a českým Karolom IV. Na jar 1362 sa v Trenčíne sústredilo silné uhorské vojsko, z ktorého Ľudovítov strýc, poľský panovník Kazimír sformoval armádu, spolu s pomocnými oddielmi pripravenú vtrhnúť na Moravu. Panovnícke spory našťastie urovnali diplomati mierovou cestou.

Trenčiansky hrad sa v tom čase stal i miestom viacerých dôležitých medzištátnych porád, zástupcov uhorského, českého aj poľského panovníka, dokonca aj pápežského nuncia.

Hrad ako vojenská pevnosť bol síce stále aktuálny, ale zvýraznila sa aj jeho štátnicko-politická funkcia, preto sa z výlučne vojensko-obranného komplexu dostavbami riešila aj reprezentatívna časť. Z tých čias pochádza Ľudovítov palác. Koncom 14. storočia ho kráľ Žigmund daroval poľskému šľachticovi Stiborovi zo Stiboríc, pánovi Beckova. Stibor dostal aj celé trenčianske hradné panstvo a titul "Comes Trenchiniensis" trenčiansky gróf. Funkciou hradného kapitána poveril svojho krajana a pravdepodobne aj príbuzného Andreja Podčešila zo Stiboríc, ktorý ju vykonával do r.1396.

Obdobie husitských útokov

Začiatkom 15. storočia získal Trenčín viaceré panovnícke výsady, ktoré mali vplyv na hospodársky, obchodný, aj stavebný vývoj mesta. Na základe privilégií kráľa Žigmunda z r. 1412 sa Trenčín stal slobodným kráľovským mestom a podľa toho sa mohol aj opevniť, čo v tých nepokojných dobách plne využil. Vybudovanie hradieb patrí k najvýznamnejším medzníkom vo vojenských delinách Trenčína. Podľa listiny z r. 1422 malo mesto už v čase husitských vojen opevnenie, prvý hradobný (fortifikačný) systém vznikol asi o 10 rokov skôr ako na Považí zahrkotali husitské bojové vozy. Roku 1423 kráľ Žigmund daroval Moravu svojmu zaťovi Albrechtovi dáfajúc, že sa tak skôr podari paralyzovať husitský vplyv na tamojšie obyvateľstvo. Albrecht ako katolík skutočne začal vojnu proti moravskej husitskej šľachte. Tá sa však bránila a nemienila sa len tak ľahko podriaďovať. Jedným z centier husitského hnutia sa stal aj Uherský Brod. Menšie husitské spoločenstvo sa tajne vytvorilo aj v Novom Meste n/Váh., odkiaľ pochádzal Husov stúpenec, radikálny táborita Lukáč. Oldřich z Rožmberka ho dal síce r. 1424 upáliť, ale spoločenstvo tým nezaniklo.

Pretože Trenčín už v tom čase predstavoval dôležitý obranný bod na Považí pravdepodobne v súvislosti s husitským nebezpečením sa zvýrazňuje dôraz na zdokonalenie opevnenia mesta a hradu. Tak vzniká súvislé napojenie mestských hradieb na starší pevnostenský komplex. tzv. Mariánsky hrad-Marienburg okolo dnešného farského kostola. Mesto sa uzatvorilo do vlastného obranného systému, opierajúceho sa o hradné bralo a fortifikačné zariadenia Trenčianskeho hradu. Ten sa v r.1424 dostal do majetku Barbory Celskej, manželky kráľa Žigmunda, ktorá značne ovplyvnila modernizáciu a dobudovanie mestských opevnení. V r. 1426 Barbora upozorňuje, určite nie náhodou, magistráty Kremnice a Trenčína na možný husitský útok. B. Celskej záležalo na kremnickom zlate a striebre rovnako ako na Trenčíne ležiacom neďaleko od moravskej husitskej základne - Uherského Brodu.

Opatrenia neboli zbytočné. Vo februári 1428 vyrazili husitské hufy na čele s Prokopom Veľkým z Uherského Brodu cez Záhorie k Trnave a Bratislave, odtiaľ hore Považím cez Nové Mesto nad Váhom k Trenčínu, plánujúc cez Vlársky priesmyk prienik späť na Moravu. Husitský útok síce posádka Trenčianskeho hradu spolu s pomocnými čatami a ozbrojenými meštánmi odrazila, ale nebezpečenstvo tým nepominulo.

V r.1431 je ako kráľovský kastelán Trenčianskeho hradu - Comes et capitaneus Trenchiniensis - uvádzaný Konrád Schellendorf de Hornsperg. Vo funkcii ho vystriedal Mikuláš Perényi (1431-1434). Keď sa husitskí "boží bojovníci" na Slovensku pohádali o korisť, Táboriti ostali na južnom Slovensku, zatiaľ čo tzv. Sirotkovia sa rozhodli pre návrat na Moravu. Proti ich nájazdu v novembri 1431 sa postavil aj Perényi. Po bitke pri Nitre a šarvátke pri Bánovciach nad Bebravou, husitské vojsko priťahlo na Považie. Sirotkovia chceli pod Trenčínom prekročiť Váh a tiahnuť ďalej na Moravu. Keďže most našli strhnutý, rozhodli sa pre útok na Trenčín. Podľa listín z r. 1460 a 1463 vypálili predmestie, pričom zhorel aj františkánsky kostol a kláštor za

hradbami (extra muros), spomínaný ešte r. 1412. Husitské vojsko malo asi 7000 bojovníkov. Akosi ľst'ou sa dostali aj do vnútorného mesta a časi vyplienili, ale hrad s podhradím sa ubránili. Strhnutý most a rozmoknutý terén spôsobili, že Sirotkovia zanechali v blate pri Trenčíne veľa vozov a nakoniec sa rozhodli tiahnuť k ľlave, k brodu. Tam ich však dostihol Mikuláš Rozgoň s uhorským vojskom a vyčerpaných husitov porazil. Viacerí sa utopili v snahe nájsť plytčinu a len asi dve tisícky s 50 vozmi prešlo cez Váh na Moravu.

Opevnenie hradu a mesta v dobe pohusitskej

Od konca 14. storočia začínal mať Trenčín čoraz významnejšie postavenie na Považí, čo zavřilo jeho ustanovenie za slobodné kráľovské mesto. S novým postavením súvisela aj d'alšia prestavba hradu a začiatkom 15. storočia aj opevnenia mesta. Hrad od svojho vzniku chránil Vlársky a Hrozenkovský priesmyk, veľmi dôležité prechody z Moravy do Uhorska. Nájazdníci ich neraz využili. Vojenský význam Trenčína stúpala vždy s rastúcim napätím vo vzájomných vzťahoch oboch susedných štátov, českého a uhorského. Jeden zvrcholov zaznamenal počas husitských vojen a neupadol ani v pohusitskej dobe.

Po Matúřovi Čákovi hlboko zasiahli do dejín mesta aj hradu a zanechali v nich doteraz nezničiteľnú stopu, predovšetkým v stavebnom vývoji, vrátane dobudovania fortifikácií, d'alšie významné osobnosti, kráľ Žigmund a jeho manželka Barbora Celská. Husitské ohrozovanie Trenčína neskončilo porážkou Sirotkov v novembri 1431 pri ľlave. Husitské nájazdy na Slovensko pokračovali aj v rokoch 1432 a 1433, ale ich výpravy, hoci naďalej prechádzali cez Hrozenkovský a Vlársky priesmyk, Trenčín obišli. Pevnosť zostala prehusitské vojská nedobytná. Najväčším nebezpečenstvom pre stredné Považie zostali však ich stále posádky v Trnave a Skalici.

V r. 1436 preto vydal kráľ Žigmund dekrét č. 5 - Sigismundi imperatorie decretum quintum - v ktorom sa podľa paragrafu 2 zaväzuje z vlastných prostriedkov, okrem iných hradov na moravských hraniciach, opevniť aj Trenčín. Hrad prisľúbil obsadiť vojskom a postarať sa o jeho vyzbrojenie, vstrojenie a stravovanie. Časť výzbroje mali dodať kovácke hámre na Valařsku. V súvislosti s tým je v listine kráľovnej Barbory Celskej uvádzaný aj nový hradný kapitán, pôvodom zo Slovenska, Ladislav z Nespál. Funkciu vykonával v rokoch 1436-37, potom ho vystriedal Johann Burchard z Cedeczbachu, uvádzaný tiež ako Ján z Ederbachu. Hradní kapitáni niesli zodpovednosť za obranu pevnosti, technický stav hradu a jeho zásobovanie.

Medzitým došlo k zmene panovníka, ale aj nový kráľ Albert oceňoval vojenský význam Trenčína. V r. 1438 udelil mestu pobrežné a plavebné právo na Váhu ako odškodné za utrpené škody v husitských vojnách. Pokračovali tiež opevňovacie práce. Súčasne s novým opevnením hradu ohradili aj mesto kamenným múrom, ktorý nahradil staré valy a palisády. Mestské hradby sa začínali pri tzv. Mariánskom hrade, kde v rohu plořiny vznikla trojpodlažná stavba podobná kaplnke. Bola to kostnica, tzv. karner sv. Michala, istý čas používaný aj ako mestská zbrojnica a pravdepodobne aj opravovňa výzbroje. Mestské hradby sa od hradného opevnenia zvažovali po strmej stráni až k mestskej bráne a d'alej k Váhu. Táto tzv. Dolná brána sa neskôr nazývala "Turecká". Napriek viacerým prestavbám jej prízemná časť so zaklenutým podjazdom a gotickým portálom v hranolovej veži si dodnes uchovali pôvodnú podobu. Pred mestským múrom a bránou bývala ešte hlboká priekopa a val, doteraz dobre viditeľný v časti Breziny za karnerom. Pred dnešnou tzv. mestskou vežou stála ešte staršia brána, uzatvárajúca predsunuté polkruhové opevnenie, tzv. barbakan. Jeho súčasť, systém podzemných prístupov, neskôr ešte zdokonalili.

Od Dolnej brány sa mestský hradný múr ťahal rovnobežne s korytom Váhu k protľahlej Hornej, alebo tzv. Vodnej bráne, nachádzajúcej sa priamo pod hradným bralom a strážiacej mostový

prechod cez rameno Váhu. Ak by sme ju chceli presne umiestniť, stála na vyvýšenine medzi dnešným múzeom a budovou banky. Zbúrali ju r. 1873, ale jej podobu poznáme zo starých rytín. Na spomínanom skalnom brale hradu je reliéf ďalšej historickej postavy frenčianskych vojenských dejín, Jána Jiskru z Brandýsa (1400-1469). Jiskra z poverenia kráľovnej Alžbety vykonával v rokoch 1440-45 funkciu kráľovského kapitána Trenčianskeho hradu.

Udržiavanie hradieb na strane obrátenej k Váhu, kde opevnenie najviac trpelo záplavami, mali v 15. storočí na starosti predmestskí domkári, hlásnici a mlynári, ktorí si v úzkom páse medzi riekou a hradbami mohli stavať svoje obydlia. Za túto činnosť ich kráľ Matej v r. 1474 oslobodil od platenia daní.

Hrad v moci kastelánov a hradných kapitánov

Druhá polovica 15. storočia sa niesla v znamení prevratných zmien v celej strednej a juhovýchodnej Európe. Panovnícka moc v Uhorsku, Poľsku, ale aj v Rakúsku a Česku sa opierala o rytierov, disponujúcich značnou silou svojich žoldnierskych vojsk.

Za čias Jána Jiskru sa Trenčiansky hrad veľmi pravdepodobne stal zhromaždiskom žoldnierov, naverbovaných v Čechách a na Morave. Jiskra by sotva našiel iné miesto, vhodnejšie pre tento účel, ako Trenčín s novoopevneným priestraným predhradím, umožňujúcim táborové ubytovanie značného počtu vojakov. Mesto aj hrad tak znova získali na vojenskom význame, avšak armáda prinášala pre civilnú vrchnosť a obyvateľstvo aj nemalé starosti. Pravdepodobne s tým súviselo udelenie práva meča - *ius gladii* v r. 1454 - ktoré mestu udelil z poverenia kráľa Ladislava V. najvyšší vojenský veliteľ Uhorska Ján Hunyadi. Bol to spôsob, ako udržať na uzde vojenské kádre, naučené na bezohľadnú suverenitu a krutosť.

O ďalšie štyri roky, za Mateja Korvína, sa hrad znova stal korunným majetkom. V r. 1461 kráľ Matej vymenoval za hradného kapitána českého šľachtica grófa Františka de Haagh, uvádzaného tiež ako František z Hája, od r. 1473 aj ako trenčianskeho župana. Patril medzi najpozoruhodnejšie osobnosti, vlastniace Trenčiansky hrad. Rytier, svetobežník, ako feudálny "válečník" prešiel krížom-krážom veľkú časť Európy. V Trenčíne sa zdržiaval zriedkavo, ale pretože ide o výraznú osobnosť nielen uhorských stredovekých dejín, je jeho súvislosť s Trenčianskym hradom mimoriadne pozoruhodná.

František z Hája zaujal svojím pozoruhodným životopisom viacerých českých aj uhorských historikov. Niet sa čo čudovať, veď po päťročnej službe v Sasku a Sliezsku sa dostal do Uhorska, ale Trenčín je skutočne len epizódou v jeho pestrom živote dobrodružného rytiera. Padol v r. 1476 v kráľovských službách pri obliehaní Šabacu, obsadeného Turkami. Bol to jeden z najlepších bratríckych kapitánov, známy v službách uhorského panovníka ako "pán Francz". Okrem Trenčianskeho hradu mu patril aj Hričova kaštieľ s majetkom vo Veľkej Bytči. Jeho mimoriadne zásluhy ocenil panovník aj po smrti, keď jeho mŕtvolu nechal previezť zo Sabaca do Stoličného Belehradu a pochovať v kráľovskej hrobke. Od racionálne zmýšľajúceho monarchu určite pozoruhodné gesto.

Za Mateja Korvína Trenčín ako pevnosť síce čiastočne stratil svoj význam, ale o to štedrejšie sa panovník správal voči mestu. Na jeho výstavbu, vrátane opevnenia, sľúbil ročnú kráľovskú dotáciu 200 zlatých, čo potvrdil listinou v r. 1464.

Počet Matejovho stáleho vojska rozmnožili od r. 1471 českí a poľskí bratříci - tzv. "žobráci" - tvoriaci jadro žoldnierskeho vojska. Boli to výborní vojaci, kým dostávali žold. Ak však peniaze nedostali, stali sa ako každé najaté vojsko metlou celej krajiny. V takejto súvislosti treba chápať aj udelenie výsady tzv. hrdelného práva Trenčínu.

Žoldnierski kapitáni sa neraz grupovali z dobrodruhov - svetobežníkov, známych ako tzv. potulní rytieri.

Panovník, aby žoldnierov upokojil, dával im do zálohy kráľovské hrady aj s majetkami a dôchodkami. Takže skutočnými páni týchto korunných majetkov neboli panovníci ani ich rodiny. Tzv. bratříci-žobráci tvorili určitý čas aj posádku Trenčianskeho hradu. Okrem už spomínaného Františka z Hája sa mená ďalších vodcov nezachovali. Kto po ňom spravoval Trenčiansky hrad, to dodnes nevieme. Až v rokoch 1481 - 84 je ako kapitán hradu uvádzaný istý Mikuláš z Nozdrkoviec.

Zápoľskovci a gotika

Na prelome 15. a 16. storočia sa končil takmer storočný stavebný vývoj gotiky, zanechávajúci v architektúre mesta a hradu, ktorý prestal byť už len dôležitou pohraničnou pevnosťou, výrazné stopy.

Manželka Františka z Hája predala so súhlasom panovníka Trenčiansky hrad významnému uhorskému veľmožovi Štefanovi Zápoľskému (†1499), ktorý začal v r.1477 s viacerými prestavbami, trvajúcimi aj po jeho smrti (r. 1499) až do r.1528. V tom čase začal hrad vykonávať aj určitú ochrannú funkciu v prospech rozvíjajúceho sa obchodu, avšak iba okrajovo, pretože rozhárané politické pomery krajiny až do nešťastnej bitky pri Moháči v r. 1526 nevel'mi priali hospodárskemu rozvoju. V tomto období sa Trenčiansky hrad stal aj jedným z rodových sídiel Zápoľskovcov, čo viedlo k výstavbe viacerých reprezentatívnych hradných stavieb.

Po r.1490, po smrti kráľa Mateja, nastal v Uhorsku nový boj o trón. Rodina Zápoľskovcov v ňom zohrala významnú úlohu. Od nového panovníka získala v r. 1493 na večné časy dedičné právo na Trenčiansky hrad. Tak sa začal po období Matúša Čáka a Stibora znova predstavovať ako reprezentatívne panské sídlo. Namiesto drsného vojenského života tu zavládla noblesa. Kvôli bezpečnosti neustúpili do úzadia stavebnej činnosti ani fortifikačné práce.

Hrad si obľúbila najmä manželka Štefana Zápoľského, tešínska kňažná Hedviga. Vďaka nej sa tzv. Horný hrad začína formovať ako reprezentatívne rodové sídlo, zatiaľ čo vojsku ostali vyhradené ostatné jeho časti, vrátane predhradia. Mužských členov rodu Zápoľských, zaujatých politicko-mocenskými starosťami, vídali na Trenčianskom hrade len zriedkavo.

Medzitým došlo v Uhorsku k zrušeniu stáleho kráľovského vojska, tzv. Matejových čiernych stotín, čo viedlo Zápoľskovcov k dobudovaniu obranného systému trenčianskej pevnosti, tentoraz už na základe nutnosti obrany vlastného rodového majetku. Po smrti Štefana Zápoľského, keď jeho ctižiadostivý syn Ján vydržoval na hrade veľkú súkromnú vojenskú posádku, vznikla pri hradnej tzv. Hodinovej veži poschodová kasárenská budova, slúžiaca pravdepodobne na ubytovanie celej hradnej posádky.

K prestavbe došlo aj na Hornom hrade, kde vyrástol nový Zápoľského palác a aj staršie objekty dostali namiesto trámových stropov nové, pevnejšie klenby, odolnejšie voči požiaru, aký niekedy koncom 15. storočia zničil väčšinu drevených stropov starých budov. Hradby mesta aj hradu zdokonalili pravdepodobne v rovnakom čase, keďže celý fortifikačný systém vzájomne súvisel. Hradobné 3,5 až 4 m vysoké múry dostali v korune za strieľňami, doplnenými výlevnými smolnými otvormi, nové ochodze. Na hrade sa budovali zároveň aj sklady pre dostatočné zásobenie posádky.

Správu trenčianskeho majetku Zápoľskovcov viedli kasteláni a hradní kapitáni. V zápisnici Nitrianskej kapituly z 26.7.1520 je ako Castellanus castri Trinchiniensis uvádzaný Georgius Muthnazky, podľa iných dokladov z r. 1520-24 ako Georg de Muthna alebo Castellanus

Trinchiniensis Georgius de Muthna. Od r. 1526 je v tejto funkcii uvádzaný Mikuláš z Vršatca ako Nicolaus de Oroszlonekew alebo Mikuláš Oroszlankewy. Počet najatého súkromného vojska nie je známy, ale podľa viacerých archívnych zmienok žoldnierov najímali predovšetkým na Morave, v Sliezske a na Těšínsku. Vojsko malo defenzívny charakter, určený predovšetkým k obrane pevnosti, preto prevládali peší bojovníci pred jazdou a prvý raz sa výslovne uvádza zavedenie delostrelectva do výzbroje hradu.

Zápol'skovcom môže Trenčín ďakovať za to, že z pôvodnej len vojensky dôležitej pevnosti sa stal honosným sídlom, jedným z najreprezentatívnejších sídelných hradov v Hornom Uhorsku.

Nové boje o uhorský trón

V prvej štvrtine 16. storočia zohral Trenčiansky hrad jednu z kľúčových úloh v boji o uhorský trón medzi Jánom Zápol'ským a Ferdinandom Habsburským. Zápol'ského majetky a tým aj zóna mocenského vplyvu boli rozdelené medzi východné a západné Slovensko. Trenčín sa stal v západoslovenskom regióne centrom jeho politickej a možno povedať, že aj vojenskej moci, takže koncom 20. rokov 16. storočia patrilo Trenčiansky hrad k jednej z hlavných opôr Zápol'ského v boji o trón. História tohto súboja o uhorskú korunu je dostatočne známa. Ferdinand mal vo svojich službách vynikajúceho vojaka, ale dosť ctižiadostivého chorvátskeho šľachtica Jána Katzianera (chorv. Ivan Kacianer, Kacijanar), ktorý sa nevedel pred ničím zastaviť. Táto významná osobnosť sa pozoruhodne zapísala aj do vojenských dejín Trenčína - ako dobyvateľ dovedy takmer nepoddajného hradu.

Keďže ani po dlhom úsilí nedošlo medzi súpermi o trón k dohode, prišli k slovu zbrane. V neposlednom rade išlo aj o výťažok zo slovenských baní, s čím súviselo banské povstanie v r. 1526. Zatiaľ čo Zápol'ský, ako sedmohradský šľachtic reprezentoval záujmy nižších a stredných stavov, Ferdinand Habsburský vystupoval ako typický predstaviteľ záujmov vyššej šľachty. V r. 1527 zorganizoval vojenskú výpravu do Uhorska. Útok jeho vojsk smeroval predovšetkým proti centru Zápol'ského moci, teda proti Spišu. Jadro Ferdinandovej armády viedol generál Ján Katzianer, ktorý začal obsadzovať Zápol'ského hrady. Po páde Spišského hradu a dobytí Liptova došlo k rozhodujúcemu stretnutiu na rieke Slanej pri Košiciach, kde Katzianer vojsko Jána Zápol'ského porazil. Ten potom hľadal útočisko v poľskom Krakove. Katzianer nabral smer na západné Slovensko, zatiaľ čo panovník Ferdinand rozdával získané Zápol'ského majetky svojim verným prívržencom.

Generálov postup zastavila zima a jarné dažde, takže až v druhej polovici mája 1528 roztožil svoj vojenský tábor pod Trenčínom, čím sa začalo viac ako mesačné obliehanie mesta a hradu. Katzianerovo vojsko sa skladalo asi z 3700 pešiakov, niekoľkých stovák uhorských jazdcov a z výborného delostrelectva. Celá armáda pozostávala z niekoľkých brigád, dotovaných magnátmi, vernými Ferdinandovi. Určitou časťou do tohto kontingentu prispela aj česko-jagelonská šľachta. Taká obrovská vojenská sila nikdy predtým k Trenčínu neprišla.

Katzianer tu teda sústredil takmer celé vojsko, ktoré mal k dispozícii a ktoré dovedy operovalo v niekoľkých samostatných skupinách na východnom Slovensku a na Liptove. Aj z toho vidieť, aký význam pripisoval Trenčínu. Na hrade sa nachádzalo asi 2000 slabšie vyzbrojených obrancov. Predtým, ako v marci 1528 Ján Zápol'ský ušiel do Poľska, poveril obranou Trenčianskeho hradu Mikuláša Kápolnaiho, ktorý však pod zámienkou údajnej choroby ušiel, keď zvedovia priniesli správu o blížiacom sa vojsku generála Katzianera a obranu pevnosti prevzal Michal Puich-Deák, podľa mestského kronikára Kamina zvaný tiež Michal Püskey.

Katzianerovo vojsko vytvorilo okolo mesta a hradu kontrolovaný kruh, cez ktorý sa obrancovia ťažko mohli prešmyknúť pre zásoby alebo pomoc. Delostrelectvo začalo strieľať na hrad z

planiny pri Váhu a z návršia dnešnej Breziny, vtedy ešte nezalesnenej. Čím dlhšie trvalo obliehanie, tým viac trpelo mesto, predovšetkým jeho chudobné časti pred hradbami, ktoré vojaci okamžite vydrancovali. Celé predmestie ľahlo popolom, vrátane starého kostola sv. Ducha, ktorý stál niekde na dnešnom Námestí sv. Anny.

Zrada a pád hradu

Podľa trenčianskeho richtára Blasiusa Herdyho sa Katzianerovým vojakom podarilo preraziť ešte celkom nedohotovené mestské opevnenie, krátko predtým opravované. Cez prielom vtrhli do mesta a čo sa dalo vydrancovali, aby tak podľa ich predstáv zlikvidovali zásobovacie zázemie hradu. Obyvateľstvo v panike ušlo na tzv. Mariánsky hrad a do podhradia, utiekajúc sa pod ochranu pevnosti. Obrancovia napriek početnej nevýhode držali hrad aj po obsadení časti mesta.

Dohnányi uvádza, že istý trenčiansky obchodník, nazývaný Juraj "Kupec", podľa svedectiev bierovského, drietomského a kochanovského farára v Uherskom Brode vyjednával s Katzianerovými ľuďmi ešte pred jeho nástupom na Trenčín. Neskôr ho videli medzi vojakmi na predmestí. Pred útokom Katzianer zvolal poradu svojich veliteľov Valenta Töröka, Pekryho a Serédyho. Vypočuli si hlásenie Gašpara Czobora, dobre poznajúceho Trenčiansky hrad. Czobor prehlásil, že pevnosť nie je možné dobyť priamym útokom, ale "ohňom zničia hradné zásoby a jeho obranné možnosti tak oslabia". Vysvetlil dôstojníkom, kde sa čo na hrade nachádza, najmä kde sú sklady. Najdôležitejší poznatok sa týkal podkrovia nových kasární a príľahlých objektov medzi Hodinovou vežou a Horným hradom. Tu skladovali obilie, predstavujúce podstatnú potravinovú zásobáreň obrancov.

Katzianer preto zmenil delostrelecké postavenie. Pri strelbe z planiny Váhu vysoko na hradné bralo sa znižoval dostrel i účinnosť palby a tak sa delostrelci presunuli na vršky Breziny. Hlavný delostrelecký majster Ján Globits po príkaze, že musí hrad podpáliť, nechal pripraviť zvláštne zápalné strelivo, železné gule, plnené zmesou konôp, síry a smoly a paľbu sústredil na strechy skladov obilia.

Rozvoj výroby veľmi rýchlo zasiahol aj výzbroj armád. Vojaci dostali ľahšie meče (paloše) a muškety, čo malo vplyv na zloženie peších a jazdeckých jednotiek. Najrýchlejšie sa rozvíjalo delostrelectvo a Katzianer mal pri Trenčíne k dispozícii modernú výzbroj. Neúčinné mohutné vrhače kamenných gúľ, určené na demolovanie múrov, z taktiky obliehania celkom odstavili, pretože z vystrelených väčšina ani nedoletela k cieľu, popadali na mesto alebo hradné bralo. Fortifikačný systém hradu síce prešiel modernizáciou, avšak podľa predpokladov dovtedajších vojenských prostriedkov a ich účinku. Ukázalo sa, že už nevyhovuje rýchlo postupujúcim zmenám vo výzbroji. Habsburgovia vedeli, že prostriedky vložené do modernizácie vojska sú účinné.

Globits po nočnom presune delostrelectva začal hneď za hmlistého rána strelbu z nových pozícií na Brezine. Ľahšie kovové gule doleteli k cieľu bez problémov. Rozbili krytinu na kasárenskej budove pri Hodinovej veži a podľa predpokladov zapálili uskladnené obilie. Nedostatok vody na hrade zapríčinil, že nebolo čím hasiť. Horiaca strecha spadla na blízku pracháreň, chytil sa i všade naokolo rozsypaný strelný prach. Behom niekoľkých minút pracháreň explodovala a výbuch zapálil takmer celú severovýchodnú palácovú časť Horného hradu. Vtedy sa už požiar vôbec nedal zlikvidovať, navyše z veľkej horúčavy sa strhol vietor, ktorý zhodil horiace trosky do podhradia. Chytil sa aj farský kostol a ďalšie budovy. Kronikár písal o horiacom hrade ako o jednej obrovskej pochodni.

Katzianerovo delostrelectvo spustilo do vzniknutého zmätku prudkú palbu. Onedlho sa celé predmestie a neskôr takmer celé mesto zmenilo v more plameňov. Panika, zúfalstvo a šialený strach obrancov aj obyvateľov už len rýchlo dovŕšili dielo skazy. Takúto katastrofu Trenčiansky hrad nezažil vari ani pri dobýjaní kráľovským vojskom v r.1321.

Si zlý ako Kacián!

Takýmto oslovením trenčianske mamky "hodnotili" mimoriadne neposlušné deťúrence a rovnaký "titul" uštedrovali starí Trenčania svojim nehodným spoluobčanom. Zľudové pomenovanie Kocián, Kacián, vzniklo v našom regióne skomolením mena dobyvateľa Trenčianskeho hradu a mesta, generála Jána Katzianera, vojvodu Ferdinanda Habsburského. Tento chorvátsky rytier bez bázne a hany pomohol vo Viedni Ferdinandovi zorganizovať, po jeho korunovácii v r. 1526, vyše 20 000 žoldnierov, vojsko, pôvodne určené proti Turkom, ktoré však nový panovník nakoniec využil vo svojom ťažení proti konkurentovi o uhorský trón, Jánovi Zápoľskému.

Katzianerove dobytie hradu predstavovalo určitý medzník, začínajúci novú éru aj vo vojenských dejinách Trenčína. Po moháčskej bitke r. 1526 začalo pre celú strednú Európu narastať turecké nebezpečenstvo. Aj panovnícky súboj Zápoľského s Ferdinandom Habsburským sa stal iba historickou epizódou v tieni už očakávanej hrozby nájazdov vyše 200 tisícovej armády Sulejmana II. Sultán vyrazil z Carihradu smerom na západ, do Európy, aby rozšíril Osmanskú ríšu.

V tom čase už do vojenstva výrazne prenikli palné zbrane, nahrádzajúce dovedy dominujúce sečné a bodné. Prichádzala doba chýrečných pešiakov-mušketierov a vynikajúcich delostrelcov. Armády síce ešte stále používali vo výstroji stredoveké plátové brnenie, ale modernizované. Tzv. maximiliánska zbroj zo 16. storočia bola ľahšia, jej žliabkovaný (kancelovaný) povrch lepšie odolával sečným aj strelným zbraňam. Jadrom armád ostalo pešie vojsko, síce s väčšou údernou silou, ale obmedzenou mobilitou pri dlhotrvajúcich presunoch. Hlavná taktika spočívala v obliehaní regionálnych pevností protivníka, ktorých dobytie predstavovalo súčasne prevzatie moci nad strategicky významnou oblasťou.

Podľa predchádzajúcich riadkov treba chápať aj význam Katzianerovho dobytia Trenčína. Pri obliehaní používali jeho vojaci okrem palebnej sily peších a delostreleckých prostriedkov aj rôzne techniky zliezania a zdolávania hradných múrov. Obrancovia včas vyslali posolstvo k Jánovi Zápoľskému do Poľska s naliehavou prosbou o pomoc. Zápoľský naverboval žoldnierske kozácke vojsko a vypravil sa do Uhorska, ale skôr ako mohol účinne zasiahnuť, poškodená pevnosť s takmer zničenými zásobami padla.

Ako skončil hlavný protagonista tohto rozprávania, generál Ján Katzianer? Po úspešnom dobytí Trenčína ho panovník povolal do Viedne, kde úspešne organizoval protitureckú obranu. Za to ho v r. 1529 Ferdinand Habsburský vymenoval za hlavného veliteľa svojich vojsk v celom Uhorsku. Turci už tiahli do strednej Európy a pri Moháči uvítal sultána Sulejmana aj Ján Zápoľský. Stal sa jeho vazalským spojencom, dúfajúc, že sa mu takto podarí získať vládu nad celým Uhorskom. Nestalo sa, ale moc Turkov výrazne narastala. V r.1537 sa s nimi spojil aj ctižiadostivý Katzianer. Za opustenie bojiska pocítil "slasti" väzenia vo Viedni, odtiaľ sa mu však podarilo utiecť k Turkom.

Sultán ponúkol generálovi Chorvátske bánstvo, ako najvyššiu štátnu hodnosť v jeho rodnej krajine. Chorvátsky bán Mikuláš Zrínsky, verný Habsburgovcom, vylákal Katzianera pod zámienkou dohody o vymanení Chorvátska z rakúskej nadvlády do jeho rodiska, kde došlo k hádke, v ktorej M. Zrínsky "Kaciána" dorúbal palošom, nechal ho sť a hlavu poslal

panovníkovi. I v tomto prípade sa naplnilo heslo "Kto mečom vládne, sám ním aj zahynie". Pre Trenčín však generál Ján Katzianer ostal jednou z najvýraznejších postáv jeho vojenských dejín.

Obnova obranného systému

Otrasná bilancia Katzianerovho víťazstva zahŕňala silno poškodený hrad, vydrancované a takmer zničené mesto. Po svojom páde sa hrad znova stal "kráľovským". Habsburskí žoldnieri vytlačili Zápolského až na východ krajiny. Ani jeden zo súperov nemal však dost síl k definitívnemu víťazstvu, preto Zápol'ský a Ferdinand Habsburský uzatvorili o desať rokov (r. 1538) v sedmohradskom Velkom Varadíne (Oradea) dohodu o rozdelení mocenského vplyvu v Uhorsku. Ferdinand, vedený nutnosťou prípravy na obranu proti Tukum, venoval svoju priazeň aj Trenčianskemu hradu a mestu, ktoré tak vstúpili do novej etapy rekonštrukcie, vrátane obnovy obranných fortifikačných systémov.

Turci, odrazení r. 1529 od Viedne, zmenili smer svojej lúpeživej expanzie a o rok neskôr začali plieniť územie medzi riekami Nitra a Váh. Zastavilo ich iba sychravé jesenné počasie. Pre obyvateľstvo to znamenalo novú, ešte strašnejšiu pohromu. Obranné práce však nemohli dostať odklad. V tom období vznikli v Trenčíne dva objekty, mimoriadne dôležité z hľadiska obrany. Na hrade hradná studňa a v meste obnovená Dolná brána, rekonštruovaná podľa nedávnych skúseností, získaných pri obliehaní.

Legendámu studňu začali hľbiť ešte počas pobytu Katzianerovej posádky ako mimoriadne cenný zdroj vody, ktorej nedostatok sa prejavil pri tragickom požiari v lete r. 1528. Dovtedy hrad užíval vodu len zo zberných nádrží na dažďovú vodu. Romantická povesť pripisovala jej vykopanie Turkovi Omarovi a jeho zajatým krajanom, ako výkupné za oslobodenie snúbenice Fatimy ešte v časoch Jánovho otca, Štefana Zápol'ského. Skutočnosť, ako to už býva, je oveľa prozaickejšia. Podľa správy kráľovskej komisie o stave uhorských hradov z rokov 1537-58, ktorú objavil trenčiansky archivár J. Fojtík, studňu kopali poddaní na príkaz generála Katzianera. Práce prerušili a dokončili ich až v rokoch 1564 - 70, v rámci renovačných úprav celého hradu, teda vyše 20 rokov po smrti Jána Zápol'ského.

Opevnenie mesta aj hradu, obnovené po r.1528, malo neskorogotický charakter a prispôbili ho novým druhom zbraní, predovšetkým poľným hákovniciam a muškétam, zavádzaným do výzbroje. Na rekonštrukcii sa podieľali talianski špecialisti, pôsobiaci v Uhorsku v rámci protitureckej aktivity viedenského dvora.

Čo sa týka mestského opevnenia, podstatnou prestavbou prešla predovšetkým Civitas porta inferior, čiže tzv. Turecká mestská brána a jej barbakan, ktorý sa zachoval takmer do našich čias, zbúrali ho až v r.1857. Historici predpokladajú, že ešte za čias Zápol'ského postavili pred obe mestské brány vežovité predbránia, dnes zachované len na starých kresbách, napr. Mánesova kresba predbránia Dolnej (tureckej) brány je z r. 1846.

Súčasť opevnenia pri Dolnej bráne vytvorila sústava podzemných komôr, vzájomne prepojených poloblúkovitými podzemnými chodbami. Ich obdobu nenájdeme nikde inde na Slovensku. Toto zariadenie umožňovalo prístup do fortifikačných objektov aj v prípade požiaru. Dá sa predpokladať, že vzniklo ako ohlas na skúsenosti z Katzianerovho obliehania, keď útočníci, využívajúc požiar a oslabené možnosti obrancov v priestore rozrušených hradieb pri Dolnej bráne, vnikli do mesta.

Nový opevňovací systém dostal aj novú výzbroj. Z archívnych dokumentov jej zloženie v 16. storočí nepoznáme, ale Ing. arch. D. Menclová na základe stavebného prieskumu z rokov 1953 - 55 predpokladá, že obnovený barbakan mal ambíciu s kľúčovými strieľňami pre hákovnice.

Vlastný objekt vstupnej mestskej brány v období medzi r. 1529 - 43 nadstavali, čím vznikla dnešná viacposchodová veža, umožňujúca dobrý orientačný prehľad. Z porovnania s Homou bránou, stojacou pri dnešnom múzeu, vychádzala Dolná brána ako oveľa dôkladnejšie opevnená aj vyzbrojená. Homú bránu chránili hradné delá v bašte nad dnešným hotelom Tatra, kým Dolná tvorila relatívne samostatnú jednotku mestského opevnenia.

Dlhé liečenie ťažkých rán

Trenčín sa ťažko zotavoval z rán, ktoré mu uštedrilo obliehanie a požiar. Uhorské stavy prispievali na udržiavanie hradných posádok a ich výzbroje až na základe uznesenia snemu z r. 1547. Po dobytí hradu nemeckí mušketeri z Katzianerovho vojska odviezli časť ukoristenej výzbroje, čím dvoru vznikli náklady na jej obnovu. Katzianer v snahe vyhnúť sa ďalším zmätkom, tu umiestnil česko-moravskú posádku, ale kapitánom ostal Krištof Gerschacher z Harrasu, nemecký rytier v službách Ferdinanda.

Hrad neostal dlho v cisárskej držbe. Nákladná oprava a výdavky na vojnu s Turkami prinútili Ferdinanda, aby ho r.1534 dal do zálohy za 40 000 zlatých hornouhorskému magnátovi Alexejovi Thurzovi z Betlanoviec. Tým mu zabránil prejsť na Zápoľského stranu. Potom hrad striedal majiteľov, až ho nakoniec za 78 000 zlatých kúpil Imrich Forgách z Gymeša (Jelenec). Kvôli takmer 20-ročnej vojenskej nepoužitelnosti menil majiteľov iba ako realitná hodnota. Od roku 1550 sa hospodárskym správcom stal bývalý Zápoľského kapitán Pavol Baračka, ale nemal vojenské právomoci, pretože istý čas viedol obranu pevnosti proti Katzianerovi. Ostalo mu len šesť jazdcov a zopár strážnych, zato výzbroj, za ktorú hospodársky zodpovedal, za tri roky doplnili a ešte aj vylepšili. Stopäťdesiat hákovníc a muškiet, veľa diel (bombárd a tarasnic) s 15 700 železnými gul'ami ako strelivom, je toho jasným dôkazom. Z čias obliehania ostala stará ballista-prak na vrhanie kamenných gúl', ktorá akoby zázrakom unikla požiaru. K nej patrilo 100 veľkých a 500 prostredných kamenných gúl'.

Opravy a prestavby trvali približne do r.1560, dokedy zrekonštruovali väčšinu starých gotických bášt, niektoré hospodárske objekty a kasáreň pri tzv. Matejovej alebo Hodinovej veži. V budove na prízemí našli svoje miesto plavidlá, materiál na opravu mostu a voz, na ktorom tieto veci z hradu dopravovali k Váhu.

Ako uvádza správa dvorného emisára Martina Rangera, ani v r.1565 neprešiel ešte celý hrad rekonštrukciou. Pri požiari a obliehaní v r. 1528 najviac škôd utrpela južná časť vnútorného hradu, vrátane južnej časti Barborinho paláca. Mnohé, provizórne zastrešené budovy sa používali pre iné, ako pôvodné účely. Na hornom hrade Katzianerovi delostrelci najviac poškodili polkruhovú tzv. Jeremiášovú baštu a jej delostrelecké vybavenie, zhorela aj pôvodná strecha Matúšovej veže. Najviac utrpeli objekty s trámovými stropmi, ktoré prehoreli až do základov. Vydžrali len klenby. Juhozápadnú časť hradu Katzianerovi delostrelci takmer zrovnali so zemou, väčšinu stavieb už nikdy nerekonštruovali. V druhej polovici 16. stor., keď sa Turci na dlhú dobu usadili na území Slovenska, museli hrad znovu pripraviť na možné prepady. Aj v čase zriedkavého príméria medzi osmanskou a habsburskou ríšou totiž pokračovala krutá pohraničná vojna.

V druhej polovici 16. storočia viedenský dvor povolal mnohých stavebných špecialistov z Talianska. Viacerí pracovali aj pri oprave Trenčianskeho hradu a mesta, napr. v rokoch 1549-83 fortifikační špecialisti Ambrogio Brasca, Giulio Boldigara a Pietro Ferrabosco. Pod ich vedením zdokonalili dovtedy len provizórne opravené južné opevnenie, na ktorom umiestnili 80 muškiet, ďalej aj vonkajšie a vnútorné priekopy. Pri prácach na karneri sv. Michala, súčasťi mestskej fortifikácie, našli v r. 1976 vo výklenku okna na Brezinu v omietke vyškriabaný dátum 1556. Vtedy zamurovali aj gotické okná, znova odkryté až pri nedávnej rekonštrukcii.

Opravy následkov Katzianerovho obliehania sa pretiahli až do r.1594, keď hrad za 200 000 zlatých prevzal od grófa Imricha Forgácha trenčiansky župan Štefan Illésházy (1541-1609). Tým začína nová, niekoľko storočná éra držby Trenčianskeho hradu touto významnou rodinou.

Viedla na hrad podzemná chodba?

Illésházy vstúpil do obdobia neutíchajúcich bojov s Turkami, ktorými trpela celá krajina. Bezprostredne sa dotýkali aj Trenčína. O päť rokov po zisku Trenčianskeho hradu, v lete 1599, krymskí Tatári ako spojenci Turkov poplienili stredné Slovensko. Na jeseň jeden ich oddiel ťiahol po ľavej strane Váhu od Piešťan k Beckovu a Trenčínu. Krátko predtým taliansky špecialista na fortifikácie Daniel Murarius zvýšil hradby, takže mesto aj hrad ostali proti tomuto nájazdu relatívne zabezpečené. Tatári ničili všetko, ale Beckovský a Trenčiansky hrad obišli, v Trenčíne prešli Váh a vracali sa po jeho pravej strane k Novému Mestu nad Váhom, ktoré tiež vyplienili. Niektorí historici tento tatársky vojenský oddiel uvádzajú ako "turecký". Pre Illésházyho to bol dôkaz k nutnosti vytvoriť nielen dokonalé opevnenie ale aj militantnú obrannú silu regionálneho typu. Po súhlase dvora tak vzniklo ozbrojené banderium stoličných drábov, podliehajúcich jeho kompetencii.

Trenčiansky župan, Štefan Illésházy, si v bojoch s Turkami získal priazeň viedenského dvora. Práve takého človeka, odchovaného tvrdou vojenskou výchovou, sebavedomého a rozhodného, neraz až bezohľadného, Viedeň potrebovala. Známy je prípad, keď už ako palatín nechal svojich drábov strieľať na rybárov loviacich vo Váhu v revíri, na ktorý mal len on lovné právo.

Illésházy využil svoje "fiškálske" schopnosti i priaznivú situáciu a rozhodol sa vymeniť vojenskú kariéru za spoločenskopolitickú. Ako bystrý obchodník rýchlo získal ďalšie majetky a funkcie a stal sa jedným z najvýznamnejších magnátov Uhorska. Zo svojich drábov vytvoril akúsi súkromnú armádu. Pomocou nej si udržiaval autoritu aj moc. Veľké sebavedomie ho doviedlo až ku kritike Rudolfa II.. Vraj nedodržiava zákony krajiny, na ktoré ako uhorský kráľ prisahal. Tieto zvesti sa pravdaže doniesli až ku panovníkovi, aj s obvinením viacerých uhorských pánov na trenčianskeho župana z urážky majestátu. Závist' a strach z mocného konkurenta hrali aj vtedy obrovskú rolu v spoločenskom a politickom zákulisí.

V novembri 1603 kráľovský taverník (najvyšší kráľovský sudca) Ištvánffy podal proti Štefanovi Illésházymu obvinenie z velezrady, avšak odsúdiť prešibaného župana nebolo ľahké. Illésházy mal v kruhoch viedenského dvora síce mocných odporcov, ale aj dosť známych a podporovateľov. Od tých sa dozvedel o pripravovanom komplete Ištvánffyho a kráľovského advokáta Štefana Somogyiho. Chystali proti nemu súdny proces s pripraveným hrdelným trestom a stratou celého majetku. Svedkov si získali alebo podplatili, zlopať Illésházyho ostalo len otázkou času. V poslednej chvíli sa mu za pomoci vlastných drábov podarilo v preoblečení utiecť z Viedne a cez Moravu prišiel tajne do Trenčína.

Keď vo Viedni zistili, že vtáčik im z pripravenej klietky uletel, okamžite vyslali rýchleho posla na trenčiansky magistrát s príkazom, aby za každú cenu prekazil Illésházyho príchod na hrad. V mestskom archíve sa zachovala aj odpoveď: "Magnus Dominus Stephanus Illésházy habet peculiarem introitum et exitum...", čiže citovaný je údajný tajný vchod a východ, ktorý vraj hradný pán používa. Či šlo o pravdivú informáciu alebo len o taktickú výhovorku magistrátu, ktorý sa chcel vyhnúť konfliktu so županom, dnes už s určitosťou posúdiť nevieme. Dokument viackrát cituje J. Branický i iní historici. Fakt je, že Illésházy sa za pomoci svojho švagra Františka Esterházyho-Farkasa (Vlka) na hrad dostal, vzal všetko potrebné a súdu unikol útekou do Krakova. Otázka skutočnej existencie podzemnej chodby ostala nepotvrdenou hypotézou.

Bočkayho povstanie a Illésházyho pomsta

Krátko predtým, ako sa Trenčiansky hrad dostal do vlastníctva Štefana Illésházyho, vypukla medzi osmanskou Portou a viedenským dvorom nová, tentoraz 15-ročná vojna. Akútne turecké nebezpečenstvo ešte zvýraznilo bočkayovské povstanie v roku 1605.

Štefan Bočkay vrátil Illésházymu všetky nehnuteľné majetky, ktoré mu kráľovská komora skonfiškovala v januári 1604, keď ho "in contumatione", v neprítomnosti, odsúdili na smrť. Získal si tak cenného spojencu a Illésházy sa mohol vrátiť do Trenčína.. S jeho podporou potom pritiahol k mestu aj Bočkayho vzbúreňské vojsko, vedené Bielym Stečom, zvaným Bellošič.

Branecký mylne uvádza 20. jún 1605 ako deň kapitulácie Trenčianskeho hradu pred týmto hajdúskym vojskom. V skutočnosti, keď hrozilo, že hajdúsi môžu byť nebezpeční aj Viedni, Illésházy ponúkol dvoru sprostredkovanie prímeria. Na základe dohody Viedeň akceptovala jeho návrat z Poľska a cisárske vojsko, krátky čas užívajúce hrad, odišlo. Vzbúrenci na pevnosť nezaútočili, ale v okolí Trenčína napáchali veľa nepravostí.

Keď Illésházy videl, že hajdúsi nešetria panské ani obecné majetky, rozhodol sa s ich veliteľom rokovať. Cisárske vojsko však už nahradili na hrade stoliční drábi, podriadení Illésházymu. Bellošič preto hradnému pánovi odkázal, že rokovať nepríde, pretože ho nepovažuje ani za veliteľa, ani za pána hradu. Po tejto urážke rozhnevaný Illésházy rozkázal chytiť odbojníka živého alebo mŕtveho. Zvedovia zistili miesto pobytu veliteľa hajdúchov. Žil u akejsi vdovy na predmestí. Biely Steč-Bellošič práve raňajkoval, keď usadlosť obklúčilo 40 hradných drábov. Udatne sa bránil, ale útočníci ho nakoniec zastrelili a mŕtvolu priniesli pred Illésházyho. Hradný pán mu prikázal sť ať hlavu a pre výstrahu pribiť na mestskú bránu, kadiaľ denne prechádzalo veľa ľudí (...Caput eius figere in Porta inferior pariere erat). Telo hodili do Váhu. Na druhý deň hajdúsi hlavu vypýtali a pochovali na cintoríne v Trenčianskych Biskupiciach. Po smrti veliteľa sa hajdúske vojsko rozišlo. Časť Illésházy naverboval a ako stoličných drábov poslal k Novému Mestu nad Váhom strážiť hranice Trenčianskej stolice proti Turkom.

Hradný pán Štefan Illésházy nazabudol ani na príkorie, ktoré mu spôsobil kráľovský taverník Istvánffy a druhý hodnostár kráľovskej komory Štefan Somogyi. V rokoch Bočkayho povstania už Istvánffy nežil, ale Illésházyho hnev penzionovaného Somogyiho neminul. Jeho kúriu v Trnave 25. augusta 1605, krátko pred večerom, obklúčila skupina drábov. Vtrhli do domu, rozohnali služobníctvo a pána domu uniesli. Trnavskí stoliční drábi únoscov síce prenasledovali, ale v Hlohovci našli len ich unavené kone. Na iných, odpočinutých, im ľahko unikli.

V neskoršej správe trnavského veliteľa cisárskej posádky Stanislava Thurzu sa uvádza, že trenčianski drábi vtrhli na území cudzej stolice do Somogyiho kúrie ako Turci. Ich kone pobili na dvore hydinu, prevrátili majiteľov koč a odohnali jeho kone. Kuchárke roztrhali šaty a vyhodili ju na hnoj a na komorníka, tasiaceho šabľu, vyliali kapustnicu. Ostatných sluhov bitkou rozohnali. Trnavskí drábi a vojsko prišli na pomoc neskoro.

Nešťastného Somogyiho nechal Štefan Illésházy 30. augusta 1605 pred mestskou radnicou v Trenčíne obesiť. Aby to nevyzeralo ako akt osobnej pomsty, na šibenicu nechal pribiť tabuľku s nápisom PRODITOR PATRIAE - Zradca vlasti. Svojho času druhý hodnostár kráľovskej komory leží pochovaný v krypte trenčianskeho farského kostola. Obidva príbehy, Bellošičov aj Somogyiho, viackrát opísal J. Branecký, autentické doklady sú v archíviach Thurzovskej korešpondencie v Bytči a Trnave.

Tridsaťročná vojna

Náboženské nesváry a zlá politická situácia viedli k novému povstaniu proti viedenskému dvoru, ktoré v r.1618 zorganizoval Gabriel Bethlen - sedmohradské knieža. Napriek tomu, že jadro vzbury sa nachádzalo vo vzdialenom Sedmohradsku, podobne ako neskoršie povstanie Juraja Rákócziho, neobišlo trenčiansky región. Župan, Gašpar Illésházy, sa ako evanjelik pridal k Bethlenovi a mesto mu v r.1619 prisahalo vernosť. Tzv. mikulovský mier z r.1622 zabezpečil Illésházymu a oštatným účastníkom povstania amnestiu, ale nedoniesol definitívny pokoj. Župan pôsobil ako veliteľ hradu, vojenskej pevnosti, hrad však nemal stálu cisársku posádku, mobilné oddiely sa presúvali podľa potreby po celom regióne.

Koncom augusta 1626 pritiaholo od Uherského Brodu k Trenčínu spojené žoldnierske vojsko, zložené z Dánov a Sasov, na pomoc Gabrielovi Bethlenovi. Viedli ho dánsky generál Peter Arnošt Mansfeld a sasko-weimarské knieža Ján Ernest. Cisárske vojsko sa snažilo žoldnierov zastaviť, ale Illésházy poslal ešte 25.8.1626 Dánom na pomoc vojenský oddiel, vedený Trenčanom Štefanom Horváthom a Bethlenovým kapitánom Petrom Kovácsom. Pri Novom Meste n/Váh. zajal cisárskeho generála Schlicka, ktorého potom Mansfeld poslal do Trenčína. Žoldnieri po krátkom odpočinku poníže Trenčína prekročili Váh a tiahli ďalej k Hronu a Ipl'u. Nasledovala len malá prestávka v nekonečnej reťazi vojen, ktoré až do konca 17. storočia sužovali celú krajinu.

Na Rákócziho povstaní sa už trenčiansky župan Gašpar Illésházy otvorene nezúčastnil, ale celé okolie Trenčína aj tak veľmi trpelo po nájazdoch cisárskeho, aj rôznych skupín povstaleckého vojska. Vo februári 1644 tiahli cez mesto Rákócziho spojenecké vojská, Francúzi a Švédi, ktorí sa práve na strednom Považí usilovali spojiť s povstalcami. Proti nim nastúpilo cisárske vojsko, vedené generálom Jánom Krištofom de Puchain. Rakúsky cisár Ferdinand III. nariadil Trenčanom zbúrať most cez Váh, aby tak zastavili postup Rákócziho zahraničných spojencov z Moravy. Cudzie vojsko rekvirovalo potraviny, statok, drevo a seno rovnako, ako cisárske. V celom kraji zavládla bieda a hlad. Ani zbúranie viacerých mostov cez Váh nezabránilo spojeniu Francúzov, Švédov a Rákócziho povstalcov. Tak sa vytvorilo široké bojové pásmo od Nového Mesta n/Váh. po ľavú, v ktorom striedali svoje postavenie obidve strany podľa toho, ku komu sa priklonilo bojové šťastie. Trenčiansky hrad ostal uzatvorenou pevnosťou, poskytujúcou azyl mnohým obyvateľom z okolia.

Koncom marca 1644 sa pri Trenčínal sústredil veľký počet povstalcov. Dňa 8.4.1644 vyrazilo asi 800 Rákócziho vojakov z Trenčína a asi 500 z Trenčianskych Teplíc k Beckovu, proti cisárskemu zoskupeniu Mikuláša Földváriho. K otvorenému boju nedošlo, ale výpad povstalcov bol odrazený. Cisárske vojsko preniklo v šarvátkach až k Ilave. O rok uzatvorili v Linzi mier, ktorý aspoň dočasne poskytol oddych vo vojnách.

Gašpar Illésházy zomrel o ďalšie tri roky a novým veliteľom Trenčianskeho hradu sa stal jeho starší syn Gabriel. Funkciu vykonával v rokoch 1648-55 a 1659-63, do príchodu cisárskeho vojska ako stálej hradnej posádky. Kratší čas, v r.1659 bol veliteľom hradu Illésházym najatý František Nagy de Leszenye. Mal dať do poriadku hradnú aj mestskú výzbroj. Z jeho obdobia sa uvádza, že Dolná, tzv. Turecká brána tvorila hlavnú časť mestského opevnenia. Pôvodne mala cibulovitú zastrešenie, ktoré neskôr zničil požiar. Prestavali ju už v r.1612, keď zbúrali hornú časť a nahradili ju dnešnou osemstrannou nadstavbou. Jej zošíkmené nárožia lepšie odolávali strelám z muškiet. V r. 1659 mali obrancovia brány vo výzbroji 33 muškiet a 16 halapartní, kým na tzv. Hornej bráne pod hradným bralom len 3 muškety a 2 halapartne.

Turecký prepád mesta

Konfesionálne spory z prvej polovice 17. storočia zatlačili do úzadia iné starosti. Turci dobyli Párkáň, potom Nové Zámky, Nitru, Levice a keď padol Hlohovec, mali voľnú cestu na Považie. Župné kongregácie v Trenčianskej stolici organizovali záatarasy horských ciest, prehradzovanie priesmykov a stráženie mostov. Ukázali sa však ako málo účinné. V júli 1663 mestský magistrát rozhodol o vybudovaní dvoch priehradných valov, tzv. šancov, uzatvárajúcich cestu do mesta od Biskupíc. Tzv. Protocollum Civitas z 13.7.1663 určil senátorom, aby pre šance vyhládali najzodpovedajúcejšie miesto. Každý Trenčan a cudzinec, hľadajúci v meste azyl, musel na ich stavbu prispieť jedným grošom. So stavbou začali v polovici júla a v septembri boli obidva valy hotové.

Koncom septembra Turci zapálili a vydrancovali Bzince a Mnešice pri Novom Meste nad Váhom. Množstvo koní a dobytka odohnali aj z ďalších dedín, desiatky obyvateľov hnali do otroctva, mnoho ľudí z Dolnej zeme ušlo pred nimi na Považie. Župný protokol uvádza, že Veľčice, Kochanovce a Bobrovník vyhoreli celé, v Adamovciach viaceré domy. Pre úplné vypálenie sa na tri roky od daní ostobodili Malé Stankovce, Sedličná a Dolná Hradná.

Začiatkom októbra prišla do Trenčína správa, že 1.10.1663 Turci prepadli Orvište pri Piešťanoch. Magistrát z toho usúdil, že nepriateľské vojsko sa popri Váhu vracia k Hlohovcu. Keďže župa aj mesto mali predsunuté stráže pri Mníchovej Lehote, obyvatelia Trenčína aj okolitých obcí vyšli pokojne do poľí na jesenné práce. Avšak ešte v ten istý deň iný turecký oddiel prepadol Beckov. Padol aj tamojší hrad. O 24 hodín neskôr pritiahol k Mníchovej Lehote od Trenčianskeho Jastrabia silný oddiel v počte asi 5000 Turkov. Časť z nich nepozorovane, cez les, obišla župné stráže, ktoré sa dali na zmätený útek, keď spozorovali protivníka za chrbtom. Turci potom ľahko prenikli až k predsunutému Dolnému šancu, na ktorom obrancovia nestačili uzatvoriť záatarasy a dostali sa až k mestskému majeru. Vydrancovali ho a zničili. Na Hornom šanci prepadli mestskú stráž a v krutom boji pobili 300 Trenčanov, vrátane troch senátorov z magistrátu (Daniel Lipský, Matej Burian a Štefan Uhliarik). Potom spustošili mnohé obce na okolí a prenikli až k Trenčianskej Teplej.

Za relatívne malé straty v samotnom meste mohli Trenčania ďakovať skutočnosti, že Turci sa k opevneným hradným a mestským múrom neodvážili. Na okolí však zahynulo veľa utečencov z Dolnej zeme, mnohí vo Váhu, ktorý zo strachu pred zajatím chceli prebrodiť alebo preplávať. Podľa údajov zahynulo takto vyše 300 želiarov a robotníkov, v Opatovej ostalo 119 ľudí nezvestných. Po tomto nájazde Turcii odtiahli k Hlohovcu, vyhnúť sa Beckovu.

Keď vtedajší majitelia hradu Gabriel a Juraj Illésházyovci videli, že finančne nestačia na jeho dozbrojenie a lepšie vyzbrojenie, na jeseň 1663 podpísali vo Viedni zmluvu, podľa ktorej obranu mala prevziať rakúska cisárska posádka. Jej stravovanie malo však hradiť mesto a páni hradu. Vojsku velil gróf, generál Ludvig R. Souchez, úspešný veterán z 30-ročnej vojny (oslobodil Olomouc a bránil proti Svédom Brno). S ním prišiel do Trenčína aj jeden inžinier, traja delostrelci s 200 centami strelného prachu a 300 pešiakov, z nich 200 umiestnili v meste a len 100 na hrade. Okrem nich malo podľa zmluvy prísť do mesta ešte 100 dragúnov. Župa nemala dosť prostriedkov na ich obživu, takže celá ťarcha vydržiavania vojska ostala na krku mestskému magistrátu a hradným pánom.

Cisárska armáda

Nemecko-rakúska posádka sa v Trenčíne stala zdrojom neustálych ťažkostí a sporov. V župnom protokole sa dočítame o mnohých násilnostiach, ktoré páchalo rakúske vojsko takmer v každom dome. Mestský magistrát sa zase sťažuje: "...toto vyplienené mesto musí vydržiavať

cisárske vojsko posledným prešovaním na mizerných občanoch." Na inom mieste sa opisuje, ako rakúsky dôstojník začal palicou bezdôvodne biť starostu mesta. Len vďaka jeho rozvahe nenastala krvavá bitka medzi mestskými hajdúchmi a cisárskymi vojakmi. Kastelán hradu Pavol Farkaš v liste, datovanom začiatkom decembra 1663 píše Illésházymu, že rakúska hradná posádka nerešpektuje ani jeho privilégia a neprechováva úctu ani voči senátorom magistrátu. Jej veliteľ chcel všetkým len rozkazovať.

Väčšina sporov vznikala kvôli nedostatočnému zásobovaniu, ale aj z roztopaše alebo pod vplyvom alkoholu. V zime 1663-64 rakúski vojaci začali páliť krov tzv. Somárskej bašty, aj keď tam boli ustajnené zvieratá. Na jar 1664 vykradli mlyn na mletie strelného prachu a strelbou z muškiet spôsobili ďalšie škody. V júni 1664 sa župa opätovne sťažuje na hradnú posádku, ale ani vojsko ubytované v meste nebolo lepšie. Spomína sa výtržnosť "w Meskem Sklepe", kde vojaci rozsypali uskladnenú soľ. Podľa kastelána cisárska posádka hrad od svojho príchodu značne spustošila. Na základe mnohých sťažností posádku koncom r.1664 odvolali, ale nie na dlho.

V januári 1665 prišla do Trenčína komisia vedená palatínom, aby pevnosť prezrela a rozhodla, či má viedenský dvor uvažovať o prebudovaní Trenčianskeho hradu na modernú protitureckú pevnosť. Členovia komisie gr. Traun, gen. Souchéz a Št. Zichy sa domáhali vstupu na hrad, ale Illésházy ich vzhľadom na predchádzajúce zlé skúsenosti s hradnou posádkou nevpustil. Komisia prestavbu neodporučila a navrhla vybudovať celkom novú pevnosť pri Hlohovci - Leopoldov.

Juraj Illésházy dal v r.1666 časť hradu do zálohy grófovi Františkovi Rákóczimu I. Takmer celá rodina tohto veľmoža patrila medzi hlavných oponentov režimu a dvora. Pretože F. Rákóczi podporoval aj Vesselényiho povstanie, začiatkom septembra pritiahol od Čachtíc k Trenčínu silný vojenský oddiel, vedený generálom grófom Johannesom Sporkom, Tento Bavorák slúžil habsburskému dvoru od r.1647 a patril medzi najprominentnejších predstaviteľov cisárskej armády. Svoj tábor rozložil od Trenčína až po Kochanovce.

Cisárske vojsko obsadilo na Trenčianskom hrade časť, patriacu Františkovi Rákóczimu. Sporkov kapitán Széll vykonal súpis zbraní a generál dosadil na hrad novú cisársku posádku, zloženú zo 400 pešiakov bádenského pluku, oddielu jazdy, sapérov (ženisti) a pevnostenského delostrelectva. Spočiatku sám vykonával funkciu veliteľa, ale neskôr vymenoval za seba náhradu, gr. Ernesta Leopolda Souvesa. Mesto muselo podľa rozhodnutia cisárskeho dvora platiť na údržbu hradnej posádky asi 7000 zl. ročne. Magistrát síce protestoval, ale z Viedne prišla odpoveď, že vojsko predsa v Trenčíne chceli, tak ho majú.

Trenčiansky hrad sa stal významnou vojenskou pevnosťou, najmocnejšou na Považí. Generál Spork viedol odtiaľto represálie proti účastníkom Vesselényiho povstania, neskôr aj proti stúpencom Thökolyho. Ako dočasný veliteľ hradu tvrdo vystupoval aj voči mestu. V apríli 1671 nariadil magistrátu dodávku 728 okovov piva a 28 metrákov mäsa, hoci vedel, že v meste panuje bieda. Trenčín definitívne opustil až v rokoch 1674-75, v čase bojov proti žoldnierom, naverbovaným a vedeným Francúzmi z Poľska. Generál Spork zomrel v roku 1679 v Heřmanovicích na severnej Morave. Patrí medzi najvýznamnejšie osobnosti vojenských dejín Trenčína.

Rekonštrukcia hradného opevnenia

Skúsenosti z tridsaťročnej vojny a rastúce sociálne napätie v krajine viedli k vytvoreniu stálej armády. V rokoch 1671-74 sú ako hradní veliteľia uvádzaní Maximi a Sohier. Obaja sa usilovali v zmysle doktríny cisárskej armády o výraznú rekonštrukciu opevnenia Trenčianskeho hradu.

Maximi oznámil trenčianskej stolici, že pevnosť už nevyhovuje súdobým požiadavkám vojenstva, preto zamýšľa na južnej strane hradu vybudovať nové opevnenie. Predložil požiadavku na dodanie 300 dubových trámov, 100 dubových a 100 smrekových dosák a pridelenie 400 robotníkov. Celý náklad mala znášať stoličná pokladnica a mestský magistrát. Jeho požiadavku podporil Ján Lesley de Bergen, bývalý veliteľ tzv. Lichtensteinskej légie cisárskej armády, ktorý v Trenčíne žil na dôchodku. Na nátlak veliteľa hradu mesto aj stoličná (župná) kongregácia zvýšili požiadavky na poddanské roboty. V r.1672 však Lesley zomrel (s veľkými vojenskými poctami ho pochovali v krypte jezuitov) a Maximi tak stratil významného protežanta. Svoj zámer nemohol realizovať, aj keď župe dôrazne opakovane požiadavky.

Cisársky dvor vyvíjal kvôli rekonštrukcii pevnosti veľký nátlak. Keďže plk. Maximi s projektom neuspel, v r. 1673 ho vo funkcii vystriedal plk. Sohier, ktorý začal poslednú dvojetapovú rekonštrukciu - veľké stavebné úpravy na hrade aj v meste. Podľa jeho plánov sa prvá fáza uskutočnila v rokoch 1673-74, druhá potom po ročnej prestávke v rokoch 1675-77. Vojenský špecialista začali stavať predsunuté hviezdicovité opevnenie s násypmi v predpolí južnej časti hradu, teda od Breziny, aby tým oddialili možnosť situovania delostreleckých pozícií nepriateľa pri eventuálnom obliehaní hradu. Obliehacia taktika sa za 100 rokov od čias Katzianera takmer nezmenila, ale účinnosť delostreleckých zbraní sa podstatne zvýšila.

Sohier sa rozhodol pre fantastický plán - odstrániť celé návršie, kde je dnes Čerešňový sad na Brezine a oddialiť tak možnosť vybudovania nepriateľských delostreleckých postov. Terén chcel splanírovať takmer do roviny, pretože od čias Katzianerovho obliehania bolo toto miesto najväčšou slabinou obrany hradu.

Projekt vyžadoval veľké náklady, preto okolo neho vznikalo veľa sporov. Mesto argumentovalo vysokými fyzickými aj finančnými nárokmi, na ktoré by muselo prispievať, samotné opevnenia by však skôr osožili nedobytnosti hradnej pevnosti ako bezpečnosti mesta. Po dlhých sporoch došlo nakoniec v r. 1674 k dohode. Do objemu rekonštrukcií fortifikačného systému zahrnuli aj dobudovanie priehradných šancov medzi návrším Breziny a Váhom. Tieto síce vznikli ešte v r.1663, ale Váh odvtedy viackrát zmenil koryto a medzi koncom vybudovaných šancov a riekou vznikla medzera, kadiaľ mohol nepriateľ preniknúť do mesta.

Realizáciu Sohierovho plánu na jeden rok celkom zastavili, nedokončené ostalo úplné zrovnanie návršia za južnou časťou hradného opevnenia, voči čomu sa vzhľadom na vysokú náročnosť bránilo hlavne mesto. Ešte dnes vidieť medzi pamätným cintorínom a Tisovou vilou na Brezine zvrásnené výsypy zeminy, odvezené z územia Čerešňového sadu. Nakoniec Sohier získal ďalšieho vplyvného "sponzora", generála Karola Strassolda-Strassera a župa aj mesto museli ustúpiť nátlaku vojenských špecialistov. Po ročnej prestávke sa stavebné práce na fortifikáciách obnovili, ale protesty sa tým nezastavili.

V tom čase bol v Trenčíne umiestnený necelý prápor (3 kompánie) cisárskeho pešieho vojska a jedna kompánia jazdy. Toto vojsko musela zo svojich prostriedkov vydržiavať župa a mesto. Nebola to lacná záležitosť a práve túto skutočnosť používali stoliční radní páni a mestské vrchnosti ako protiargument voči vojenským požiadavkám. Až v r.1677 dvor uznal námietky župy a mestského magistrátu voči finančnej záťaži a keďže sa nenašli iné prostriedky, stavebné práce na opevneniach sa zastavili. Z pôvodne veľkoryso uvažovanej koncepcie hviezdicovitých valov v predpolí hradného areálu smerom k Čerešňovému sadu ostalo len nedokončené torzo. Ani to už nenašlo praktické uplatnenie pri obrane pevnosti. Vojenská taktika sa presunula do mobilnejšieho systému boja.

Neprijemnosti s cisárskym vojskom

Spolužitie s cisárskou hradnou posádkou nebolo pre majiteľa hradu a jeho rodinu ľahké. Illésházyovci nakoniec nepohodné sídlo opustili a odvtedy takmer celý hradný areál pustol. Vlastník neprejavil ochotu financovať väčšie opravy, hlavne škody spôsobené nedisciplinovaným vojskom. Vojaci sa za nič necítili zodpovední, hrad eráru nepatril, armáda tam žila v podnájme. Velitelia sa viackrát vymenili, ale takmer všetci odmietali zodpovednosť za nevojenskú časť hradu, hoci ju ich podriadení aspoň čiastočne užívali.

Na jar 1679 vykonal na základe jednej z nespočetných sťažností Illésházyho na General-Kriegs-Komisariats Amt (generálny vojnový komisariát) inšpekciu pevnosti cisársky plukovník Ján Tomáš Schur. Po obhliadke navrhol opravu hradu a gen. Karol Strassoldo poslal trenčianskej stolici výzvu na opravu tamojších diel a výzbroje. Názor vojenského veliteľa bol však iný.

Plukovník Sohier je vtedy uvádzaný nielen ako hradný, ale aj ako prvý posádkový veliteľ Trenčína - Colonellus et Commandans in Arcis et civitas Trenchiniensis. Aby sa jeho autorita zosilnila, v lete 1679 ho povýšili na generála. To povzbudilo pôvodný zámer dokončiť opevnenie hradu. Sohier žiadal pokračovať v stavebných prácach na Brezine, prerušených v r.1677. Svoju žiadosť zdôvodnil obrannými záujmami pevnosti zo strategických dôvodov. Mesto sa naďalej bránilo, pretože vojenské požiadavky citelne ochudobňovali jeho pokladnicu. Keď sa už inak nedalo, magistrát sa v polovici októbra 1679 snažil formou úplatku presvedčiť vojenské vedenie stavby, aby práce nevykonávali občania Trenčína. Ani to však nepomohlo, vojenské argumenty sa ukázali silnejšie. K ukončeniu stavby veľa nechýbalo a tak sa nakoniec na južnom predpolí od Breziny zrodil unikátny samostatný renesančný komplex hradu, vyslovene vojensko - obranného charakteru.

Krátko potom však gen. Sohiera preložili na vyšší vojenský post a v Trenčíne ho nahradil cis. generál Taff. Pre stolicu a hlavne pre mesto to neznamenal prínos. V r.1681 sa magistrát sťažuje gen. Taffovi, že jeho vojaci majú na svedomí niekoľko vražd, zneuctenie žien, kostolov aj sviatosti. V hostincoch, do ktorých cisárski vojaci chodili, sa občania necítili bezpeční, takmer každý deň prinášal bitky. Nevedeli im zabrániť ani stoliční drábi, ani vojenské hliadky. Ak sa často opití vojaci nevedeli alebo nemohli dostať k pivu, prípadne vínu, jednoducho si ho vymohli hrozbami a násilím. Erár, stoličný úrad a mestský magistrát mali z toho neustále neprijemnosti, trenice a spory. Nepomohli petície ugenerála Strassoldu-Strassera, ba ani to, keď on v snahe pomôcť civilnej správe župy a mesta sám dobrovoľne na istý čas vymenil vo funkcii posádkového veliteľa gen. Taffa.

Svojou bezohľadnou tvrdosťou si gen. Strassoldo nezískal sympatie ani úspech, skôr si vytvoril povesť neústupčivého vojaka, okrem vlastných záujmov neuznávajúceho žiadne iné práva. Pôvodne dobre myslená snaha pomôcť vyriešiť nedobré vzťahy medzi civilnou správou a vojskom, vyznela nástupom gen. Strassoldu veľmi nepriaznivo a konfliktná situácia sa ešte viac vyostřila. Keď sa napr. drábi snažili upokojiť podpitých vojakov v mestskom hostinci, skončilo to veľkou bitkou, do ktorej zasiahli aj civili. Strassoldo vinníkov vôbec nepotrestal, čím dal najavo, že mu nezáleží na dobrom vzťahu k mestu.

Vojaci sa cítili byť suverénnymi pánmi a tak sa aj správali. Vojsko, vrátane rodinných príslušníkov predstavovalo v Trenčíne početnú sociálnu skupinu, ktorá nikdy s mestom a jeho civilnými obyvateľmi nezrástla natolko, aby sa považovali za Trenčanov. Mestský kronikár Jozef Kamin neskôr napísal, že prítomnosť vojska sa pre Trenčín stala rovnakou pohromou ako mor alebo prírodné katastrofy.

Reorganizácia hradnej posádky

Po málo úspešnom potlačení prvej fázy povstania Imricha Thökölyho v rokoch 1674-78, vypukla v r.1682 jeho tzv. druhá fáza, počas ktorej sa Thököly po predchádzajúcich skúsenostiach nechal vyhlásiť za hornouhorského panovníka. Pretože tzv. Horné Uhorsko sa územne takmer zhodovalo so Slovenskom, niektorí ho potom - vari posmešne - nazvali "slovenským kráľom". Jeho vzbúrenci obsadili väčšinu východoslovenských miest a pre Habsburgov sa stali vážnou hrozbou, keď sa na ich stranu pridala podstatná časť uhorskej šľachty.

Trenčianska župa, aby dokumentovala svoju vernosť habsburskému dvoru, vystrojila r.1682 v prospech Viedne ozbrojenú jednotku domobrany, tzv. insurekciu, na čele so županom Jurajom Illésházom, ako jej veliteľom. Panovník však Illésházovi neveril, vďaka zlým referenciám cisárskych veliteľov trenčianskej hradnej posádky, ktorí s ním mali neustále spory. Župana nechal uväzniť v Olomouci, odkiaľ sa vyslobodil až o rok. Dôvod väzby? Údajne skrytá podpora a priazeň Thökölymu. Jeho právomoci prevzal cisár, ktorý po predchádzajúcich dlhých sporoch jednoducho prikázal opevniť Trenčiansky hrad podľa najnovšej vojenskej doktríny. Cisárska posádka a jej veliteľ získali týmto dekrétom mimoriadne právomoci.

V tom čase už existovala regulárna, pravidelná armáda, ktorej základnú jednotku tvorili pešie pluky. Každý mal 10 stotín, rozdelených do dvoch bataliónov. Taktická jednotka batalión sa približne rovnala organizačnému zoskupeniu práporu. Pri mobilných bataliónoch tvorilo zostavu päť peších alebo jazdeckých kompánií, t.j. stotín, pevnostné batalióny mali štyri pešie a jednu jazdeckú stotinu, doplnené o špecialistov (sapéri, zásobovači, dopravný tréner, zdravotníci atd.). Granátnici tvorili súčasť peších stotín, v každej si našlo miesto 8-10 granátnikov. Batalión počítal asi 720 mužov v zbrani, okrem kuchárov, pohoničov, zdravotníkov a ostatného pomocného vojenského personálu.

Z posádky v Trenčíne sa stal kompletný pevnostný prápor, t.j. štyri pešie stotiny (kompánie) a pomocná stotina dragúnov (jazdy). K nim patrili ešte rôzni špecialisti pre pevnostné delostrelectvo, zbrojáři, zásobovači atd. Ako súčasť hradnej posádky figurovala aj menšia ženijná jednotka s prostriedkami na prechod väčších vodných tokov. Na základe mimoriadnych právomocí od cisára, vojsko v Trenčíne nerešpektovalo suverenitu mestského magistrátu a nútilo miestnych kováčov, murárov, majstrov a remeselníkov pracovať zdarma pre armádne potreby.

Plukovníci a generáli, ako vyšší velitelia cisárskych vojenských jednotiek, vládli i nad životom a smrťou svojich podriadených. Toto "privilégium" neraz s obľubou uplatňovali aj voči civilnej vrchnosti. Ak došlo k spochybneniu jej dôveryhodnosti, ako v prípade Illésházyho, vznikla neraz veľmi kontraverzná situácia. Župana Illésházyho považovalo vojsko za tajného spojencu Thökölyho a aj keď mu nič konkrétne nedokázali, bol rád, že mu okrem ignorovania dali pokoj. Podobné pravidlo platilo aj vo vzťahu nižších veliteľov, tzv. stotníkov alebo hauptmanov, voči civilnému obyvateľstvu. Bez poznania týchto skutočností by sme nedokázali správne ohodnotiť postavenie armády vo vtedajšej spoločnosti.

K ďalšej zmene posádkového a tým aj hradného veliteľa došlo v Trenčíne až v r.1685. Na miesto odvolaného (penzionovaného) gen. Strassolda-Strassera prišiel gen. Nigrelli. Nový veliteľ bol na rozdiel od svojho predchodcu považovaný za mierneho a obľúbeného človeka, ale J. Branický vo svojich beletristických prácach tvrdí opak. Po smrti gen. Nigrelliho na jeseň 1687 menovali nového posádkového a hradného veliteľa gen. Jána Teodora Pfeffershovena, ale mesto ho uznalo až po zakroku panovníka v polovici decembra.

Kuruci idúú! !

Druhá najvýznamnejšia pevnosť v trenčianskom regióne, hrad Beckov, od čias Stibora a protitureckých vojen nezohral významnejšiu obrannú úlohu, azda pre svoju polohu. V podstate nemal strategicky čo brániť. Viacerí nájazdníci hrad jednoducho obišli a nakoniec nebol spoľahlivou záštitou ani pre obec, nad ktorou sa vypínal.

Koncom 17. storočia už celkom stratil vojenský význam, najprv bol podriadený trenčianskemu hradnému veliteľovi a ten nakoniec rozhodol o jeho definitívnom odzbrojení. Podľa rozkazu gen. J. T. Pieffershovena z r.1688 celú vojenskú výzbroj aj výstroj previezli z Beckova na Trenčiansky hrad, pretože tamojšia strážna jednotka používala zbrane len na pytláctvo v panských lesoch. V Trenčíne však výzbroj nechýbala, preto všetko previezli na hrad Lietava. Od konca 17. storočia Beckov už iba chátral. Do vojenských plánov sa však predsa len dostal, aspoň v predstavách protagonistov Rákócziho povstania na začiatku 18. storočia. Odbojní šľachtici ho vytypovali spolu s Tematínom ako tajné zhromaždiská rebelantského vojska, tzv. kurucov.

Rákócziho povstanie vypuklo v máji 1703 v Potisí, pôvodne ako reťaz roľníckych vzbúr. Boje sa od júna postupne presúvali na západ a v posledných mesiacoch r.1703 už kuruci disponovali s asi 30 tisícovou armádou. Koncom novembra pri Zvolene porazili vojenské zoskupenie cisárskeho generála Schlicka. Ten ustupoval a s torzom vojska sa 30.11.1703 vtiahol do takmer vyprázdnenej trenčianskej hradnej pevnosti. Cisárska hradná posádka bola vtedy veľmi oslabená, takmer všetkých odkomandovali do poľného ťaženia proti kuruckým rebelantom. Na hrade ostalo len niekoľko strážnych, najnutnejší počet delostrelcov a pomocný personál. V takejto zostave mala veľmi nízku účinnosť.

V Schlickovej porazenej armáde sa nachádzalo viac zranených ako bojaschopných mužov. Po porážke pri Zvolene stratil kvalitné jednotky, okrem zranených mu ostali len pomocné sily a siabá záloha.

Schlickov príchod otvoril novú kapitolu trenčianskych vojenských dejín. Prvým opatrením sa stalo posilnenie obrany. Z jeho príkazu hradný veliteľ prikázal vydať mešťanom zbrane a strelný prach z mestskej zbrojnice, kam bez jeho povolenia nemali prístup ani ozbrojení mestskí drábi. Organizovaním zmobilizovanej občianskej domobrany poverili Juraja Otlíka. Dňa 23.12.1703 vydal mestský magistrát nariadenie, aby zemaní a šľachtici dozerali na strážu, brániace prístupy k mestu. Ostatní občania od 12 do 60 rokov museli kopat'priekopy, dozerať na mosty a opravovať'opevnenia. Bolo to zložité, lebo v čase vianočných sviatkov chcel mať každý pokoj. Po sviatkoch sa pod Trenčínom objavil prvý kurucký oddiel. Podľa denníka Jána Zsambokrétého kuruci v noci prenikli cez Novú ulicu až k domu anabaptistov, kde ich drábi a ozbrojení občania zastavili, niekoľkých dokonca zajali. V šarvátkach kuruci niektoré domy podpálili, jeden celkom zničili. Juraj Otlík narýchlo zostavil štyri domobranecké kompánie a pripravoval s nimi výpady proti kurucovi, ktorých od Beckova prichádzalo stále viac. Deň pred Silvestrom Otlíkove, vtedy už "župné vojsko", udrelo na kurucký zimný tábor medzi osadou Belá a Trenč. Turnou. Veľa kurucov padlo, mnohých zajali, v boji stratili aj bubny a zástavu, avšak nakoniec zo župného vojska ostalo len asi 200 ozbrojencov, ostatní po rozšírení zvesti, aká presila kurucov sa valí kTrenčínu, zutekali k protivníkovi. Hradnú posádku mohol Schlick posilniť len asi 80 mušketermi, kdežto počet kurucov sa odhadoval asi na 3000 mužov v zbrani. Keď sa správy zvedov potvrdili, Juraj Otlík kapituloval pred kuruckým kapitánom Jánom Sréterom a v noci z 30. na 31.12. nechal cez Dolnú bránu vpustiť rebelantov do vnútorného mesta. Kto chcel a mohol, ušiel pred nimi na hrad. Rozhnevaný Schlick sa pomstil. Hradným delostrelcom dovolil strieľať na Otlíkových domobrancov. Tak sa Trenčín dostal do niekoľkoročnej tzv. kuruckej vojny.

Blokáda hradu

Trenčín zohral počas štyroch rokov tzv. kuruckej vojny významnú úlohu. Koncom januára 1704 gen. Schlick zorganizoval z hradnej posádky a ozbrojených mešťanov, ktorí ušli na hrad, prepadový oddiel a úspešne s ním napadol kuruckých obliehatel'ov. Podarilo sa mu ich zahnať až na "Jarky" pri Mníchovej Lehote, ale tam ich zaskočil iný nepriateľský oddiel, zimujúci v Trenčianskych Biskupiciach. Podľa maďarského historika dr. Hallera ho viedol samozvaný "generál" Ondrej Kalaba, biskupický rodák. Len vďaka odvahe sa "labancom", ako nazývali cisárske vojsko, podarilo ustúpiť späť do mesta, ale stratili niekoľko ľudí a koní. Oslabená hradná posádka potom už predmestie Trenčína nebránila.

Kuruci prešli zamrznutý Váh a ich menšie oddiely obsadili viaceré obce na pravej strane rieky. Pod vedením plk. Bezegha, kapitánov Winklera a Jána Srétera obsadili a podpálili južnú časť Trenčína. Menší oddiel prenikol od Soblahova cez Kubricu do Veľkej Kubrej a odtiaľ do Zamaroviec. Schlick mal neúplné informácie o sile obliehatel'ov a myslel si, že mesto aj hrad sa dostali do úplného obkľúčenia. Vojsko preto stiahol na hrad a mesto bránili iba mešťania, ale aj tí strácali odvalu, najmä keď sa zostrovali názorové spory medzi katolíckou a protestantskou časťou obyvateľ'stva. Evanjelici sympatizovali s Rákóczim a rozhodli sa vydať mesto kurucom. Tí ho síce už raz v rukách mali, ale začiatkom januára 1704 odtiahli na žiadosť občanov, ktorí sa obávali, že Schlick nechá delostrelectvom rozbombardovať celé mesto, ležiace pod hradom ako na dlani.

Kuruci však od obliehania neustúpili, hoci na dobytie hradu nemali prostriedky. V noci z 10. na 11.2.1704 kurucký kapitán Ján Sréter znova obsadil celé predmestie. Pripravoval rozhodujúci útok na vnútorné mesto, preto sa mnohí občania, exulanti, aj sám župan Mikuláš Illésháry s rodinou, uchýlili na hrad. Kuruci posilnili svoje pozície a velenie prevzal plk. Ján Bossányi. Zatiaľ vyčkávali, ale dôsledne kontrolovali všetky prístupové cesty k mestu. Schlickovi sa len v poslednej chvíli pred uzatvorením blokády podarilo vyslať posolstvo pre pomoc.

Ráno 14.2.1704 začalo hradné delostrelectvo bombardovať kurucké postavenie. Plk. Bossányi poslal Illésházymu návrh na čestnú kapituláciu, ale župan spolu s mestským magistrátom ju odmietli. Kuruci však niečo predsa docielili. Viacerí protestantskí mešťania, sympatizujúci s Rákóczim, zložili na radnici demonštratívne zbrane a prinútili magistrát vyjednávať s Jánom Sréterom. Mesto muselo uznať, že obranu proti presile dobre vyzbrojených obliehatel'ov nezvládne bez pomoci hradnej posádky. Aby nedošlo k ďalším škodám, magistrát nakoniec k dohode o kapitulácii pristúpil a mesto kpt. Sréterovi vydal. Kuruci tým však veľa nezískali, pretože hrad svojím delostrelectvom držal hospodársky vyplundrovaný Trenčín v šachu. Po dva a pol mesačnej okupácii nakoniec kuruci vnútorné mesto opustili. Ostalo pre nich už iba zbytočne riskantnou zónou.

V súvislosti s "generálom" Ondrejom Kalabom z Biskupíc treba vysvetliť, že v prvej fáze vojny sa do vedenia kurucov dostalo veľa domácich vodcov ľudového pôvodu, ktorých až neskôr postupne nahrádzali maďarskí šľachtici. Nie je pravda, že Rákócziho hnutie bolo orientované vyložene maďarsky, nacionalisticky. Podstatnú časť radového vojska predstavovali slovenskí obyvatelia krajiny. K nim patril aj "generál Ondrej". Najmenej tri pluky sa takmer výlučne regrutovali zo Slovákov - pluk Adama Javorku, vondrišeľského rodáka Urbana Czeldora (istý čas ho väznili v Trenčine) a husári Ladislava Ocskayho, rodáka z Očkova pri Piešťanoch. Medzi husármi slúžilo veľa vojakov, pochádzajúcich z trenčianskej stolice. Historik dr. Haller uvádza, že z trenčianskeho regiónu kuruci naverbovali, alebo sa k nim dobrovoľne pridalo asi 4000 občanov. Aj dobytie Spišského hradu v decembri 1703 sa pripisuje Slovákom - trenčianskemu rodákovi - istému Matúšovi.

Krutá kurucká okupácia

Rákócziho povstanie, pôvodne motivované predovšetkým sociálnymi požiadavkami roľníkov, prerástlo neskôr v nenávistnú stavovskú vojnu, ktorá zasiahla takmer celé Slovensko. Slováci mali v kuruckom vojsku značné zastúpenie, dokonca zastávali mnohé nižšie, ale aj niektoré vyššie veliteľské posty. Podľa generála M. Bercsényiho (sám pochádzal zo Slovenska), niektoré husárske pluky komandovali do útoku slovenským povelením "Na szablye - na šable".

Prvý raz sa do veľkej mobilnej vojny zapojilo také množstvo občanov zo Slovenska. Nešlo iba o lokálne dobýjanie miest alebo pevností, bojová činnosť zasiahla celé regióny, vrátane trenčianskeho. Vzájomnú nenávisť sprevádzala v cisárskom, ale i kuruckom tábore neobyčajná krutosť. Potvrdilo sa pravidlo, že násilie plodí vždy len ďalšie násilie, bez ohľadu na to, kto je jeho pôvodcom.

Disciplínu v oboch znepriatelených armádach udržiavali tiež neuveriteľnou krutosťou. Za napadnutie dôstojníka alebo poddôstojníka existoval jediný orštieľ - odťatie ruky v zápästí. Častým trestom bola tzv. ulička. Obnažený previnilec musel prebehnúť až 36 krát medzi dvomi radmi stovky vojakov, ktorí ho bili prútmi. Pri toľkých úderoch sa to rovnalo trestu smrti.

Kuruci v okolí Trenčína vypálili viac obcí bez vyrabovania, z iných ale brali čo sa dalo, hlavne pivo, alkohol a požíveň. Rovnako ako labanci brali statok, hydinu, peniaze a šatstvo. V Trenčíne kuruci celkom vyrabovali opustené meštianske domy na predmestí, všetko čo našli, považovali za vojnovú korisť. Neraz sa stalo, že pri rabovačkách sa na rovnakom mieste stretli s cisárskymi a strhla sa bitka o korisť. Kuruci si vynútili aj zmeny v zložení mestského magistrátu. Na nové voľby Rákóczi poslal svojho komisára Krištofa Okolicsányiho. Aj keď okupácia vyvolala určitý nedostatok potravín a drahotu, obyvatelom, ktorí prejavovali Rákóczimu sympatie, kuruci dovolili vychádzať von z mesta a tak vidiek dodával aspoň najnutnejšie potraviny.

Kurucké vojsko sa skladalo najmä z naverbovaných a ozbrojených roľníkov. Väčšina nemala kvalitný výcvik a vojaci v Trenčíne spočiatku ani ťažké zbrane, preto si netrúfali na priame dobytie hradu. Kvalitnejšie jednotky aj s výzbrojou sa stiahli k jadrú armády, ktorá sa pod velením gen. Mikuláša Bercsényiho sústreďovala v predhorí Malých Karpát, od Pezinku až po Trnavu. Kurucká taktika spočívala v akejsi všadeprítomnosti, ktorou paralyzovali istotu cisárskej správy a voči ktorej sa labanci stávali takmer bezmocnými.

Kuruci vykonali vo viacerých obciach v okolí Trenčína odvody, koncom apríla 1704 v Bošáci, Drietome a začiatkom mája v Hornom Srní. Kapitán Sréter sa snažil Trenčín obsadiť bez krviprelievania, čo sa mu v podstate podarilo. Kapitulácia mohla mať veľký vplyv na ďalší priebeh vojny, ale neskôr sa ukázalo, že kuruci toto víťazstvo nedokázali dost' účinne využiť. Okupácia trvala len dva a pol mesiaca. Aj tie však stačili k výraznému zhoršeniu hospodárskej situácie.

Koncom apríla sa hrad v dôsledku obklúčenia a neschopnosti tamojšej posádky blokádu preraziť, nachádzal v kritickom stave. Začala sa šíriť pesimistická nálada, pevnosť prepľnili utečenci, ktorí len uberali z potravinových zásob. Našťastie vyslaní kuriéri so žiadosťami o pomoc prešli cez blokádu a už začiatkom mája Rákócziho zvedovia priniesli z Moravy správu, že v Uherskom Hradišti sa formuje niekoľkotisícové zoskupenie cisárskej armády a pod velením gen. Ritschana sa má pokúsiť o prelom blokády a zlikvidovanie nepriateľskej okupácie v Trenčíne. Zvedovia sa nemýlili, Ritschan prekročil moravsko-slovenskú hranicu cez Vlársky priesmyk.

Dva ťažké roky na obzore

Veliteľ cisárskej posádky v Uherskom Hradišti, generál Ritschan, zorganizoval zbor asi 4000 labancov, ktorý mal za úlohu preniknúť k Trenčínu a prelomiť obkľúčenie mesta aj pevnosti. V noci z 1. na 2.5.1704 prešiel Vlársky priesmyk a nenaraziac na žiadny odpor, tiahol k Hornému Srniu.

Jadro kuruckej armády sa vtedy nachádzalo niekde medzi Pezinkom a Sv. Jurom, so zálohami pri Tmave a Smoleniciach. K dispozícii mala asi 16 práporov, ale ich bojová hodnota sa nedala porovnávať s regulárnou cisárskou armádou. V okolí Trenčína ostali dosť početné oddiely tzv. druhej zálohy, ale zložené zo slabšie vyzbrojených aj vycvičených naverbovaných sedliakov. Kurucký kapitán Vizskeleti sa pokúsil labancov zastaviť 2.5. pri Hornom Srní. Mal početnú prevahu, ale pre prvotriedne Ritschanove oddiely nebolo ťažké útok odraziť. Labanci mnohých nepriateľov zajali a neskôr, po obsadení Trenčína, ich pohádzali z hradieb do vonkajšej priekopy. Kuruci zas ako odvetu postrieľali zajatých labancov.

Po odrazení Vizskeletihu útoku sa cisárske vojsko utáborilo pri Ľuborči a na druhý deň - 3.5. -v skorých ranných hodinách tiahlo k Trenčínu. Rozprášaní Rákócziho vojaci ušli v zmätku do hôr až v Hornej Súči sa Vizskeletimu podarilo časť z nich zorganizovať a ustúpiť do Orechového. Keď Ritschan zistil, kde sa kuruci zhromaždili, prekročil Váh ešte nad Trenčínom a k mestu sa priblížil od Opatovej, aby sa vyhol zrážke a prípadným stratám. Týmto manévrom ešte viac oslabil protivníkovi šancu brániť mesto, preto kpt. Sréter, veliaci oddielom na ľavej strane Váhu, vyprázdnil vnútorné mesto bez boja a ustúpil až do Belej, ponechajúc aj v Trenč. Biskupiciach len malú zálohu.

Medzitým sa pri Smoleniciach schyľovalo k veľkej bitke. Hlavný kurucký veliteľ Mikuláš Bercsényi tam stiahol aj časť záloh od Trenčína, preto sa aj generál Ritschan na Považí dlho nezdržoval. Stihol však znovu potvrdiť vo funkcii veliteľa hradu plk. Pfeffershovena a rozpustil kurucmi ustanovené zloženie mestského magistrátu. Do úradu dosadil bývalého richtára Gašpara Husára. Potom vymenoval komisiu, ktorá mala vyšetriť okolnosti, za akých sa vo februári podarilo vzbúrencom obsadiť Trenčín. V meste nechal asi 200 mužov a s ostatným vojskom odtiahol o dva dni k Novému Mestu nad Váhom.

V smolenickej bitke kuruci koncom mája zvíťazili a po jej skončení sa jedna časť, vedená plk. Bezeghom stiahla opäť k Trenčínu, druhú odkomandovali do Turca, kde mala zastaviť postup gen. Heistera. Cisárska hradná posádka očakávala, že práve Heister prelomí ďalšiu blokádu Trenčína. Ritschan síce kurucov prinútil mesto opustiť, ale jeho zbor odtiahol a všetko sa vrátilo do starých kol'ají. Dňa 17.6.1704 spozorovali z Trenčianskeho hradu, že z Veľkej Kubrej tiahnu popri Váhu dva jazdecké prápory do orechovského tábora plk. Bezegha. Boli to kurucké jednotky z Turca. Z hradu spustili delostreleckú palbu, ale pre veľkú vzdialenosť "adresátovi" neuškodila. V ten istý deň poslal plk. Bezegh mestskému magistrátu dopis s oznámením, že kuruci odrazili v Turci gen. Heistera a prinútili jeho vojsko k ústupu do Turč. Sv. Martina.

Táto správa zmarila nádeje na definitívne prelomenie blokády, ktorá trvala ďalšie dva ťažké roky. Pod ochranou Ritschanových vojakov odišiel z Trenčína aj župan Mikuláš Illésházy. Neskôr vykonával vo Viedni funkciu kancelára uhorskej časti tohto dvorného úradu.

Okupácia sa skončila, blokáda pokračuje

Ritschanom dosadený posádkový veliteľ plk. Pfeffershoven začal svoju činnosť v Trenčíne veľmi neblaho, keď ešte 11. 5. 1704 predložil mestu pätnásť bodový program s podmienkami pre udržiavanie a zásobovanie vojska. Mestu nariadil opraviť hradby, ktoré kuruci poškodili a postaviť nový most cez Váh, ktorý tiež strhli. Najhorším bremenom bolo ultimátum na

zásobovanie cisárskeho vojska potravinami a financovanie žoldu v situácii, keď magistrát nevedel stravu a potrebné financie na jej obstaranie zabezpečiť ani pre svojich občanov. Pfeffershoven najprv vystupoval aspoň naoko čestne, ale neskôr on aj jeho dôstojníci požiadavky stupňovali. Preto magistrát podal u cisárskeho dvora na Pfeffershovena zúfalú sťažnosť, na základe ktorej posádkového veliteľa začiatkom októbra 1704 odvolali.

Habsburský dvor bol vojensky zaťažovaný bojmi v severnom Taliansku, preto nemohol protikurucké ťaženie dostatočne podporiť. Kuruci to pravdaže využili. Začiatkom júla presunuli k Trenčínu časť svojho delostrelectva od Trnavy a gen. Bercsényi sa pomocou tejto posily znovu pokúšal o dobytie hradu. Ani tieto pokusy však neboli úspešné.

V auguste 1704 sa bez úspechu skončili mierové rokovania kurucov s labancami v Banskej Štiavnici. Rozpútali sa nové boje, ktoré pre Trenčín neznamenali žiadnu nádej ani po skončení kuruckej okupácie. Ešte začiatkom septembra 1704 sformovali na Morave tzv. pomocný oslobodzovací zbor, ktorý mal po zmobilizovaní záloh asi 6000 jazdcov, 1600 pešiakov a asi 8000 moravských domobrancov, ktorým velil barón Grumbach. Zbor mal na starosti zásobovanie pevnosti Trenčín. Prvý transport zásob sa 11. 9. 1704 cez Hrozenkovský priesmyk dostal až do Drietomy, kde ich však zaskočili kuruckí husári, vedení samotným Bercsényim. Labanom sa podarilo prepád odraziť a početne slabší kuruci ustúpili k Novému Mestu nad Váhom. Labanci v Trenčíne odovzdali túžobne očakávané zásoby a nerušene sa vrátili na Moravu. Bolo to aspoň čiastočné prerazenie blokády, ale civilné obyvateľstvo z toho ošoh nemalo, pretože všetky zásoby boli určené len vojsku. Rozhnevaní kuruci pochopili, že aj takéto jednorazové prerazenie blokády oddiali ich výhľad na opätovné obsadenie Trenčína. Preto plk. Bezegh rozostavil okolo mesta batérie dovezené po bitke pri Smoleniciach k Trenčínu a nechal mesto delostrelecky bombardovať. Do októbra vypravili z Moravy ešte niekoľko transportov so zásobami, ale kuruci si už dali pozor a žiaden cez blokádu neprešiel. Ani Pfeffershoven nemal odvahu pomáhať pri zabezpečovaní príchodu ďalších transportov.

V noci z 9. na 10. 10. 1704 prišiel z Moravy nový tvrdý veliteľ hradu, gen. Edmund Hurly. Ten už 18. 10. 1704 s päťdesiatimi jazdcami a niekoľkými šľachticmi napadol kurucmi obsadené trenčianske predmestie. Kuruci v zmätku úšli do Soblahova a Biskupíc, zanechali zbrane, kone aj potraviny. Labanci z nich 11 zajali, spolu so zástavou. Po tomto výpade sa blokáda ešte viac uzavrela, aj keď Hurly umiestnil na predmestí menší strážny oddiel.

Plukovník Bezegh poslal magistrátu dopis, v ktorom sľuboval, že dá mesto zrovnať so zemou. Odvtedy už nebolo možné z mesta slobodne vychádzať. Polia ostali neobrobené, nebolo možné doviesť potraviny ani drevo na blížiacu sa zimu. Hurly nechal spísať zásoby, a najviac požadoval od mlynárov. Keď traja z nich ušli, nechal ich mlyny zapáliť a strhnúť. Konfiškoval majetky všetkým, čo boli podozriví zo sympatií ku kurucom.

Koncom r.1704 sa už začal šíriť hlad a choroby. Na nátlak farára Adama Györyho povolil síce Hurly odchod starým a chorým občanom, ženám aj deťom, ale labanci ich pred odchodom z mesta ozbíjali, o čo mohli. Druhému zásobovaciemu transportu sa podarilo preniknúť do mesta až v polovici mája 1705, ďalšie dva so zásobami potravín a zbraní prišli do Trenčína až začiatkom r.1707. Za takej situácie bolo ťažko odhadnúť, či civilné obyvateľstvo, ktoré najviac trpelo blokádou, nenávidelo viac kurucov alebo labancov.

Ťažkosti so zásobovaním

Na Vianoce 1704 utrpeli kuruci pri Trnave porážku, čo opäť pozdvihlo sebavedomie cisárskych veliteľov. Generál Heister prenasledoval rozbité kurucké pluky ustupujúce k Nitre a Topolčiankam. Heister obsadil všetky prechody cez Váh, ale ani to nezabránilo úniku časti

kuruckých vojsk až k Trenčínu. Veliteľ trenčianskej cisárskej posádky v januári 1705 vykázal z mesta vyše 300 osôb, podozrivých z nadŕžania kurucom. Koncom januára potom rozkázal všetkým Trenčanom odovzdať na námestí všetky zbrane.

Aj keď sa kurucom nikdy nepodarilo dobyť rozhodujúce pevnosti na Váhu - Leopoldov a Trenčín, cisárskemu veleniu bolo jasné, že bez pomoci z Moravy sa ani tieto pevnosti dlho neudržia. Porážka kuručov pri Tnave nebola zdruvujúcou katastrofou a pre cisársky režim naďalej predstavovali hrozivú silu. Preto na Morave zorganizovali tzv. obranný valašský zbor, ktorý mal asi 4 až 5 tisíc mužov v zbrani. V jeho kompetencii bola aj podpora obliehanej pevnosti Trenčín, ktorý považovali za prednú stráž tzv. moravskej obrannej línie.

Začiatkom mája 1705 vytvorili na Morave ďalší pomocný expedičný zbor o sile asi 9 tisíc mužov. Zboru opäť velil barón plk. Grumpach. V noci zo 16. na 17. mája sa z Uherského Brodu pohol prúd 1600 koní, nesúcich do Trenčína potraviny, zásoby a zbrane. Predný voj tvorilo 500 jazdcov, ktorým velil plk. Zatloukal, veliteľ zbrojnice v Brne, zabezpečovanie transportu mala na starosti moravská zemská domobrana. Predvoj narazil pri Drietome na kurucké zátarasy a priekopy. Zatloukal udrel na kurucké postavenie rozhodným útokom a keďže kuruci nevedeli, aká sila labancov na nich útočí, ustúpili najprv do Záblatia a neskôr sa pred hlavnou silou expedičného zboru stiahli pozdĺž Zlatoviec a Orechového až na Hrabovku. Ústup bol však dost panický a v záblatskom kaštieli kuruci nechali mnoho potravín a zbraní. Kaštieľ potom moravská zemská domobrana vyplienila. Pôvodných asi 3000 kuručov sa pri ústupe rozdelilo do niekoľkých skupín, ktoré sa samostatne pokúšali zastaviť prechod expedičného zboru k Trenčínu. Najsilnejšia kurucká skupina napadla labancov až pri Istebníku, keď sa strojili prekročiť Váh. Labanci nemohli v bažinatom teréne rozvinúť bojovú zostavu, ale ani tento kurucký útok nebol úspešný.

Cez Váh viedli vtedy dva mosty. Grumpach rozložil hlavné sily svojho zboru medzi týmito mostami na pravej strane Váhu, aby prechod transportu cez rieku zabezpečil proti ďalším kuruckým útokom. Kurucom chýbala jazda, ktorú od Drietomy neodvelili k Trenčínu, ale k Leopoldovu. Preto si už na ďalšie útoky netrúfali. Do Trenčína vtiahol len Grumpachov zásobovací tréň, ktorý bez väčších ťažkostí dopravil a vyložil všetok dovezený materiál. Na druhý deň sa Grumpachov zbor rovnakou cestou vrátil na Moravu. Veliteľ trenčianskej pevnosti Hurly nechal všetky privezené zásoby vyložiť do vojenských skladov. S civilným obyvateľstvom sa nechcel deliť, a aby civilov ostalo v blokovanom meste čo najmenej, už niekoľko dní po odchode Grumpachovho zboru sa ďalších vyše 200 Trenčanov ocitlo na zozname podozrivých, ktorí museli mesto opustiť. Hurly celkom ignoroval Grumpachovu inštrukciu o povinnosti odovzdať časť potravín pre civilistov magistrátu.

V meste bol hlad a šírili sa choroby. Zúfalý magistrát vyslal preto začiatkom júla 1705 na Moravu zvláštu skupinu nakupovačov, ktorým sa podarilo kúpiť nejaký dobytok na výsek a za pomoci vyše 200 najatých Moravanov ho dopravili do Trenčína. Od začiatku kuruckej blokády to bola jediná zásobovacia akcia, ktorá sa podarila v prospech civilného obyvateľstva. S Moravanmi dohodli aj ďalšie dodávky, ale 7.7.1705 Hurlyho vojaci zadržali iný transport Moravanov, ktorí viezli do Trenčína potraviny. Tovar zhabali, a hoci na to nemali právo, zajatých Moravanov nútili v Žabinci pri Váhu rúbať stromy, kosiť trávu a zdarma vykonávať aj ďalšie práce. Hurly tak chcel odradiť Moravanov od ich ochoty pomáhať nešťastným Trenčanom, neskôr tvrdiac, že by aj tak časť tovaru predali kurucom.

Konflikt magistrátu s Hurlym

Veliteľ trenčianskej pevnosti, gen. Edmund Hurly, mimoriadne schopný vojak, sa preukázal aj ako neobyčajne krutý človek, hlavne voči civilnému obyvateľstvu, ktoré podceňoval a ponižoval

kde a ako sa dalo. Keď na magistráte zistili, že z potravín privezených Grumpachovým expedičným zborom nič neprepustil občanom mesta, požiadali Viedeň o pomoc. Cisársky dvor síce prikázal Grumpachovi, aby pri zásobovaní Trenčína pamätal s rozdelením zásob aj pre civilné obyvateľstvo, ale rozkaz ostal nesplnený. Transporty preberali Hurlyho dôstojníci a ani Grumpach nemohol kontrolovať, čo s dovezeným tovarom spravili.

V druhej polovici júla 1705 Hurly prikázal Trenčanom, aby na hrad priviezli drevo, narúbané Moravanmi na moravsko-slovenskom pomedzí. Z jeho strany šlo o veľmi zlomyseľný rozkaz, pretože dobre vedel, že do obcí na pravej strane Váhu, Skaly, Hrabovky, Zamaroviec a Zlatoviec, sa opäť "nahrnuli" kuruci. Rátal asi s tým, že povozníkov prepadnú a mešťanov olúpia. Aj sa tak stalo. Deväť strážcov transportu kuruci zabilí a osem plne naložených vozov sa stalo ich korisťou. V meste nastalo pobúrenie, ale ani magistrát nič nezmohol proti rafinovanej svojvôli vojenského veliteľa hradu.

Prípád neostal ojedinelý. Koncom leta prihnali mestskí nákupcovia z Moravy 70 kráv a volov, určených na zásobovanie obyvateľstva, ale pri Istebníku ich kuruci znovu prepadli, dobytok odvieďli a v šarvátke zahubili dvoch strážcov. Do mesta sa dostalo len 15 mužov a tri kravy. Hurly žiadosť o vojenské zabezpečenie prechodu transportu cez Váh jednoducho ignoroval. Labanci, strážiaci most medzi Istebníkom a Trenčínom, proti kurucum tiež nezasiahli a neskoršie výčitky odbili konštatovaním, že išlo o nevojenský transport. Keďže Hurly cenzuroval všetky listy a na magistráte sa nevedeli dovolať pravdy, rozhodli sa do Viedne poslať odvážneho mestského sudcu Jána Sucháňa so žiadosťou o pomoc dvoru, ale aj so sťažnosťami na počínanie vojenského veliteľa hradu. Postupne ho síce chytili labanci aj kuruci, ale šikovne sa mu podarilo vykísnuť. Prvých podplatil, druhým ušiel. Cez Moravu sa dostal do Viedne a písomný protest magistrátu bez problémov odovzdal.

Blokáda za dva roky zdecimovala poľnohospodárstvo, ceny potravín stúpili desaťnásobne a nebolo ich dost. Obchod a remeslá v meste upadali. Občania ostávali bez zárobkov a neraz nemali za čo nakúpiť ani najnutnejšie potraviny. V dôsledku podvýživy sa šírili rôzne choroby, nikto si nebol istý majetkom ani životom. Väčšina poľnohospodárskych majerov, stavísk a pivovarov až po ľlavu sa premenila na ruiny, zásobovanie stálo na čoraz vzdialenejších zdrojoch, pretože vyplundrované najbližšie okolie mesta pomoc nemohlo poskytnúť.

O biedu sa rovnakou mierou pričínilo aj cisárske vojsko. Labancom nestačili dovezené zásoby a tak sa uchýlili k lúpežným výpravám do okolia Trenčína. Samozrejme tam, kde neočakávali zrážky s kurucmi. V Dubnici chytili štyroch zlodejov a nakoniec sa z nich vykľuli vojenský pohoniči z trenčianskej posádky. Zadržaných vyzradil Illésházyho kočiš. Začiatkom októbra 1705 Hurlyho labanci vpadli do Hornej Súče. Celú dedinu, až na štyri domy, vyrabovali a podpálili. Hájnika, so zbraňou chrániaceho svoju rodinu, zabilí. Zničili aj zemiansku kúriu a panský pivovar.

Kurucká moc vrcholí

Nič pozemské netrvá večne. Platí to rovnako teraz, ako aj v minulosti. Viaceré protesty mestského magistrátu, ate aj množiace sa disciplinárne a hospodárske delikty nakoniec prinútili viedenský dvor vo februári 1706 odvolať generála Hurlyho z Trenčína. Vystriedal ho cisársky plukovník Antonio Bernhard Morelli de Mohrenberg.

Keďže vyjednávanie o mieri nevedlo k cieľu, rozpútali sa nové boje a kurucké výpady zasiahli aj Moravu a dedičnú habsburskú krajinu - Rakúsko. Cisársku armádu reorganizovali. Jej základom sa stal peší pluk s tromi bataliónmi, každý v počte 600 vojakov. Vznikla ďalšia špeciálna zložka - granátnici. Každý peší pluk mal pridelené dve stotiny po sto vojakov. Zmenila sa aj výzbroj.

Základnou strelnou zbraňou ostala mušketa o hmotnosti asi 7 kg, ale už doplnená o nový vynález - bajonet - s ktorým sa vojak mohol brániť aj proti útočiacej jazde.

Okrem neho každý strelec mal ešte ďalšiu pobočnú sečnú zbraň. Jednotlivé pluky začali zavádzať rovnošatu, podľa príslušnosti odlišnou farbou súkna. V reorganizovanej armáde začali vznikať aj prvé špeciálne sanitné jednotky a vojenské nemocnice. Podobnými zmenami prešlo aj kurucké vojsko, ale jeho kvalita sa labancom nikdy nevyrovnala. Kurucom sa podarilo obstaráť turecké sečné a francúzske palné zbrane. Obchod so zbraňami prekvital už vtedy. Spolu s nimi naverbovali ako poradcov aj francúzskych mušketerov a dôstojníkov.

Ani nový hradný veliteľ Morelli nebol lepší ako Hurly. Rovnako vymáhal od občanov násilím a represáliami peniaze a potraviny. Už v apríli 1706 putovala do Viedne ďalšia sťažnosť a v júni Morelli pohrozil hornom aj dolnosúčanskému richtárovi, že ich obce nechá zrovnať so zemou, ak nedostane to, čo žiada. Trenčiansky farár Adam Gyári zaznamenal, že farníkom dal odháňať statok aj z pasienkov. Magistrát nevládal brániť práva obyvateľstva, preto ďalší občania odchádzali z mesta a pridali sa ku kurucom, medzi ktorými našli nejedného rodinného príslušníka.

Koncom r.1706 už na celom Slovensku vládol pokoj. Cisárska aj kurucká armáda ostala v pevnostiach alebo zimných vojenských táboroch, boje ustali. Tak sa v decembri mohlo hoci aj náhodne obnoviť zásobovanie z Moravy. Silný hliadkový oddiel, vybavený povozmi, rekviroval potraviny a jeho veliteľ sa nakoniec rozhodol získané zásoby odovzdať v Trenčíne. Tento transport potravín a ukoristenej munície sa 17. decembra 1706 bez problémov dostal do mesta a rovnakou cestou sa vrátil späť na Moravu.

Pokoj pretrval až do začiatku nasledujúceho roku, ale už 6. februára 1707 plk. Montecucolli zaútočil na zimujúcich kurucov a jeho labanci vyrabovali Myjavu. Časť rozprášených vzbúrencov ustúpila k Trenčínu. Uchýlili sa do zimných táborov v Trenč. Biskupiciach, Zlatovciach a Orechovom.

Koncom mája zvolali Rákócziho prívrženci do maďarského Onódu snem, na ktorom zbavili Habsburgov uhorského trónu a svojho vodcu vyhlásili za knieža. Kurucké povstanie vrcholilo, aj keď sa začali množiť rozpory, ktoré časom viedli k pádu hnutia. Nepodarilo sa im získať očakávanú výraznejšiu vojenskú pomoc z Francúzska, ktorému nevychádzal boj o španielsky trón.

Kurucká armáda mala asi 60 000 mužov v zbrani, keď sa v lete 1707 začala nová ofenzíva cisárskej armády. Dňa 21.7.1707 labanci gen. Stahrenberga vypálili Myjavu a priľahlé kopanice. Časť kurucov ustúpila na Považie, až k Trenčínu. O dvadsať štyri hodín labanci vypálili Zemianske Lieskové a prepadli Ivanovce, kde z 98 jám vybrali ukryté potraviny. Odtiaľ postupovali k Trenčínu, kam na 500 vozoch priviezli 23.7. skonfiškované potraviny a ukoristené zbrane. Dovezené zásoby Morelli prebral, ale rozdivočelých labancov radšej žiadal o urýchlený odchod, aby znovu nepopudil magistrát. Stahrenberg po zistení, že v okolí mesta je rozmiestnená značná sila kurucov, uznal za vhodné rýchlo sa vrátiť na Moravu.

Protiofenzíva cisárskeho vojska

Viacerí historici pripisujú úspech kuruckého hnutia faktu, že habsburský dvor viedol vojnu o španielske dedičstvo, preto takmer dva roky nedokázal sústrediť do Uhorska potrebný počet vojska na potlačenie Rákócziho povstania. Kuruci to využívali aj ako protihabsburskí spojenci Francúzov, ale koncom r.1707 sa napriek relatívne úspešnej detronizácii Habsburgov v Uhorsku začali medzi nimi prejavovať rozpory, počiatkové príznaky úpadku hnutia. Rákoczi síce získal podporu francúzskeho diplomata De Herona, ale ani tomu sa nepodarilo v Poľsku

naregrútovať dost dobrovol'níkov na pomoc povstalcom. Rozpory chcel viedenský dvor využiť na konečné zúčtovanie s týmto vážnym protivníkom, preto vydal inštrukcie na koordinovanú protiofenzívu.

V okolí Trenčína by ste vtedy stretli kurucov takmer všade, ich skutočný počet cisárski zvedovia nevedeli ani len odhadnúť. Cítili sa tu ako doma, avšak vojensky stále nevládali vzdorovať lepšie vyzbrojenej a organizovanej cisárskej armáde. Aj keď Francúzi pomohli Rákóczimu na sneme v Onode zbaviť sa rebelantov, poskytli mu aj vojenskú pomoc, nestačilo to. Vojsku chýbal výstroj, munícia a aj schopní velitelia.

Koncom leta 1707 labanci štyrikrát zopakovali útoky na kopaničiarsku oblasť Myjavy, kde mali kuruci dobré zázemie. V septembri získali konečne pevnejšie pozície aj v oblasti Nového Mesta nad Váhom a podarilo sa im nepriateľa vytlačiť i z Beckova. Kurucké rozloženie vojsk na strednom Považí, juhozápadne od Trenčína, týmto strategicky dôležitým úspechom rozdelili na severnú a južnú časť.

V okolí Trenčína sa kuruci pripravovali na zimu a svoje stratené pozície na pravej strane Váhu sa snažili nahradiť budovaním nových zimných ležísk na ľavej strane rieky, hlavne medzi Beckovom a Trenčínom. Po krutej zime 1706-07 sa nastupujúca ukazovala ako predzvesť katastrofy. Nedostatočné alebo viaznúce zásobovanie, choroby a hlad nútili obidve bojujúce strany k relatívne pokojnejšiemu prežitiu. Cisárske velenie si však uvedomovalo určité výhody oproti kurucom, preto sa labanci rozhodli nedopriať im pokoj.

Situáciu najlepšie poznal veliteľ trenčianskej pevnosti Morelli a rozhodol sa pre útočnejšiu taktiku. Dňa 26.10.1707 cisárske vojsko z novomestskej a trenčianskej posádky prepadlo kurucký oddiel pri Soblahove a z asi 250 kurucov, ktorí tam pripravovali zimné leženie, labanci približne sto pobili. Útok pripravil a na čele posilového hradného oddielu aj viedol veliteľ trenčianskej hradnej posádky plk. Morelli.

Zaujímavá je zpráva vo viedenskom Kriegsarchive, podľa ktorej sa labancom podaril nepozorovaný presun "cez les" od Trenčína až do Soblahova. Územie muselo byť vtedy ešte zalesnené aj v časti, kde je dnes sídlisko Trenčín-Juh. Labancom sa podarilo tábor kurucov celkom rozbiť. Ako koristi priviedli zopár koní a dobytok. Plk. Morelliho za úspešnú akciu neskôr povýšili na generála.

Pretože labanci nepoznali počet nepriateľského vojska, rozptýleného v okolí Trenčína a kurucké nebezpečenstvo ostalo akútnym aj po soblahovskom úspechu, prezieravý Morelli nechal zosilniť stráže pri mostoch, zdvojnásobil počet zvedov v okolí mesta a v predmestí nechal strhnúť všetky drevené stavby, aby tak zabránil eventuálnemu požiaru, ktorý by sa po kuruckom útoku mohol rozšíriť aj na vnútoré mesto. Pred prichádzajúcou zimou a očakávanými ťažkosťami veru kruté opatrenie voči chudobným želiarom, ktorým domy patrili, ale aj v podhradí trenčiansky hradný veliteľ prikázal strhnúť z meštianskych domov vonkajšie pavlače z dreva, napr. na tzv. Katovom dome. Vojnová daň si aj takto vyžiadala svoje obete.

Stovky mŕtvych pribúdajú

Rok 1708 bol pre celé kurucké povstanie rozhodujúci, ale v dôsledku rôznych okolností už celé hnutie začalo viditeľne upadať. Jednou z príčin bol neustále sa prehľbujúci rozpor záujmov medzi poddaným ľudom reprezentovaným z veľkej časti naregrútovanými Slovákmi v kuruckom vojsku a maďarsky orientovanou šľachtou.

Pôvodné sociálne dôvody povstania začali ustupovať a do hnutia sa stále výraznejšie vtieral nacionalizmus. Maďarskí historici Höman a Szegfű tvrdili, že najlepší kuruci pochádzali zo

Slovenska, preto Rákocziho teritórium nazývali aj "slovenským impériom". Okrem Francúzov, ktorých u Rákocziho bojovalo veľa a od ktorých od začiatku dostávali kuruci pomoc, Rákoczi sa snažil vytvorii spojenectvo aj s ruským cárom a povstanie chcel preniesť aj na Moravu a do Čiech.

Medzitým však Habsburgovia víťazne ukončili vojnu o španielsky trón a uvoľnené vojsko mohli konečne využiť proti kurucom. Tí sa zrazu ocitli voči kvalitatívne celkom odlišnej sile cisárskej armády. Zo spolupráce kurucov s Rusmi nebolo takmer nič a pomaly sa začal tratiť aj strategický význam francúzskej pomoci.

Po krutých mrazoch z prelomu rokov 1707 - 1708 začali vidiečania prinášať do Trenčína zvesti, že v horách, ale aj blízko roztrúsených obydli medzi Váhom a moravskou hranicou nachádzali veľmi veľa mŕtvych kurucov. Bol to dôsledok určitej izolovanosti, v ktorej sa kuruci ocitli v tomto územnom páse, odtrhnutom od výhodnejšieho kuruckého zázemia východne od Váhu. V krajine sa začali objavovať aj prvé správy o šírení moru, ale ten prenikol do hornej časti Trenčianskej stolice až v lete 1710.

Napriek takýmto objektívnym ťažkostiam kurucká vojna pokračovala. V januári 1708 sa hraničná čiara medzi kurucami a labancami ustálila približne na Váhu. Veľkú zásluhu na tom mal cisársky generál Viard, ktorému po španielskych skúsenostiach s teritoriálnou vojnou ako novému veliteľovi zverili organizovanie obrany východnej Moravy.

Kurucký vodca Ladislav Ocskay mal čeliť cisárskej protiofenzíve na celom strednom Považí. V januári 1708 Ocskay so svojimi vybranými husármi napadol malú cisársku posádku v Beckove. Labanci sa dobre bránili a náhodou im pomohli aj cisárski Pálffyho husári, sprevádzajúci zásobovací transport do Ilavy. Labanci využili prekvapenie a rozbili Ocskayho zoskupenie. Časť kurucov ustúpila do hôr nad Beckovom, časť v zmätku ustúpila k Trenčínu, prenasledovaná labancami. V boji padlo okolo 300 kurucov a asi 70 bolo ranených. Viardove jednotky postupne vyčistili od roztrúsených kurucov celé územie medzi Váhom a moravskou hranicou. V apríli 1708 Viard pri Pruskom napadol nepripravený husársky kurucký pluk Révaiho, ktorý tam v zálohe odpočíval. Zo 600 kurucov ich asi 400 padlo a ďalších 150 labanci zajali aj s koňmi, 8 ukoristenými zástavami, bubnami a vozmi zásob. Bola to Viardova odвета za Ocskayho útok na Moravu, ktorým krátko predtým s 3000 husármi a šiestimi pešími plukmi napadol Vsetín. Vyplienili ho, ale Ocskay stratil okolo 600 mužov.

Labanci upodozrievali v Trenčíne takmer všetkých občanov z nadfžania kurucom najmä po tom, ako vojenská hliadka náhodne našla kurucké šable, ktoré nejaký paholok viezol do mesta ukryté pod kopou sena. Kuruci naopak obviňovali Trenčanov zo spolupráce s Rakúšanmi, pretože niektorí občania sa ozbrojení zúčastnili výpadov labancov proti kuruckým táborom v Soblahove, Turnej a Zamarovciach. Preto kuruci bránili vidiečanom v dovoze potravín a poľnohospodárskych produktov do mesta.

Utrpenie obyvateľov dovŕšil požiar, ktorý v polovici mája 1708 zničil takmer celé mesto, vrátane radnice a obidvoch brán aj s mestskou vežou. Katastrofu zvýraznili ešte bezohľadní labanci, ktorí väčšinu vypálených domov vyrabovali. Vojenské stráže, obávajúc sa vpádu kurucov do mesta, bránili voľnejšiemu pohybu obyvateľstva a ani počas požiaru nechceli nikoho vpustiť ani vypustiť z mesta.

Súmrak kuruckej moci

Po požari Trenčína v máji 1708 a následnom vyplienení takmer celého mesta, sa situácia začiatkom leta stávala katastrofálnou. Kritické pomery doľahli aj na cisársku posádku. Hradný veliteľ si dobre uvedomil, že ak sa nepodarí čím skôr obnoviť výdatné zásobovanie, pevnosť

neudrží. Neustále ponosy magistrátu, ale aj varovné signály hradnej posádky prinútili viedenský dvor naliehavo vyžadovať energický vojenský zákrok. O vážnosti situácie najlepšie hovoria fakty. Ocskay napadol labancov až pri Strážnici na Morave a koncom júla sa kurucmi vzdali cisárske hrady Červený Kameň, Smolenice a Čachtice.

Cisár vymenoval za hlavného veliteľa labancov Uhorsku generála S. Heistera a k dispozícii dostal ďalších troch skúsených generálov Pálffyho, Viarda a Ebergényiho. Generál Siegbert Heister sa už predtým osvedčil ako tvrdý odporca kurucov, ktorým v záujme svojej prestíže u cisára nič nechcel darovať. Mal skúsenosti z bojov s Turkami aj Francúzmi. Na svoj nový štáb sa mohol plne spoľahnúť a tak sa zrodil plán definitívneho kombinovaného útoku, vedúceho ku konečnej porážke Rákócziho. K rozhodujúcej bitke malo dôjsť niekde pri Trenčíne.

Medzitým Rákóczi upustil od úmyslu presunúť boje na Moravu. Kuruci ustupovali zo Senice cez Brezovú pod Bradlom do Vrbového, kde malo odbojné knieža svoj dočasný hlavný stan. Hlavný tábor kuruckého vojska zriadili tiež medzi týmto mestečkom a Kostolanmi, ale už koncom júla 1708 začali stavať pri Piešťanoch mosty cez Váh. Hlavný veliteľ Bercsényi tadiaľ nadirigoval ustupujúci tréň so zásobami. Mali prejsť cez Váh do Piešťan, odtiaľ cez Moravy, Novú Lehotu a Topoľčany k Bánovciam n. Bebr., kde chceli vytvoriť zálohu hlavnej armády. Ústup kryli dve jazdecké brigády Ocskayiho a Babocsayiho.

Jadro kuruckej armády dirigoval sám Rákóczi cez Nové Mesto nad Váhom k Trenčínu. Zvedovia priniesli správy, že Viard postupuje s časťou vojska ku Skalici, ale s inými oddielmi aj ku Trenčínu. Rákócziho vodcovia nevedeli odhadnúť, ako Viard rozdelil svoje sily, ani kde prekročí Váh. Mal k dispozícii štyri jazdecké pluky, niekoľko pohraničných eskadrón husárov a asi 300 mužov zemskej pešej divízie. Jej jadro však pre istotu ostalo na Morave.

Aby Viard kurucov nezaskočil, Rákóczi nad Novým Mestom nad Váhom nasmeroval svoje vojsko do Rakolúba a odtiaľ po ľavej strane k Trenčínu. Kuruci tiahli ku Stankovciam a Trenčianskej Tumej. Medzitým jedna časť Viardových oddielov v spolupráci s asi 5 tisícovým zoskupením gen. Heistera napadla pri Skalici zadný voj kuruckých husárov z Ocskayho a Babocsayho brigády, ktorých viedol sedmohradský šľachtic Pékry V boji sa rozutekali a chrbát hlavnej kuruckej armády ostal odkrytý. Samotný Pékry s niekoľkými husármi unikol cez Lúku do Beckova, kde dostihol hlavný voj.

Na odporúčanie Mikuláša Bercsényiho kuruci nechali v priestore Beckov - Červený vrch jeden záložný husársky oddiel. Mal zastaviť predvoj cisárskeho vojska, pokiaľ sa jadro kurucov nesformuje do bojovej zostavy, schopnej čeliť útoku labancov. Ukázalo sa to ako predvídávacie opatrenie, pretože kuruckí husári nedaleko Beckova skutočne zastavili predvoj labancov, ktorí 2. augusta 1708 bez boja obsadili obec. V boji vzbúrenci stratili okolo 150 mužov, ale aspoň na čas sa im podarilo zastaviť postup cisárskej armády k Trenčínu.

Ženíjný náčelník, Francúz Demiseau zatiaľ urýchlene pripravil všetko potrebné na predpokladanom bojisku pre kurucov rozhodujúcej bitky medzi Trenč. Turnou a Hámrami. Osudová kapitola pre Rákócziho a jeho verných sa začala.

Pred rozhodujúcou bitkou

Začiatkom augusta 1708 sa pri Trenčíne odohrala jedna z najvýznamnejších vojenských bitiek celoslovenského významu, rozhodujúce stretnutie medzi cisárskymi labancami a odbojnými kurucmi. Touto udalosťou vyvrcholil dlhotrvajúci spor medzi oboma hlavnými protagonistami, ale aj vnútorné rozpory v samotnom kuruckom hnutí. Viacerí historici sa dodnes nevedia jednoznačne vyjadriť, či bitku pri Trenčíne zosnoval vo svojom strategickom pláne cisársky generál Heister alebo labancov do jej konkrétneho dejiska vmanévrovala stratégia kurucov.

Mikuláš Bercsényi, najvýznamnejší apologetik vojenských aspektov Rákócziho politiky a tiež hlavný veliteľ kuruckého vojska, rýchlo odhadol situáciu a naliehal vybojovať rozhodujúcu bitku skôr, ako vnútomé rozpory ešte viac rozleptajú jednotu v radoch kurucov. Úspech by výrazne pozdvihol upadajúcu prestíž Rákócziho a jeho najvernejších prívržencov a súčasne mohol byť podmieňujúcim východiskom pre nové rokovania kurucov s viedenským cisárskym dvorom.

Po ústupe kurucov zo Záhoria pominulo akútne nebezpečenstvo ich útoku priamo na Viedeň. Keď sa začali stahovať na Považie, Heister s jadrom cisárskej armády vyrazil proti nim. V polovici júla 1708 kurucké vojsko ustúpilo zo Senice cez Brezovú pod Bradlom a Vrbové až k Piešťanom, odtiaľ po oboch stranách Váhu v dvoch prúdoch cez Moravany a Topoľčany k Bánovciam n.B. alebo cez Nové Mesto n.V. a Beckov k Trenčínu. Pod Rákócziho a Bercsényiho velením sa pri Trenčíne sústredilo jadro kuruckých síl, asi 25 tisíc vojakov. Druhá časť, bánovská, mala tvoriť jeho zálohu. Po ústupe zaujali 2. augusta 1708 večer bojové postavenia v pozíciách, ktoré už predtým vybrali a pripravili francúzski poradcovia v službách Rákócziho, plk. La Mothe a ženijný inžinier Demoiseau.

Asi pätinu kuruckej armády tvorili pomocné sily a tréni. Bojová zostava nie je celkom dobre známa, ale podľa výpočtu zúčastnených jednotiek ju tvorilo asi 8000 pešiakov od elitných gardových a granátnických jednotiek až po slabšie vycvičených nováčikov, rovnaký počet dragúnov a husárov a 14 diel. Centrálnu zostavu tvorilo šesť jazdeckých eskadron nemeckých a poľských karabínikov, vybranej jazdy spišských miest a vyše polovice delostrelectva, vrátane početnej skupiny francúzskych dobrovoľníkov pod velením už spomínaného plk. La Mothe, ktorý súčasne pôsobil ako náčelník štábu kuruckej armády. Ľavé krídlo zaujalo pozície povedľa cesty od Trenč. Turnej po Hámre, kde sa rozmiestnila aj druhá polovica delostrelectva. Pravé krídlo sa opieralo bokom o Soblahov a jeho zostava sa šikmo vysunula asi 500 m pred stredovú. Tvorilo ju asi 6 až 7 tisíc dragúnov a husárov, slabšie vycvičení naváčikovia pechoty a doplňujúce jednotky ozbrojených sedliakov. Takmer polovicu ľahkej jazdy tvorili cigáni zo Sedmohradska. Rákócziho štáb, priamo chránený elitnými jednotkami kyrysníkov a gardovými plukmi pešiakov a jazdy, zaujal postavenie na svahu podvršia medzi Trenč. Turnou a Hámrami, za líniou ľavého krídla, ktorému velil francúzsky dôstojník Charrières.

Cisárske vojsko predstavovala takmer vyrovnanú silu v počtoch bojovníkov, ale s kvalitatívnou prevahou hlavne jazdeckta. Vojensky kvalitnejší výcvik mali aj počtom takmer rovnaké pešie jednotky.

Kurucká, v podstate obranná zostava, využívala členitý, zvrásnený terén, plný rôznych výmoľov, ktoré sťažovali predovšetkým pohyby jazdy. Poloha s prevýšením asi o 40 m od nižinnej nivy Váhu umožňovala dobrý prehľad až po rieku. Charakter bojiska sa v podstate dodnes zachoval, čiastočne ho zmenili len novodobé stavby, poľnohospodárska kultivácia, dopravné a melioračné úpravy. Terén celkom dobre nevyhovoval kuruckej bojovej taktike, ani samotné dejisko bitky nebolo pre kurucov strategicky najvýhodnejšie, ale to sú už osudové faktory, ktoré takmer nikdy nikde nechýbajú.

Tragický koniec kuruckej armády

Bojové stretnutie kurucov s labancami pri Trenčíne predstavuje jednu z najvýznamnejších kapitol uhorských, ale aj slovenských vojenských dejín. Zvlášť uhorskí historici mu venovali značnú pozornosť, takže celý priebeh sa uchoval literárne veľmi podrobne spracovaný. My sa v našom seriáli pokúsime o súhrn najdôležitejších faktov.

Útok labancov na kurucké postavenie začal v skorých ranných hodinách 3. augusta 1708, keď sa jednotky generála Heistera po prenocovaní niekde pri Beckove pohli k Trenčínu. K miestu

pre kurucov osudnej bitky postupovali labanci v dvoch prúdoch smerom k Trenč. Turnej a Sedličnej. Pred šiestou hodinou prešli úžľabinou pri Červenom vrchu, odkiaľ napadli zadný voj kurucov, ktorý sa dal na útek k Novému Mestu n.V. Krátko po šiestej hodine sa oddelilo niekoľko peších stotín labancov od druhej pochodovej kolóny a východne od Sedličnej zozadu postúpili k Trenč. Turnej, kde sa zastavili na terénnom záreze. Po vypálení niekoľkých sály na kurucov sa stiahli dole svahom okolo obce.

Medzitým sa obidva pochodové prúdy labancov spojili a mimo dostrel kurucov obišli medzi Belou a Turnou ľavé krídlo kuruckých postavení a dostali sa frontálne pred ich pozície. Tam urobili za pochodu obrat o 90 stupňov a z bojovej línie prešli znova do pochodového prúdu kolóny. Vyzeralo to akoby na odchod k Trenčínu v snahe vyhnúť sa priamemu boju. Išlo však len o taktický manéver.

Heister zistil, že frontálny úder nemá na ťažkom teréne hlavne pre jazdu šancu na úspech. Pravdepodobne má malú dobrú informáciu o rozložení síl kurucov, pretože sa rozhodol zaútočiť na ich slabšie pravé krídlo. Kurucká jazda sa v mylnom presvedčení, že labanci ustupujú k Trenčínu, vrhla do útoku, ale pod Soblahovom sa Pékryho a Ebéczyho husári dostali do ťažko schodného, čiastočne močaristého terénu. Obidva jazdecké pluky prešli z útočného cvalu do zhluku, v ktorom sa premiešali tak, že stratili schopnosť samostatne manévrovať. Navyše sa ocitli v postavení bokom alebo chrbátom k čelnej zostave labancov. Tento moment využil cisársky generál Pálffy a so svojou jazdou prudko udrel na pomiešané ľahké jazdecké pluky kurucov. Ťažká jazda, zložená z kyrysníkov Althamského a dragúnov Bayerutského pluku ľahko rozrazila husárov, medzi ktorými nastal zmätok a v panike sa dali na ústup. Medzitým aj hlavné Heisterove sily udreli na stred kuruckej zostavy pri Hámroch a začali protivníka vytláčať smerom k Mnichovej Lehote.

Zložitými bojovými manévrami sa zostava na pravom krídle kurucov, zložená z najnekvalitnejšie vyzbrojených a vycvičených jednotiek nováčikov a ozbrojených sedliakov úplne položila. Rozprášená Pékryho husárska jazda utekala v panike do stredu bojiska.

Rákóczi, vidiac pohromu, chcel so svojim elitným neporušeným stredom pomôcť a na čele gardovej jazdy vyrazil do útoku, ženúc sa šikmo po nerovnom svahu. Na ťažkom teréne jeho kôň pri prekonávaní výmola spadol a zahynul. Zranený Rákóczi ostal v bezvedomí privalený jeho telom a medzi kuruckým vojskom sa rýchle začala šíriť zvesť, že padol. To malo nedežierne následky na bojovú morálku. Protiútok strednej kuruckej zostavy zlyhal a tragická porážka sa stala neodvratnou. Pálffyho jazda celkom rozohnala kuruckú pechotu, ktorej príslušníci v panike bezhlavo utekali do soblahovských a inoveckých lesov. Rákóczi len vďaka svojim odvážnym kyrysníkom unikol z obklúčenia cisárskej jazdy.

Pomer síl sa po rozpade kuruckého stredu katastrofálne zmenil v ich neprospech. Heisterove oddiely potom len akoby "ukrajovali" z načatého koláča nepriateľskej zostavy a jednu po druhej likvidovali postupne všetky Rákócziho jednotky, pokiaľ sa ešte bránili. Dovŕšenie pohromy kuruckej armády ostalo iba otázkou času. Hviezda jej slávy začala definitívne upadať.

Otrasná bilancia, smutné dozvuky

Celková bilancia bitky pri Trenčíne vymela pre kurucov otrasne. Historické pramene sa v počte padlých rozchádzajú, niektorí autori uvádzajú až 6 tisíc mŕtvych. Za najobjektívnejší možno považovať údaj, že na bojisku ostalo ležať viac ako 3000 padlých, z toho asi 2500 kurucov. Podľa záznamov trenčianskeho opáta Adama Györiho padlo okolo 3500 kurucov, najmä Slovákov z pomocných zborov. Spisovateľ J. Branecký spomína, že ešte v dvadsiatych rokoch 20. storočia sa na poliach pri ceste medzi Turnou a Hámrami nachádzali badateľné zvyšky

mohýl nad hromadnými hrobmi. Obyvatelia okolitých dedín niekoľko dní po bitke pochovávali padlých. Dnes toto miesto označuje len veľmi skromný pomníček. Podobne významné bojiská majú výraznejšie pamätníky a neraz sú turistickou atrakciou.

Labanci zajali asi 600 protivníkov, ale dôkazom všeobecného zmätku v kuruckých radoch sa stal presun gardového pešieho pluku Jána Ištványiho, ktorý v závere bitky menil pozíciu. Keď vyšiel z lesa pri Hámroch, našiel na bojisku už iba labancov. Celý pluk nemal iné východisko ako kapituláciu a jeho asi 500 mužov po zložení zbraní odpochodovalo do Trenčína, kde rozšírili počet zajatcov. Labanci ukoristili všetkých 14 kuruckých diel, ďalšie zbrane a zásoby streliva, kone, tréna a 40 až 50 zástav. Kuruckú, tzv. stoličnú jazdu bitka pri Trenčíne značne zdecimovala. Straty v gardových jazdeckých jednotkách kuruci už nikdy nemohli nahradiť, hlavne dragúnov a karabiníkov.

Jeden z najpopulárnejších vodcov, Ladislav Ocskay, známy ako "Rákócziho blesk", prešiel so zvyškom svojho husárskeho pluku na stranu cisárskych. Túto vierolomnosť neskôr zaplatil životom. Ocskay vždy inklinoval k mocnejšiemu "patrónovi", ale jeho definitívna zrada ostala z hľadiska histórie neoverená, aj keď sa potvrdili jeho kontakty s cisárskym generálom Pálffym. K labancom prešiel aj plukovník Bottanyi a ďalší. Plukovníka Imricha Beszerédyho zastrelili samotní kuruci, keď sa dokázali jeho tajné kontakty s generálom Pálffym.

Tzv. stoličná pechota kurucov, zložená väčšinou z naverbovaných sedliakov, po bitke celkom zanikla a nebola už obnovená. V záverečnej fáze boja vzdorovali labancom už len pešie pluky Prényiho a Czeldera spolu s delostrelcami a jazdeckým plukom Lazsinského. Czelder padol do zajatia, dlhý čas strávil väznený v Trenčíne. Nakoniec ho omilostili a vykázali do rodnej obce Vondrišek na východnom Slavensku, ale aj tak skončil ako nenapraviteľný rebel v rukách kata.

Kurucká jazda a pechota z ľavého krídla ušla, nechránených delostrelcov labanci skoro všetkých pobili a delá sa stali ich ľahkou korisťou. Väčšina kurucov z rozbitých jednotiek sa stratila v okolitých horách. Keby ich labanci prenasledovali, straty by boli oveľa vyššie.

Samotný zranený Rákóczi s Bercsényim a svojím štábom ušiel cez Topoľčany do Nitrianskej Stredy. Knieža neskôr vo svojich pamätiach označil porážku pri Trenčíne za najnešťastnejší deň svojho života. Podľa jeho odhadu celkové straty spolu s ranenými, zajatými a dezertérmi tvorili asi 37% z pôvodného počtu jednotiek. Nenahradiiteľnými sa ukázali aj citelné straty francúzskych poradcov, ktorí udatne bojovali do konca, ale väčšina z nich zahynula. Padol aj náčelník štábu La Mothe a jeho francúzski pobočníci. Okrem ľudských strát kuruci už nemohli nahradiť ani technické straty vo výzbroji, hlavne delostreleckej, výstroji a zásobách či tréne.

Najväčším úderom pre Rákócziho ostala morálna porážka. Po bitke opustili jeho rady mnohí významní šľachtici, ale aj poddaní húfne utekali. Trvalo niekoľko týždňov, pokiaľ sa Bercsényimu podarilo pri Hrone ako-tak sústrediť zvyšok zdecimovaného vojska. Niekoľkoročná éra rinčania zbraní medzi kurucmi a labancami v trenčianskom regióne sa definitívne skončila.

Z hôr schádzali zbojníci

Po bitke pri Trenčíne labanci sústredili zajatých kurucov pri Váhu medzi Trenčínom a Biskupicami. Naverbovaných, zle vycvičených sedliakov a ranených pustili domov, ostatných roztriedili podľa vojenskej odbornosti. Niektorých zaradili do cisárskeho vojska a postupne ich v skupinách odvádzali do nových posádok, iných, vojensky nepotrebných, dočasne zaradili na rôzne stavebné a opravárenské práce. Niekoľkoročná vojna si vyžiadala značné technické a materiálne škody, ktoré sa museli aspoň čiastočne nahradiť.

Na jar 1709 povodeň strhla trenčiansky most, ktorý mal predtým veľký vojenský význam. V nepokojných vojnových časoch sa nenašlo dost prostriedkov na jeho dôkladnú údržbu, preto ľahko podľahol jarnému privalu vôd. Aj keď vojna s kurucmi v trenčianskom regióne na jar 1709 už definitívne skončila, erár, župa ani mesto nemali prostriedky na obnovu mosta, preto istý čas premávala cez Váh len kompa.

Rovnaké problémy nastali aj s údržbou nemocnice. Aj po ranených, prepustených kurucoch, ostala v dôsledku všeobecných vojnových útrap preplnená chorými a zranenými. Hoci sa v tom čase v Trenčíne ešte nespomína špeciálna vojenská nemocnica, od r.1704 tu existoval vojenský cisársky poľný lazaret. Aspoň niektoré služby poskytoval aj pre civilné obyvateľstvo ako protihodnotu za potraviny, palivo a iné naturálie.

Ešte dlho po trenčianskej bitke sa v okolitých horách a obciach potulovali desiatky bezprízorných kurucov. Podobne ako legendárny Jánošík vytvárali ozbrojené skupiny a dočasne sa snažili uživiť zbojstvom, jedinou formou prežitia, ak sa obávali vzdať sa labancom.

Jedným z významnejších kurucov, ktorých labanci zlapali, bol aj vondrišekský rodák Urban Czelder, niekdajší udatný veliteľ Rákócziho granátnikov. Chytili ho a uväznili niekedy v lete 1709 a až do novembra 1711 ostal v trenčianskej šatlave. Potom ho omilostili a vykázali do rodiska. Czelder nebol jediný významnejší kurucký veliteľ, árešтовaný v tom čase v Trenčíne. V poľnom lazarete ostal aj ťažko zranený kurucký generál, barón Pavol Andrassy, ktorého neskôr vzala pod ochranu svokra, vdova po barónovi Gabrielovi Balassovi. Andrassy v januári 1713 napísal testament a 26.1.1713 zomrel. Pochovali ho v krypte kostola trenčianskych jezuitov. Vzhľadom na takéto pretrvávajúce postkurucké nebezpečenstvo muselo cisárske vojsko v ohrozených oblastiach udržiavať značné pohotovostné sily.

Po skončení bojov umiestnili v Trenčíne cisársky husársky pluk. Žiaľ, doteraz nie je známe, kto mu velil. Od r.1709 je ako nový veliteľ hradu a mesta uvádzaný plukovník, neskôr generál Karol Hochberg, so siahodhlým plným titulom - Jeho jasnosti cisárskej a kráľovskej Generalis vigilliarum Praefectus a jeho regimentu konského vojska cisárskeho Colonellus, akož i pásuv moravských, považských Trenczianského a Moravského procesusa Comendans. Z titulov je známe, že pôsobil ako posádkový a úsekový hraničný veliteľ s hodnosťou jazdeckého plukovníka, avšak nepotvrdzujú konkrétne jeho veliteľskú funkciu nad novoinštalovaným husárskym plukom. Staršie členenie c.k. jazdeckého vojska sa delilo len na dragúnov a kyrysníkov, husárov ešte nepoznali.

Už o rok, v lete 1710, Hochberga vystriedal vo funkcii veliteľa hradu a mesta iný cisársky generál Ladislav Ebergényi. Pochádzal odniekiaľ zo Slovenska, od r.1701 velil vyčlenenej časti Pálffyho jazdeckého pluku, v tom čase rozdeleného na zložku dragúnov a kyrysníkov. Ebergényi mal značný podiel na Rákócziho porážke pri Trenčíne. V čase jeho nástupu za veliteľa hradu tvorila miestnu posádku tzv. Freikompanie, ktorá musela byť početnou vojenskou jednotkou, pretože pre jej ubytovanie okrem hradu zabrali aj stoličný (župný) dom a niektoré ďalšie objekty v meste.

Pevnosť stráca význam

Tak, ako po každom dlhodobom rinčaní zbraní, aj po kuruckých vojnách nasledovala bieda. Za panovania Karola III. sa obnovili boje s Turkami, čo ju ešte zvýraznilo. Hlad, choroby a iné sprievodné ťažkosti sužovali zbiedené obyvateľstvo ešte dlho po Rákócziho porážke. Uhorský snem po určitom čase už nepovažoval za potrebné udržiavať tak veľkú a drahú posádku v Trenčíne a v r.1728 rozhodol o jej dočasnom odvolaní. Aj keď Habsburgovci s Turkami už uzavreli mier, vojsko potrebovali tam, kde ešte pretrvávalo turecké nebezpečenstvo.

Vojaci z Trenčína odišli, okrem strážnych v skladoch. Ubytovacie priestory zívajú prázdnotou dokonca aj počas neustálych presunov armády po celej monarchii. Magistrát sa potešil, pretože popri istých výhodách predstavovalo vojsko pre Trenčín len verkú záfaž. Radosť mestských radných však netrvala dlho. Doba nebola pokojná a aj keď mobilnejší systém dislokácie vojenských jednotiek odsunul trvalejšie umiestňovanie jednotlivých útvarov do pevností, stále sa používali ako sklady alebo iné pomocné zariadenia pre cisársku armádu.

Už v r.1729 sa v súvislosti s Trenčianskym hradom znova spomína cisárska posádka, ako inak - v spojení s nepríjemnosťami. Vojsko ešte v rokoch 1705-1706 začalo zriaďovať v Trenčíne a na okolí vlastné krčmy, v ktorých predávali lacnejšie erárne víno a alkohol, čím ochudobňovali nielen civilných obchodníkov ale aj hospodárstvo mesta, pretože magistrát nemohol od armády vymáhať žiadne poplatky, aj keď išlo o vyslovene obchodnú činnosť. Vtedy sa hospodársky spor utlmil pod vplyvom nepokojnej vojnovnej situácie, ale po porážke kurucov sa znova obnovil a neostalo len pri konkurenčných krčmách.

Na jeseň 1728 predložil magistrát kráľovskej komore niekoľko obvinení na trenčiansku hradnú posádku, ktorá sa viac starala o obchodovanie ako o vlastný výcvik. Kšeftovala s výsekom mäsa a vo veľkom predávala dedinským krčmárom alkohol z erárnych zásob. Cisár Karol III. vydal zvláštny dekrét č. III, zákonným ustanovením podľa článku IV/1729 zakazujúci takéto obchodovanie. Ani dekrét však problém celkom nevyriešil. Konkurenčný "čierny obchod" začal prekvitať aj s drevom, súknom a tabakom.

V dôsledku radikálnych zmien vo vojenstve začali hrady ako vojenské pevnosti pomaly strácať svoj význam. Po kuruckých vojnách historici zaznamenali niekoľkoročné úsilie o rekonštrukciu poškodených pevností, s ktorými sa počítalo počas prípadného odporu proti novej tureckej expanzii, dokonca aj stoličné mestá dostali príkaz na rekonštrukciu mestských opevnení, ale po uzatvorení mieru s Turkami sa situácia radikálne zmenila, údržba veľkého počtu pevností sa stala pre erár neúnosnou príťažou. Viedenský dvor rozhodol modernizovať len tie, ktoré v súlade s vojenskou doktrínou potreboval v rámci vypracovanej obrannej stratégie, počítajúcej s možným tureckým nebezpečenstvom. Ostatných sa snažil zbaviť všetkými možnými prostriedkami. Nariadil napr. zbúranie viacerých menších hradov, iné zas vyhoreli a stali sa nepoužiteľnými ako Beckov v r. 1729.

Z rovnakého dôvodu krátili štátne dotácie aj na rekonštrukciu pevnostenských zariadení Trenčianskeho hradu a cisársky dvor mu chystal rovnaký osud ako menším hradom, čo mala byť odpoveď na neustále sťažnosti majiteľov, že príčinou devastácie je tam ubytované vládne vojsko. Nakoniec však rozhodli ekonomické a technické faktory o tom, že hrad ostane naďalej ako významný objekt v štruktúre cisárskych pevností, aj keď v podstate už stráca ako fortifikácia svoj význam.

Dvor svoje rozhodnutie potvrdil napriek veľkej a dlhodobej snahe majiteľov Trenčianskeho hradu Illésházyovcov, ktorí viackrát žiadali buď zvýšenie dotácií na údržbu alebo odchod vojska. Napriek mnohým dohodám sa definitívny odchod vojakov vlastne nikdy nedojednal a to bol hlavný dôvod, prečo z hradu odišli radšej Illésházyovci, ponechajúc tam len kastelána a niekoľko služobníkov.

Pevnosť alebo sklad?

Cisárska armáda vzrástla od skončenia kuruckých vojen do polovice 18. storočia dvojnásobne. Pre taký počet vojakov sa museli hľadať nové formy ubytovania, ktoré sa začalo orientovať na kasárenský systém. Pokiaľ nebol vybudovaný potrebný priestor, erár prenajímal rôzne objekty od magistrátu, šľachty alebo zemepánov. Sústreďenie vojska dávalo predpoklad k zlepšeniu

jeho kontroly a tým aj zvýšeniu disciplíny, preto civilné orgány tieto opatrenia uvítali. Pre mesto, ktorému rýchlo vzrástol počet obyvateľov z necelých 1500 na vyše 1600, ostal problém ubytovania vojakov naďalej ťažko riešiteľný.

Okrem redukovanej pevnostenskej hradnej posádky umestnili v Trenčíne aj časť novovytvoreného husárskeho pluku, jedného z prvých troch, ktoré po kuruckých vojnách začala formovať armáda ako tzv. ľahkú jazdu. V r.1726 získal magistrát murovaný poschodový dom na mieste, kde dnes stojí obchodný dom Zlatá Fatima. Mestskí radní ho prenajali eráru, ktorý tu zriadil ubytovňu pre dôstojníkov miestnej posádky. Odvtedy sa objekt neoficiálne nazýval "Dom veliteľov".

Trenčiansky hrad ostal naďalej vojenským objektom, ale so zmenenou funkciou. Stratil svoj prioritný pevnostenský význam a od r.1729 slúžil viac-menej ako sklad rôzneho erárneho materiálu, munície, zásob a iných vojenských rekvizít. Do opatery vojska zverili aj civilné úradné dokumenty, archívne atď. Zo zrušených menších pevností sústredili na hrad použiteľnú výzbroj a výstroj, pokiaľ mal o ňu erár záujem. Vojenská posádka tento materiál stráži a udržiavala.

Do roku 1741 musela Trenčianska stolica naverbovať a vytvoriť zvláštnu hraničiarsku jednotku, chrániacu uhorsko - moravské hranice proti eventuálnemu útoku Prusov zo Sliezska. Pruský kráľ Fridrich II. si totiž robil nároky na časť habsburského dedičstva po nástupe Márie Terézie na rakúsky trón v r.1740. Trenčianskemu regiónu začali teda hroziť nové vojnové konflikty, tentoraz zo severu. Hrad v tejto situácii znova získal mimoriadne postavenie, aj keď jeho obranný význam definitívne poklesol.

Hraničiarska jednotka mala za úlohu strážiť úsek od Púchova po Nové Mesto nad Váhom. Tvorilo ju niekto sto mužov, rozdelených na jazdeckú a pešiu časť, ubytovaných rozptýlene na celom úseku. Veliteľstvo sídlilo v Trenčíne. Náklady na vytvorenie tejto jednotky regionálneho typu znášal erár, veď len ubytovanie, zásobovanie a výcvik pešieho pluku v rokoch 1740 - 1748 stál takmer 17 tisíc zlatých.

Všetky obranné opatrenia mali svoj zmysel, čo sa potvrdilo, keď Prusi vtrhli na Moravu. V r.1741 dvor poveril grófa Hallveila, aby v dôsledku pruského vpádu evakuoval dôležitý spisový materiál z Moravy a pozemkové knihy spolu s tribunálnym archívom uschoval pod ochranu vojska na Trenčiansky hrad. Na jar 1742 všetko naložili na člny a plte a odviezli do Budína.

Väčšie problémy prinášalo uskladnenie vojenského materiálu. V lete 1742 sa pri jeho prevoze z okolitých hradov prevrhol na strmom úseku prístupovej hradskej voz s delovými guľami. Tie sa rozkotúľali do záhrad a spôsobili medzi obyvateľmi menšiu paniku, ale našťastie sa nič vážnejšie nestalo. V r.1746 čistili v hradnej zbrojnici staré granáty. Pri neopatrnnej manipulácii nastal výbuch, ktorý v zadnej časti podzemného skladu vyrazil klenbový strop a spôsobil požiar. Na tento prípad už magistrát reagoval. Mesto upozornilo stoličný úrad aj na predchádzajúcu neprijateľnosť s delovými guľami a na hrozbu podobných prípadov.

Zbrojnicu už neopravili a prerazená klenba až do 60. rokov 20. storočia, do čias novodobej rekonštrukcie hradu, svedčila o tejto tragickej udalosti.

Cisárov večný vojak

Ešte v r.1715 uhorský snem schválil zákon o vytvorení stálej spoločnej armády monarchie. Jej funkcia sa začala výraznejšie prejavovať od roku 1723, keď politický vývoj nabral smer k rakúsko-uhorskému dualizmu. Uhorská šľachta si opätovne nechala potvrdiť stavovské výsady, podľa ktorých tvorila tzv. šľachtická pohotovosť v regulárnej armáde len bezvýznamnú časť. Jadro vyplnili poddaní nevoľníci.

Po nastúpení Márie Terézie v roku 1740 na trón sa pomery zmenili. Nová panovníčka ustúpila šľachte v mnohých požiadavkách, ale nie vojenských. Armáda získala ako spoločenská vrstva oveľa výraznejší kredit. Uhorsko "dodalo" v tom čase spoločnej armáde približne 60 tisíc odvedencov, prevažne nevoľníkov.

V Trenčíne vtedy sídlil oddiel husárskeho pluku, regrutovaný takmer výhradne z trenčianskeho regiónu. Po r.1741 vybudovali pre jeho potreby nové kasárne mimo hrad, v Dolnom meste, na miestach približne pri dnešnom nákupnom stredisku Družba. Neskôr, po odchode husárov z Trenčína, slúžili tieto barokové objekty ako sklady, potom ako vojenský špitál, istý čas tam ubytovávali aj hornvédov. V 19. storočí prevzala všetky objekty pravdepodobne prvých trenčianskych kasární, ktoré vybudovali po zavedení hromadného ubytovania v cisárskej armáde od eráru novovznikajúca nábvtkárska továreň.

Ani za Márie Terézie nezavládol trvalejší mier. Len bojiská sa vzdialili od trenčianskeho regiónu. Tunajší odvedenci prelievali krv d'aleko od svojich domovov, v rôznych kútoch monarchie, kam ich jednotky odvelili. Vojaci sa stávali svetobežníkmi. Najlepším príkladom vtedajšieho typu vojaka je Ladislav Škultéty-Gabriš, známy ako tzv. cisárov večný vojak. Narodil sa 27.6.1738 v Mojtíne a ako 13-ročný sa nechal naverbovať k cisárskemu husárskemu regimentu v Trenčíne, kde odslúžil aj prvé roky svojej vyše 80-ročnej služby. Po základnom výcviku sa stal príslušníkom husárskeho pluku pod velením maršála A. Hadíka, potom slúžil v plukoch gr. Baranya a gr. Wurmšera. Ako husárskeho vojaka, kaprála, strážmajstra a nakoniec zástavníka (poddôstojnícka hodnosť) ho poznali v celej cisárskej armáde. Na bojiskách v Sliezske, na Morave, v severom Taliansku a Sedmohradsku utrpel viaceré zranenia. Vyznamenali ho za účasť v tzv. sedemročnej vojne (1756-1763) proti Prusom a pri obliehaní Belehradu v rokoch 1789-90. Zomrel 19.8.1832 v rumunskej Oradei.

V tzv. sedemročnej vojne ako hlavný nepriateľ Habsburgov figuroval pruský kráľ Fridrich II. Husársky pluk, ktorého jeden oddiel sídlil v Trenčíne, patril medzi prvé jednotky cisárskej annády, nasadené proti Prusom. Dvor Márie Terézie dostával v tejto vojne od trenčianskej stolice okrem doplňujúceho kontingentu pre husársky oddiel aj ďalšie dobre vystrojené a vyzbrojené dobrovoľnícke jazdecké jednotky, tzv. bandériá.

Počas sedemročnej vojny uzavreli Habsburgovci a Sasi spojeneckú dohodu. V júli 1757 prišiel do Trenčína posilový oddiel spojeneckého saského vojska. Na hrade vyrnenil dovtedajšiu rakúsku posádku okrem veliteľa, ktorý musel ako poddaný viedenského dvora ostať. Výmena síce umožnila umiestniť Rakúšanov na inom, dôležitom úseku obranných postov, ale situáciu v Trenčíne len skomplikovala.

V marci 1758 stoličný úrad oznamuje viedenskému cisárskemu dvoru, že Trenčianska župa má problémy s ubytovaním zvyšného počtu nových regnítov, ale aj chorých na úplavicu. Z hradnej posádky ochorelo v dôsledku zlej hygieny 91 saských vojakov. Posádku, uzatvorenú v pevnosti museli izolovať, aby nákaza nezasiahla celé mesto. Chorých z hradu odviezli. Mnohí zomreli, ostatných ubytovali v husárskych kasárkach v Dolnom meste, ktoré ostali po odvelení husárskeho pluku prázdne. Chorí Sasi ostali pre civilné obyvateľstvo našťastie iba hrozbou, nákaza sa nerozšírila.

Mária Terézia ruší hradnú posádku

Po nástupe Márie Terézie na trón výrazne vzrástol záujem o armádu a všetko, čo súviselo s jej prestavbou, reorganizáciou a modernizáciou. Zmeny v štruktúre jej rozmiestnenia, zavádzanie novej výstroje a výzbroje kladlo značné nároky na dôstojnícky zbor. Veliteľské posty na úrovni plukov obsadzovali mladší, vzdelanejší dôstojníci. Starších prekladali na menej významné alebo

pohodlnejšie miesta. Tak sa do Trenčína za veliteľa hradnej posádky dostal gróf Ján Rasskur. 74-ročný zaslúžilý generál sa tu však dlho neohrial. Začiatkom novembra 1761 zomrel. Pochovaný je v krypte kostola trenčianskych jezuitov.

V súvislosti s novým postavením armády narastali aj jej nároky. Žold sa zvýšil a aby ho vojaci mali kde utrácať, v r.1761 obnovili starú pivnú krčmu Závoj v podhradí a o rok ju rozšírili, o.i. pristavaním kolkárne. Navštevovali ju civilní obyvatelia mesta a aj vojaci. Časom začali medzi nimi vznikať konflikty, postupne prerastajúce do nenávisných sporov. Keď sa hádky zmenili na hromadné bitky, župan Jozef Illésházy žiadal zákaz vstupu vojakov z hradu do kolkárne, ktorí neraz použili jej inventár na podporu svojich argumentov. Veliteľ hradnej posádky dlho otáľal, nechcel "svojich" pripraviť o zábavu a až o dva roky vydal županom požadovaný zákaz, keď podpíť vojaci zdemolovali celé zariadenie krčmy.

V roku 1766 kroniky registrujú uvedenie posledného kapitána Trenčianskeho hradu do funkcie, ktorá už niesla päčať čestnej. Oficiálne sa ním stal majiteľ hradu a celého panstva Ján Baptista Illésházy, žijúci už vtedy v Dubnici, kde aj 10.5.1799 zomrel. Sláva Trenčianskeho hradu ako pevnosti pomaly, ale nezadržateľne zhasínala. V r.1779 síce vojenskú posádku posilnili o ďalších sto mužov, ale v tom istom roku ju cisárovná Mária Terézia dekrétom zrušila a rozhodla o jej odsune aj z objektov, ktoré vojsku slúžili v meste.

Syn Márie Terézie Jozef vládol od r.1761 spolu s matkou a mal v rezorte práve vojenstvo. Korigoval aj niektoré jej rozhodnutia, čo sa pravdepodobne stalo aj pri zrušení hradnej posádky v Trenčíne, pretože na základe jeho príkazu vypracoval rok po vydaní dekrétu panovníčky vojenský inž. poručík Wettstein návrh na modernizáciu delostreleckých postov, tzv. kavalier. Ten sa však už nerealizoval a začiatkom r.1780 väčšina posádky opustila hrad, ako vojensky nevyhovujúci objekt.

Časť vojakov prestahovali do tzv. Toskánskych kasární, na mieste, kde dnes stojí budova Sporiteľne. Na hrade ostal až do úplného odvozu materiálu a zásob, čo s výnimkou zbrojnice trvalo ďalšie dva roky, len malý strážny a hospodársky oddiel. Zbrane a materiál ostali v hradnej zbrojnici až do r.1785.

Rakúske cisárske vojsko sídlilo na Trenčianskom hrade 112 rokov. Jeho majiteľ, župan Ján Illésházy, ho chcel znova prebudovať na rodové sídlo, ale hrozný požiar v júni 1790 rozhodol inak.

Neodvratný úpadok feudalizmu

Koniec 18. storočia priniesol celý rad zmien v politicko - spoločenskom, technickom a vojenskom dianí v Európe. Feudalizmus sa začal rúcať, okrem iného aj v dôsledku rýchlo napredujúceho technického rozvoja ľudstva, vývoja nových výrobných vzťahov a presunu pomeru síl medzi jednotlivými spoločenskými vrstvami. Po francúzskej revolúcii sa zmeny dotkli aj habsburskej, dovtedy silne absolutistickej monarchie. História začali utvárať celkom nové, dovtedy neznáme vplyvy, výrazne zasahujúce aj do slovenských dejín.

Vojenské dejiny v závere 18. storočia v celej monarchii výrazne poznačilo reformné úsilie posledných rokov panovania Márie Terézie a nasledujúcich desať rokov vlády jej následníka Jozefa II. (1780-90). Aj zrod aeronautiky, ako predchodkyne dnešného letectva, je datovaný týmto obdobím. Prvé pokusy s balónmi umožnil technický rozvoj. V c. k. monarchii ich uskutočnili ešte v polovici osemdesiatych rokov vo Viedni a na niektorých ďalších miestach Uhorska. V r.1784 uverejnil maďarský časopis Magyar Hirmondó zoznam miest, ktoré sa stali ich dejiskom len rok po úspešnom vypustení prvého teplovzdušného balóna bratmi Montgolfiérovcami v južnom Francúzsku.

Nie menej zaujímavý je dôkaz o rýchlom prenikaní prevratných informácií o aeronautike k nám v podobe unikátnej starej knihy, ktorú vlastní Trenčianske múzeum. Za námet slúžia pokusy Montgolfiérovcov. Toto dokumentačne a bibliograficky veľmi cenné dielo vytlačili v r.1784 v Berlíne pod názvom "Versuch uber die neuerfundene Luftmaschine". S ilustrovanou prílohou "Nachrichten von Luftmaschinen" pochádza z fondu bývalej pastorálnej knižnice trenčianskeho ev.a.v. seniorátu. Vytlačená je v nemčine švabachom na 352 stranách tzv. ručného papiera formátu 10x17,5 cm s grafickou prílohou, ilustrujúcou výrobu vodíka, plynu používaného neskôr dlhé roky na plnenie balónov. Kniha je celoslovenským knižničným unikátom a preto jej existenciu v Trenčíne možno uviesť ako historickú a technickú zaujímavosť v kontexte vojenských dejín celého trenčianskeho regiónu.

Koniec 18. storočia predstavoval dejinný prelom nielen pod vplyvom panovníckych reforiem. Vojenskú a na dlhý čas aj občiansku slávu Trenčianskeho hradu ukončil 11. júna 1790 obrovský požiar, počas ktorého ľahlo popolom aj takmer celé mesto. Z páľavy vznikol víchor a rozšíril plamene do katastrofických rozmerov. Zhoreli obidve mestské brány s vežami nad nimi, jezuitské kolégium tzv. Colegio nobile na hlavnom námestí a veľká časť nemúrovaných obytných domov vo vnútornom meste.

Túto tragickú udalosť opisuje Jozef Branecký v časopise Trenčan, ročník 1927 a citujúc jezuitského kronikára uvádza, že od horúčavy, spôsobenej požiarom, sa roztopili aj staré mosadzné delá na hradbách (Nonnullis aeneis tormentis liquéfactis), patriace pôvodne Illésháryovcom (...cum Insignium familiae Illeshazy significat erat.). Mesto tak znova utrpelo obrovské materiálne aj kultúrne škody. Navždy zanikli ilúzie o akejkolvek rekonštrukcii Trenčianskeho hradu alebo jeho prípadného ďalšieho využitia pre vojenské účely. Rekonštrukcie sa nakoniec dočkal, ale až v 20. storočí a jeho vojenská sláva ostala už navždy len predmetom historického bádania.

Strata ďalších, požiarom poškodených objektov v Trenčíne, prinútila viedenský dvor prehodnotiť celú dislokačnú stratégiu cisárskej armády na strednom Považí a to práve v predvečer udalostí, ktoré poznáme pod názvom Napoleonské vojny.

Štrnásťročná vojenská služba

Posledné desaťročie 18. storočia prinieslo Európe viacero prevratných zmien, ktoré výrazne ovplyvnili aj vývoj u nás.

Ešte za vlády cisárov Jozefa II. a jeho následníka Leopolda II. v rokoch 1780-92 sa župa aj trenčiansky mestský magistrát postavili do pasívnej rezistencie voči pretrvávajúcemu panovníckemu absolutizmu. Župan Ján Illésháry neprijal ponúkané hodnosti, Trenčania vo svojej tichej opozícii dokonca na Sihoti verejne spálili písomné cisárske rozkazy, ktoré v niektorých bodoch nadržovali právomoci vojenských veliteľov nad civilnú správu.

Pretože vojsko viazal sľub vernosti panovníkovi, začali sa znova vyostrovať vzťahy medzi armádnymi a civilnými predstaviteľmi. K hrozivému výbuchu nakoniec nedošlo, narastajúce spory vyriešili nové, ešte sa len tvoriace ekonomické vzťahy v radikálne sa meniacej spoločnosti.

V tom čase už začala remeselná výroba prerastať do manufaktúr, ktoré lepšie spĺňali nároky na odbyť. Manufaktúry, ako aj niektoré vyspelejšie cechy (krajčíri, mečiari, zbrojáři, kožiari, čižmári) boli pre vojenský erár výsostne zaujímavými dodávateľmi. Stali sa ich dôležitým odberateľom a tak sa zvýraznila ich vzájomná závislosť. Vojsko cestou svojich ekonomických nárokov a sankcií mohlo uplatňovať požiadavky voči civilnej správe.

V nových podmienkach vytušili možnosť aj viacerí poprední vojenský predstavitelia a zaangažovali sa aj vo výrobnej a obchodnej sfére. Nejednen výrobca práva vďaka ich priazni získal cenné erárne objednávky, čo viedlo k obojstrannej spokojnosti. Tzv. cisárske "patenty" Jozefa II. otvorili cestu kapitalistickému vývoju a v nových výrobných vzťahoch našla armáda celkom iné postavenie.

Od začiatku 19. storočia začína radikálna organizačná aj technická prestavba - modernizácia - cisárskej habsburskej armády. To všetko malo rozhodujúci vplyv na utváranie nových vzťahov medzi vojskom a civilným sektorom. Aj v Trenčianskej župe sa napriek rozporom začali obidve zložky zblížovať, hľadať cesty lepšieho porozumenia, pretože v meniacej sa spoločnosti viac potrebovali jeden druhého.

Panovanie cisára Františka (1792-1835) zaťažili vojny najprv s revolučným Francúzskom a potom s francúzskym impériom Napoleona Bonaparta. Aj keď sa vojnové udalosti netýkali priamo trenčianskeho regiónu, aj župa prinášala veľké materiálne či personálne obete. Podľa smerníc viedenského dvora musela každá župa postaviť niekoľko ozbrojených zemianskych alebo šľachtických tzv. bandérií (akési domobranec pešie alebo jazdecké jednotky v sile približne práporu), ktorých výstroj a výzbroj obstarávali a hradili civilné úrady.

Takéto zemianske bandériá postavila aj Trenčianska župa, ale historické pramene sa v ich počte rozchádzajú. Isté je, že príslušníkov jedného "pozbierali" len z Trenčína a okolitých dedín, pre ostatné dodali regrútov vzdialenejšie župné obce.

Nové predpisy určovali aj dobu služby. Pri pechote sa povinne slúžilo 10 rokov, pri jazdectve 12, delostrelci a sapéri (dobový názov pre ženijné útvary) 14 rokov. Bandériá mali služobnú dobu kratšiu, ale podľa potreby mohli ich členov povolať viackrát za sebou.

Druhý najdlhší most v Uhorsku

Prevrátne spoločenské zmeny po Veľkej francúzskej revolúcii a následnom vzniku francúzskeho impéria vyvolali v celej Európe celkom nové podmienky, ktoré značne ovplyvnili aj historický vývoj vojenstva. Napoleonské vojnové ťaženia zatiahli väčšinu európskych krajín postupne do kataklizmy vojnových hrôz.

Habsburská monarchia sa stala jedným z hlavných aktérov protinapoleonskej koalície a jej vojenské angažovanie boli také intenzívne, že dôsledky znášala celá krajina, aj keď sa priame vojnové dianie vyhlo veľkej časti Uhorska, vrátane Slovenska.

V tom čase už Trenčín nepredstavoval žiadnu významnú pevnosť. Začiatkom 19. storočia trenčiansky hrad pustol, po požiari v r.1790 sa stal neobývatelným. Situácia sa z vojenského hľadiska zmenila, ale strategický obranný význam Trenčína nezanikol predovšetkým pre jeho geografickú polohu a tiež kvôli mostu cez Váh, ktorý mal aj v dobe napoleonských ťažení veľký vojensko-transportný aj obranný význam. Pretože Váh bol len čiastočne regulovaný a po častých povodniach vždy menil koryto, bolo treba meniť aj situovanie mosta. V rokoch 1800 - 1844 most tri razy premiestnili podľa toho, kade viedli najvýhodnejšie prístupy k mostu.

O most sa muselo starať mesto, ktoré bolo zodpovedné aj za jeho požiarnu bezpečnosť, ale k určeniu jeho situovania a prístupov sa vyjadrovali vždy sapérski vojenský špecialisti. Podľa Medňanského bol v r.1844 trenčiansky most cez Váh najdlhším v Uhorsku, po solnockom moste cez rieku Tisu. Most bol drevený, pilotovaný, majetkovo síce patril mestu, ale jeho technický stav každý rok na jar kontrolovali vojenský špecialisti, ktorí aj určili, čo treba opraviť. Náklady na požadované opravy pravdaže znášalo mesto zo svojho rozpočtu. Niektoré špeciálne opravy vykonávala vojenská jednotka sapérov, ktorá bola pre tento účel začlenená do

trenčianskej posádky. Vzhľadom na most a strategickú polohu mesta ostala v Trenčíne aj po opustení hradu relatívne silná vojenská posádka, ktorá sa skladala z pešiakov, jazdeckého oddielu a menšieho oddielu sapérov (ženistov). Sapéri obstarávali aj príležitostný prevoz cez Váh na člnoch a v zime odstraňovali ľadové záatarasy, blokujúce vodný prietok. Údaje o početnom stave vtedajšej trenčianskej posádky sa nezachovali. Možno len odhadovať, že išlo približne o jeden batalión (prapor) pešiakov, eskadronu jazdy a menšie hospodárske, dopravné, sanitné a strážne útvary, vrátane sapérov. Vojsko bolo ubytované v Trenčíne, kde používali niekoľko objektov, v Kubrej, Trenč. Biskupiciach a v Orechovom, väčšinou v menších skupinkách, pretože hromadný kasárenský systém ubytovania nemal ešte v Trenčíne vybudované kapacitné podmienky. Jazdci boli na majeri v Biskupiciach, v meste malo vojsko obsadené dva bývalé pivovary v Dolnom meste a predmestí, boli aj v Habánskom dome, sapéri v Orechovom. Domobranecké bandériá mali veliteľstvo tiež v Trenčíne, ale to boli pohyblivé pomocné jednotky, ktoré umiestňovali podľa potreby aj mimo územia Trenčianskej župy.

V súvislosti s protinapoleonskou vojnou Tvenčín zažil aj niekoľko slávnych príležitostí. V dňoch 12. až 15. januára 1806 sa v meste zastavil saský vojvoda Albrecht pri ceste do Viedne. Prijali ho na námestí s vojenskými poctami. Branecký tiež uvádza podobný krátky pobyt oficiálnej ruskej vojenskej delegácie, ktorá sa tu tiež zastavila pri ceste do Bratislavy. Bratislavský advokát Karol Škultéty spomína, že v r.1809 bola do protinapoleonského kontingentu vojska cisára Františka I. začlenená aj tzv. Trenčianska divízia, regrutovaná výhradne z trenčianskej stolice. Pri jej formovaní bolo jadro odvedencov sú treditné v trenčianskom piaristickom kláštore.

Čo bolo dlho tabu

Napoleonské a bezprostredne potom nasledujúce postnapoleonské obdobie bolo odrazom výrazných revolučných zmien a predstavovalo skutočný medzník v celoeurópskych dejinách vojenstva. Malo svoj vplyv aj na formovanie dejín Slovenska, žiaľ, tunajšia historiografia (nielen vojenská) veľmi dlho nevenovala veci dostatočnú pozornosť a tak dodnes ostáva mnoho úsekov tohto obdobia nevysvetlených, čo plne platí aj o dejinách trenčianskeho regiónu.

Komplexnejší pohľad na regionálnu históriu ostáva ochudobnený aj v dôsledku extrémnej snahy po jednostrannom interpretovaní dejín len z triedneho hradiska, veď takmer 40 rokov sa oficiálne nepripúšťal iný pohľad na spoločensko-historický vývoj na Slovensku. Dlhú sa takmer ignorovala špecifická funkcia vojenskej histórie, hoci bolo jasné, že popri ubiedených nevoľníkoch a vznikajúcej triede pracujúcich, okrem šľachty a zemanov neprestal existovať ani spoločensky špeciálny fenomén - vojsko - majúce svoj pôvod vo všetkých uvedených vrstvách spoločnosti.

Medzera v informáciách bola umelo udržiavaná hlavne v ideologizovaných kapitolách, kde vojsko nemohlo vystupovať ako tzv. pozitívny fenomén z hľadiska dobového hodnotenia dejín, preto jeho problematika nebola dlhý čas pre mnohých oficiálnych historikov prítlačivá. Aj v regionálnom pohľade na vojenskú históriu treba túto medzeru vyplniť, čo je úloha predovšetkým pre profesionálov.

Vojenské dejiny Slovenska v komplexnom aj regionálnom chápaní boli až do rozpadu monarchie súčasťou jej dejín. Tie nemožno ignorovať ani podceňovať, veď vo všetkom sa týkali diania na Slovensku, vtedy nedeliteľnej časti Uhorska.

Začiatkom 19. storočia sa začali realizovať niektoré vojenské reformy, pripravované už za Jozefa II. Zrušili doživotnú vojenskú službu, čo právne potvrdil špeciálny cisársky dekrét, tzv. patent. Zriadili sa nové odvodné obvody tzv. kraje, s novým systémom veliteľstiev (tzv.

Kreiskommando). Skvalitňoval sa výcvik vojska, jeho materiálne postavenie, organizácia armády, jej výzbroj a výstroj. Nemožno teda všetko posudzovať iba z dobového z ideologizovaného hľadiska ako dôkaz odsúdeniahodnosti vtedajších pomerov.

Veľkú zásluhu na zmenách v armáde mal predovšetkým arcivojvoda Karol, ktorého viedenský dvor postavil do čela armády. Karol sa okrem technicko-organizačných opatrení a odborných reforiem usiloval aj o zlepšenie životných podmienok vojakov, o obmedzenie telesných trestov atď. Hoci aristokrat, jeho opatrenia obsahovali mnoho prvkov výrazne sociálnej povahy. Treba si to uvedomiť pre lepšie pochopenie zmien, ktorými prešla cisárska habsburská armáda začiatkom 19. storočia.

Podľa vzoru úspešnej Napoleonovej armády prešla reformou v dvoch etapách v rokoch 1804-1809 celá organizačná štruktúra cisárskej armády. Vzniklo 9 nových armádnych zborov a dva záložné, ktoré neskôr doplnili ešte ďalšie dva. Zmenila sa celá organizačná skladba aj počty príslušných útvarov. Zvýšil sa počet špeciálnych druhov vojsk, najmä ženijných-sapérov, ktorí od r.1805 začali užívať nový názov "pionieri". Veľký význam mali aj postoje uhorskej šľachty, ktorá sa napriek francúzskym očakávaniam nepridala na stranu Napoleona ale naopak, zmobilizovala na podporu rakúskeho panovníka ozbrojenú tzv. šľachtickú insurekciu, ktorá však v prvom stretnutí s Francúzmi pri Rábe utrpela porážku. To bol koniec vojenskej angažovanosti šľachty.

Organizačné viacfunkčné zmeny v cisárskej armáde

Napoleonské vojny priniesli pre všetky zainteresované štáty okrem útrap mnoho organizačných a technických poznatkov, ktoré vyvolali dalekosiahle zmeny v ich armádach. Toto obdobie patrilo k najvýznamnejším medzníkom v dejinách vojenstva vôbec a bez určitého všeobecného rozhladu nie je možné správne vysvetliť ani regionálnu vojenskú históriu.

Aj cisárska armáda habsburskej monarchie prešla viacerými zmenami, ktoré výrazne ovplyvnili jej charakter, bojaschopnosť a spoločensko-funkčnú opodstatnenosť. Civilné obyvateľstvo chciac nechciac pochopilo, že vojenské dianie už nie je len vecou profesionálnych špecialistov. Štát sa vo svojej vojenskej stratégii prvý raz začal vážne zaoberať využitím starších vycvičených vojakov, ktorí už mali z rôznych dôvodov činnú službu za sebou a tiež možnosťami globálnej teritoriálnej obrany územia v prípade vpádu cudzích vojsk, čo tiež vyplývalo zo skúseností z bojov s francúzskou Napoleonovou armádou. Tak sa vojenská stratégia obrany územia stala celoštátnou záležitosťou.

Pod priamym vplyvom napoleonských vojen vydal ešte v r.1808 cisár dva zákony, tzv. patenty, ktoré podstatne zmenili vzťah civilného obyvateľstva k armáde, ako nástroju štátnej moci. Vytvorila sa armádna záloha, podriaďujúca všetkých bojaschopných mužov mimo činnnej služby do kompetencie aktívnych vojenských orgánov, ak si to bezpečnosť krajiny vyžadovala. Tak vznikol právny pojem "vojak v zálohe" a jeho povinnosť podriaďiť sa pokračovaciemu, tzv. záložnému výcviku. Nasledoval ďalší, ešte závažnejší patent, ktorým sa na báze využitia zálohy vytvorili jednotky tzv. zemebrany. Predpis do nej začlenil všetkých mužov schopných vojenskej služby vo veku 18-45 rokov.

Do vojenského života sa zaviedli aj ďalšie novinky v zdravotníctve, zásobovaní, doprave, ubytovaní a stravovaní, výstroji a výzbroji, ale aj v kvalite výcviku, taktiky a organizácie vojska.

Oveľa významnejším, ako rôzne odborné a technické smernice a inštrukcie, sa ukázal nový odvodný predpis, zavedený do platnosti v r.1827. V podstate znamenal krok späť, veď určil dĺžku vojenskej služby pre všetky druhy vojska vo všetkých krajinách monarchie, teda aj na

Slovensku, znova na 14 rokov. Nebolo to múdre ani spravodlivé rozhodnutie a dobu vojenskej služby v r.1845 znovu skrátili na 8 rokov.

Odvody sa konali dvakrát za rok. Každá stolica (župa) mala určený počet odvedenrcov, ale z Uhorska sa dopíňala len pechota a jazdeckto, iba výnimočne aj ostatné druhy vojska. Počet vojakov v cisárskej armáde predstavoval od r.1831, kedy do aktívnej služby začlenili aj zemebranu, asi 270 000 mužov. Upravil sa aj počet armádných útvarov a ich príslušníkov. Zatiaľ čo kompletný peší pluk aj s rezervnými jednotkami mal v r. 1848-49 takmer 7000 mužov, delostrelecký okolo 4000 a jazdecký len približne 1300 mužov. V rokoch 1830-45 zaviedli nové druhy výzbroje a výstroje, lepšie vyhovujúce poľným podmienkam. Zjednodušili sa aj uniformy. V r.1845 paloše u jazdy nahradili šable, zaviedli tiež perkusné pušky a nové typy kanónov.

Ťažkosti s ubytovaním

Jednou z reforiem, ktoré zaviedol panovník Jozef II., bol aj dekrét o hromadnom ubytovaní vojska. Po jeho smrti mnohé zavedené zmeny stratili platnosti, ale návrat k predošlému stavu nebol vždy možný.

Kasárenské koncentrované ubytovanie ostalo dlho jedným z najzložitejších problémov pre nerušený život vojska. Aj v Trenčíne vytvorilo celkom novú situáciu, ktorú nikto uspokojivo nedoriešil ani začiatkom 19. storočia. V tom čase figuroval Trenčín počtom obyvateľov ako najmenšie župné mesto v Uhorsku a okrem spustošeného hradu a relatívne slávnej minulostijedine armáda mohla ešte ako-tak zvýrazniť jeho spoločenskú prestíž. Trenčín sa stal sídlom vojenskej posádky, ale po opustení hradu ostal dlho nedoriešiteľný problém, ako a kde ubytovať toľko ľudí v požadovanej koncentrovanej, t.j. kasárenskej forme. S ubytovacími priestormi súviseli aj stravovacie možnosti, sklady, ich bezpečnosť, atd.

Začiatkom 19. storočia existoval v Trenčíne jediný "veľkokapacitný" objekt, spĺňajúci kritériá na ubytovanie väčšieho počtu vojakov - bývalý jezuitský kláštor - známy po zrušení rehole jezuitov v r.1773 ako tzv. rehoľný dom piaristov, ktorí tu zriadili aj gymnázium. Rehoľný rád celý objekt nepotreboval a tak došlo k nájomnej dohode s vojenským erárom, na základe ktorej vojsko v rokoch 1809-1809 kratší či dlhší čas používalo časť priestorov ako kasárne. Väčšinou šlo len o ubytovanie na prechodnú dobu počas presunov, cvičení a pod.

V roku 1806 vstúpil do platnosti nový školský poriadok, rozširujúci dovtedy päťtriedne piaristické gymnázium o ďalšiu triedu, čo si vyžiadalo ďalšie priestorové nároky na úkor armády. Od r.1809 sa ubytovacia kapacita pre vojsko ešte viac zúžila, pretože piaristické gymnázium muselo riešiť aj ubytovacie a stravovacie problémy svojich žiakov. Po dlhších sporoch sa vedenie gymnázia dohodlo s plk. Barossom, veliteľom tzv. trenčianskej divízie o novom rozdelení priestorov. Vojaci uvoľnili stravovací trakt a časť ubytovní zmenili na sklady, aby početné vojsko škole neprekážalo. Drsná vojenská morálka totiž neslúžila žiakom ako najlepší príklad. Kostol, súčasť rehoľného domu, vojsko používalo na rôzne slávnostné ceremónie.

Ani po tejto dohode však ubytovanie armády v piaristickom rehoľnom dome celkom nezrušili, len podriadili rehoľným pravidlám. Vojaci nesmeli zasahovať do správy objektu, ani do kompetencií rektora kláštora a školy. Až od r.1812, keď napoleonské vojny vrcholili a reorganizovaná cisárska armáda znova riešila redislokáciu väčších vojenských jednotiek, umiestnili u piaristov vojakov znova na dlhší čas.

Priestory piaristického kláštora nestačili pokryť vojenské ubytovacie požiadavky a znova ožili kompetenčné spory o ich rozdelenie, údržbu a prenájom. Nakoniec erár prenajal takmer celú inú cirkevnú budovu, bývalé jezuitské kolégium tzv. Collegium Nobile - stojacu na námestí na mieste dnešnej budovy sporiteľne. Tu zriadili v r.1824 aj miestne posádkové veliteľstvo.

U piaristov vyčlenili na základe dohody pre vojsko severné krídlo objektu, teda zo strany od Váhu. Miesto tu našli intendantčné a materiálové sklady, vraj vrchovato naplnené až po stropy. Pravdepodobne v dôsledku preťaženia sa 4. novembra 1829 zrútila celá severná strana až po 3. poschodie. Erár odmietol prispieť na opravu s odôvodnením, že budova nie je jeho vlastníctvom. Poškodenú časť dal opraviť rektor piaristov Ján Grosser na náklady rehole a školy.

Militantný nacionalizmus

Od začiatku 19. storočia sa výraznejšie začal aktivizovať maďarský nacionalizmus, ktorý postupne prerastal až na platformu hospodársko-militantnej rezistencie voči Habsburgovcom. Odzrkadlilo sa to rastúcim odporom proti germanizácii školstva a v armáde odporom proti nerešpektovaniu určitých práv, vyplývajúcich z etnických daností tzv. uhorskej časti monarchie, ktorá zahrňovala aj Slovensko, keď v cisárskej pechote i jazdectve existovali pluky, regrutované výlučne z uhorských stolíc. Množili sa výhrady voči uprednostňovaniu Rakúšanov na vyšších postoch velenia v spoločnej armáde monarchie a voči výlučnosti nemčiny, ako veliaceho jazyka. Tieto prvé náznaky roztrieštenia dovtedy jednotne ponímaného charakteru cisárskeho vojska našli v trenčianskom regióne silný ohlas, hoci obyvateľstvo tu vždy bolo nacionálne zmiešané, s prevládajúcim slovenským etnikom.

V júli 1830 vzplanula nová revolučná vlna vo Francúzsku a rakúska cisárska armáda odvelila značnú časť svojich jednotiek do severného Talianska, ako prevenciu pred jej rozšírením. Aj z Trenčína odvelili tzv. bojový prápor, doma ostal len náhradný a administratívne zložky pluku. Odvelenie malo aj iný, veľmi prozaický dôvod. Po havárii vojskom užíwanej časti rehoľného domu piaristov čakala stavbu oprava, čomu zníženie počtu ubytovaných len vyhovovalo. Vzhľadom na neistú situáciu vláda zaviedla prísnejšiu cenzúru tlače, preto správ o vojenskom dianí výrazne ubudlo.

Pod vplyvom celoeurópskej situácie vypuklo v r.1830 povstanie aj v Poľsku. Korene malo v sociálnom a nacionálnom nepokoji ponapoleonskej doby. Zaujímavá je politicko-organizačná angažovanosť vtedajšieho trenčianskeho podžupana Štefana Boršiczského, ktorý mal kontakty s niektorými niekdajšími dôstojníkmi tzv. poľského legiónu ešte v Napoleonovom vojsku.

V Uhorsku sa začalo v tom čase aktivizovať nacionalistické protihabsburské hnutie, usilujúce o väčšiu autonómiu Maďarov v rámci monarchie. Hnutie našlo mnoho sympatizantov z radov nižšej šľachty a zemanstva aj v celej trenčianskej stolici. Podžupan Boršiczský patril k veľkým sympatizantom týchto ideí a práve to ho priviedlo k spolupráci s poľskými nacionalistami. Organizoval pre nich rôzne zbierky, aj tajný nákup zbraní, presadzujúc myšlienku, že ak sa Poliakom podarí dosiahnuť autonómiu svojprávnot', môže to výrazne pomôcť aj maďarskému iredentizmu. Statkár Rakovszký sa neskôr v jednom liste svojej sestre zmieňuje, že po prezradení nechal šable, ukryté v Rakoľuboch, pohádzať do Váhu. Boršiczský dokonca začal organizovať ozbrojené dobrovoľnícke bandérium na pomoc Poliakom, ale skôr, ako sa takáto jednotka z drobnej šľachty a zemanov trenčianskeho regiónu sformovala, vec sa prezradila. Podžupan upadol do nemilosti, musel sa vzdať vodcovstva tohto militantného zoskupenia i úradnej funkcie. Nakúpené zbrane sa tajne podarilo ukryť v Trenčianskych Tepliciach, ale do Poľska sa už nedostali.

Toto pozoruhodné militantno-politické hnutie stratilo vodcu a keďže nemalo náhradnú osobu zodpovedajúcich organizačných kvalít, postupne celkom zaniklo pod tlakom úradných brachiálnych a právnych zákrokov. Žiaľ, kvôli utajovaniu sa nezachoval zoznam členov Boršiczského bandéria, ale Dohnányi bez uvedenia prameňa uvádza, že ich bolo 50-60 z celej trenčianskej

stolice. Viacerí jeho sympatizanti sa však o 18 rokov neskôr stali protagonistami novej revolučno-militantnej vlny maďarského nacionalizmu na Slovensku.

Revolúcia v Uhorsku

Novú kapitolu vojenských dejín otvorili revolučné roky 1848-49. Do politického života výraznejšie vstúpila slovenská spoločnosť, síce v roztrieštenej, nejednotnej podobe, ale cieľavedome a prvý raz aj na vojenskej platforme.

Marcové revolučné dianie r.1848 silno zapôsobilo na slovenský ľud a aj keď trenčianska stolica so zmiešaným národnostným zložením nepatrila k baštám prebúdajúceho sa národnopolitického života Slovákov, bol to začiatok novej epochy. Udalosti, odohrávajúce sa v apríli a máji 1848 v súvislosti s aktivizáciou politiky Chorvátov, rastúcimi rozpormi medzi Maďarmi a Rakúšanmi a revolučným vrením v Čechách, silno zapôsobili aj na zmýšľanie slovenského obyvateľstva v celom trenčianskom regióne. Uhorská vláda aj tu zintenzívnila prenasledovanie nemaďarských národov. Obhajcov slovenských práv označovali za tzv. panslávov. Maďarský historik Pechány uvádza, že od mája zaplnili trenčiansku väznicu panslávski rebeli a dokonca sa tu krátky čas ukrýval aj jeden z vodcov Slovákov, Ľudovít Štúr.

V okolí Trenčína bola takmer celá šľachta pomaďarčená a v dôsledku politických udalostí začala vytvárať silný nacionalistický tlak na všestranné ovládnutie spoločnosti, o.i. aj vytváraním militantnej, tzv. uhorskej národnej gardy. V tom čase okrem cisárskej spoločnej armády disponovali vlastným národným vojskom aj Chorváti, ktorých v tomto úsilí podporoval aj rakúsky minister vojny, aby tak vytvoril určitú protiváhu narastajúcemu maďarskému iredentizmu.

Pod takýmto politickým vplyvom začali Maďari tvoriť základ svojej národnej armády - honvédov, najprv ako regionálne gardy, ale vo Viedni začali aj prípravy na ozbrojené protimaďarské vojenské vystúpenie Slovákov. Vznikla Slovenská národná rada a začal sa organizovať dobrovoľnícky vojenský zbor. Po vydaní tzv. Mikulášskych žiadostí začali aj v trenčianskej stolici maďarskí politici biť na poplach. Búrľivé vystúpenia na zasadnutiach župnej kongregácie vystriedali konkrétne opatrenia. Jednotky uhorskej národnej gardy, pretože nebolo vojenskej výzbroje ani výstroje, však zatiaľ fungovali len ako rámcové, ozbrojené nanajvýš upraveným poľnohospodárskym náčiním, kosami, sekerami a pod.

Oficiálne sa vytváranie národnej gardy zdôvodnilo tak, že má slúžiť na ochranu obyvateľstva. Od mája 1848 sa totiž vo viacerých obciach začali šíriť nepokoje, rabovačky a násilnosti, s potlačením ktorých malo veľké starosti aj vyslané vojsko, vrátane oddielu jazdy. Vojsko robilo poriadok v Beckove, Bošáci, Trenčíne aj v Pruskom. Garda na rozdiel od regulárneho vojska mala utlmiť slovenský národný pohyb, čím vlastne slúžila k presadzovaniu mocenských ambícií.

Začiatkom druhej polovice septembra 1848 sa uskutočnila tzv. septembrová výprava dobrovoľníckeho zboru slovenských povstalcov, ktorý mal preniknúť cez Záhorie a Myjavské kopanice až na Považie. Tu mal Štúr, pochádzajúci z neďalekého Uhrovcu, prevziať priame velenie. Po preniknutí do údolia Váhu mali povstalci postupovať okolo rieky na sever aj juh a šíriť povstalecké idey. To vzbudilo paniku medzi Maďarmi na celom strednom Považí a podnietilo šľachtu aj maďarské úrady k urýchlenému preorganizovaniu a dozbrojeniu gardistov.

Keď sa povstalci začali od Myjavy blížiť k Starej Turej a Novému Mestu n. V., s veľkou intenzitou zosilnela v celej trenčianskej stolici protihurbanovská agitácia. Vrchnosť videla situáciu veľmi hrozivo najmä potom, ako trenčiansky hlavný slúžny apeloval na župana, aby nepodceňoval vznikajúce nebezpečenstvo. Nasledovali ďalšie rabovačky a plienenia, za ktoré úrady robili zodpovedných hurbanovských agitátorov. Gardisti pochytili vyše 20 rebelov, ale keď ich eskortovali od Nového Mesta n. V. do Trenčína, dedinčania sa snažili eskorte zabrániť.

Rýchlo privolaný jazdecký oddiel musel dav rozohnať šablami a ochrániť prechod eskorty až do stoličného sídla.

Revolúcia pokračuje

V polovici septembra 1848 uhorská vláda vykonala urýchlené opatrenia k dobudovaniu vlastnej národnej armády, pretože politický postoj Viedne voči Chorvátom, dolnozemským Srbom a Slovákom považovali za príliš benevolentný a pre maďarské záujmy nebezpečný.

Trenčiansky slúžny, funkčne podliehajúci uhorskému ministrovi vnútra, viackrát upovedomil stoličnú maďarskú vrchnosť, že cisárskym vojakom sa nedá veriť vo veci ich postoja voči Maďarom. Upozorňoval, že aj slovenskí dobrovoľníci pochodujú pod cisárskymi a slovenskými zástavami a nie pod "úradnými", teritoriálnymi zástavami Uhorska. Sú teda proti maďarským záujmom v krajine. Veď aj príchod slovenského dobrovoľníckeho zboru na Záhorie a jeho ďalší postup k Myjave cisársky minister vojny Latour len benevolentne sledoval. Svoju priazeň k Chorvátom a Slovákom nakoniec zaplatil životom, keď ho počas viedenskej vzbury obesili.

Medzitým sa nepokoje v trenčianskej stolici rozšírili do ďalších obcí regiónu, Moravského Lieskového, Zemianskeho Podhradia a Mnešíc. K hurbanovským povstalcom sa však ľud nepridával iba z oddanosti k slovenskej národnej veci. Mnohí takéto cítenie nepoznali. Skôr im šlo o to, vydolovať čo najviac z rozvratnej situácie. V Novom Meste nad Váhom a potom aj v Mnešiciach asi päťsto slovenských kopaničiarov začalo rabovať a demolovať krčmy, obchody židov a maďarských statkárov.

Do národnostných sporov sa dostal nový podtón, založený na konfliktnej konfrontácii medzi majetným a nemajetným obyvateľstvom bez rozdielu národností. V Trenčíne sa začalo aktivizovať tzv. nezemanské, nešľachtické združenie, ktoré nakoniec spolu s inými skupinami vytvorilo 106-členný riadiaci výbor. Občania dúfali, že sa konečne môže stať akýmsi univerzálnym garantom na zastavenie rozvratu. Nasledoval celý rad bohatých rétorických vystúpení rôznych regionálnych politikov, ale názorove sa nezhodli a ich úsilie obyvateľstvu veľmi prospešné nebolo - nakoniec ako vždy, keď sa hádajú politici.

Zrealizovať sa podarilo jediné uznesenie, zjednotiť velenia niekoľkých menších oddielov uhorskej národnej gardy, ktorým v obciach "velili" tamojší prominentní šľachtici alebo zemani. Vytvorilo sa organizačné zoskupenie regionálnej tzv. Trenčianskej národnej gardy pod velením Mikovínyho, ktorý mal aké-také vojenské skúsenosti. Za jej činnosť zodpovedal stoličný úrad, obstarávajúci pre ňu aj lepšiu výstroj a výzbroj.

Pretože rozpory medzi Viedňou a Budapešťou smerovali do otvoreného konfliktu, uhorská vláda začala veľmi energicky vytvárať z národných gárd vlastnú armádu. Iniciátorom takejto snahy v trenčianskej stolici sa stal predovšetkým podžupan. Trenčianska garda zasiahla v druhej polovici septembra 1848 proti rebelom, ktorí v Novom Meste nad Váhom napadli výrobnú rumu a likérov židovského podnikateľa Krausa. Avšak už počas nasledujúcej akcie, 26. septembra, oddisponovali gardistov pod Mikovínyho velením do Mnešíc, keď sa rozchýrilo, že k Novému Mestu nad Váhom sa vraj blížia ďalšie skupiny slovenských povstalcov od Myjavy. Vtedy už trenčianska jednotka vystupovala pod názvom uhorskej národnej armády, t.j. ako honvédi.

Krátko potom trenčiansky podžupan napísal uhorskej vláde: "Ľud je u nás nespokojný. Nemáme voči nemu žiadnu silu, aby sme ho držali na uzde a niet toho smrteľníka, ktorý by v krajine vzbúrený ľud bol schopný ukludniť. Pre všetko, čo je sväté, žiadam pána ministerského predsedu, aby sem poslal dve vojenské divízie a to čím skôr, pretože mám zlý pocit, že o krátky čas môže byť pomoc zbytočná."

Tento dopis vari najlepšie vystihuje atmosféru vtedajšej doby.

Šimunič prichádza na Považie

Do vojenského a politického diania na celom západnom Slovensku veľmi výrazne zasiahla vojenská angažovanosť zboru cisárskeho podmaršála Baltazára Šimuniča (Simunich) (1785-1861) v počte asi 10 000 mužov. Začiatkom októbra 1848 dostal rozkaz, aby sa z poľskej Haliče presunul do Uhorska.

Zbor sa skladal z peších a jazdeckých jednotiek, dvoch oddielov poľného delostrelectva a tzv. trénu, do ktorého patrili viaceré pomocné technické útvary ženijné (sapéri), zdravotnícke a zásobovacie. Podľa viedenského Kriegsarchivu slúžilo v zbere veľa Slovákov zo severných a východných regiónov Uhorska. Šimunič plánoval pôvodne presun cez Bardejov k Prešovu, ale vývoj maďarsko-rakúskych vzťahov toto rozhodnutie zmenil. Tiahol povedľa poľsko-uhorskej hranice do Sliezska.

Dopisom, datovaným 20.10.1848 v Saybusche, oznamuje trenčianskemu stoličnému úradu, že smeruje k Trenčínu a žiada, aby župa zabezpečila jeho cisársko-kráľovskému vojsku potrebné potraviny podľa cien, platných v Uhorsku. Jeho zbor sa ponáhľal chrániť obyvateľstvo pred anarchiou a občianskou vojnou. Hlavný župan trenčianskej stolice Marcibányi ho odovzdal mešťanostovi Františkovi Girschikovi.

Pri Jablunkove Šimunič prekročil uhorskú hranicu a cez Kysuce tiahol na juh. Dňa 22.10.1848 jeho vojaci prekročili hranice trenčianskej župy a obsadili Budatín. Nasledujúci deň pokračovali cez Žilinu až k Predmieru. Včas informovanému županovi ostalo dosť času na vykonanie potrebných príprav. Tam, kde už existovali oddiely uhorskej gardy alebo honvédov, stačili ich aktivizovať, inde narýchlo vytvárali nové skupiny ozbrojených sedliakov.

Uhorská vrchnosť považovala Šimuničov postup za vpád do krajiny, ako útok na zvrchovanosť. Pri Predmieri zastavili postup cisárskeho zboru viaceré priekopy a zátaras. Priamo v obci čakal zvláštny zmocnenec stoličného zastupiteľstva Jozef Chudovszky, prisázný považskobystrického okresu, aby podmaršálovi odovzdal petíciu stoličného zhromaždenia Trenčianskej župy, protestujúcej proti jeho "vpádu". Text urážlivo degradoval podmaršála na "generála" a domobranný výbor ho vyhlásil za "zbojníka", vypisujúc na jeho hlavu 100 zlatých odmeny. Tento dokument sa svojím znením aj štylizáciou rovnal oficiálnemu vyhláseniu vojny. Jeho urážlivý tón vysvetľuje bezohľadnosť, s ktorou neskôr cisárska armáda postupovala, hlavne po potupnej porážke pri Kostolnej.

Viacerých autorov, ktorí azda na základe uvedenej petície citujú Šimuniča tiež len ako "generála" treba opraviť - naozaj bol podmaršálom, veliteľom významného, tzv. východného haličského zboru cisárskej armády. Šimunič, ako chorvátsky šľachtic v službách monarchie pochopiteľne nemal Maďarov v oblúbe.

Národné gardy, rovnako ako tvoriace sa útvary novej honvédskej armády uviedli v celej trenčianskej stolici do stavu najvyššej bojovej pohotovosti, ale nedostatočne vycvičení honvédi s gardistami neboli schopní zastaviť postup dobre organizovaného zboru elitného regulárneho vojska. Napríklad v Považskej Bystrici mal honvédske major Querlonde k dispozícii len dve stotiny honvédskeho, ale pôvodne cisárskeho pluku Prinz von Preussen. Postup cisárskeho zboru k Trenčínu dokázali zastaviť len na krátky čas. Rovnako ilavský statkár Imrich Náthly sa snažil spomaliť postup cisárskych len so skupinami ozbrojených poľovníkov a sedliakov, pozbieraných z okolia. Tieto skupiny privítali predvoj cisárskeho zboru strelbou. Pretože Rakúšania nevedeli odhadnúť, aké uhorské sily proti nim stoja, medzi Ilavou a Košecou

rozvinuli bojovú zostavu, pred ktorou však ich protivníci ušli do bočných dolín, alebo až k Trenčínu. Šimuničovi ostala cesta otvorená.

Všetky cesty vedú ku Kostolnej

Podľa stoličnej listiny č. 2638 z 27.10.1848 jadro Šimuničovho zboru prišlo v ten deň do Trenčína. Historik Pechány uvádza, že vojaci (celý zbor sa skladal z 5400 mužov, vrátane jazdy a dvoch bataliónov poľného delostrelectva s 12 kanónmi) a mnoho zvedavcov zaplnili, ako vraj nikdy predtým, celé vtedajšie Hlavné námestie.

Podmaršál Šimunič pôvodne zamýšľal dostať sa cez hrozenkovský priesmyk na Moravu a odtiaľ cez bezpečné územie do Viedne. Ešte pred príchodom zboru do Trenčína vydal hlavný veliteľ honvédov, gróf Quido Pongrácz rozkaz, aby uhorské vojsko a gardy tento Šimuničov postup zastavili, keď sa im to nepodarilo počas sledovania pochodu cisárskeho zboru od Žiliny až pod hrad Matúša Čáka. Honvédi pod velením majora Querlonde a spojené regionálne útvary uhorských národných gárd, podriadené honvédkemu majorovi Kolomanovi Ordódy, včas zaujali bojové postavenie poniže Trenčína, pred vstupom do Drietomskej doliny pri Kostolnej.

Ľavé krídlo sa opieralo o vršky predhoria Bielych Karpát, pravé o Váh. Medzi týmito prírodnými prekážkami viedla hradská od Trenčína smerom na Nové Mesto nad Váhom, s odbočkou v Kostolnej na Drietomu a ďalej na Moravu. Túto hradsnú major Ordódy uzavrel niekoľkými zátarasmi medzi Záblatím a Kostolnou. Od Kostolnej až po Váh vybudovali barikády, v strede s celou batériou poľných kanónov. Druhá batéria, rozdelená po troch karxínoch na polbatérie, chránila obe bočné krídla barikád.

Jadro uhorskej obrannej zostavy tvorilo reguláme honvédske vojsko - dve stotiny bývalého cisárskeho regimentu Prinz vnn Preussen s oddielom jazdy a polovica stotiny pešieho pluku Alexander ako jediné dobre vycvičené zložky pravidelného uhorského vojska.

Prvú zálohu za líniou barikád tvorili pozbieraní gardisti a narýchlo naverbovaní sedliaci a remeselníci z celej Trenčianskej a veľkej časti Nitrianskej stolice. Väčšina z nich nemala patričnú vojenskú výzbroj ani výstroj, ba ani len základný výcvik. Ich výzbroj pozostávala z domáceho náradia, napr. upravených kos. Zvyšok tvorili ešte slabšie jednotky regionálnych uhorských gárd, o ktorých možno pochybovať, či vôbec mali nejakú vojenskú hodnotu. Zišli sa tu časti trenčianskej a tmavskej gardy a tzv. obecné gardy, tvoriace len menšie jednotky z Bánoviec nad Bebravou, Beckova a Itavy, doplnené o niekoľko jednotlivcov z obecných gárd susednej Nitrianskej stolice. Nemali jazdu a pochopiteľne ani delostrelectvo.

Okrem týchto jednotiek tvorilo uhorskú bojovú zostavu asi 2000 domobrancov tzv. landšturmistov- starších vojakov, preradených po ukončení aktívnej vojenskej služby do zálohy. Z nich asi 200 mužov vyčlenili na obstarávanie rýchlych zákopníckych a ženijných prác a pre poľnú sanitámu službu, zvoz a ošetrovanie ranených, atď. Všetci títo príslušníci boli tiež len narýchlo zorganizovaní chlapi z obcí a osád z okolia Trenčína.

Gardistom velili ich regionálni velitelia, domobrancom a sedliakom ich richtári a niekoľkí dobrovoľníci z radovzemanov. Hlavný uhorský veliteľ gróf Pongrácz a jeho štáb sa zdržiavali v bezpečnej vzdialenosti za predpokladanou bojovou líniou. Za "nadriadeného poľného veliteľa" celej uhorskej zostavy Pongrácz vymenoval majora Querlonde, ktorý mal dostatočné bojové skúsenosti z Talianska. Ostatní velitelia, hoci na rovnakej hodnostnej úrovni, mu podliehali.

Dokonalé víťazstvo

V noci z 27. na 28.10.1848 pritiahol do Trenčína zabezpečovací zadný voj Šimuničovho zboru s ďalšími štyrmi ťažkými húfnicami. Početný stav zboru sa tak zvýšil na rovných 6000 dobre vyzbrojených a vyzbrojených mužov. Po tomto zistení sa gróf Quido Pongrácz osobne ujal velenia uhorskej armády, majorovi Querlonde ostalo podriadených len 320 mužov regulárneho vojska.

Podmaršál Šimunič začal útok 28. októbra predpoľudním o 10,00 hod. Ako predvoj vyrazil z Istebníka proti ľavému krídlu uhorskej obrannej zostavy Nugentov prápor s polbatériou delostrelectva. Druhá polbatéria začala z istebníckeho stanovišta intenzívnu paľbu na uhorské postavenia. Rakúšania sa dostali až k prvým zátarasom, odtiaľ ich však zahnilo uhorské delostrelectvo. Predvoj cisárskych potom odklonil smer útoku do vrškov, kde zaujali výhodné postavenie a delostrelectvom zaútočili na uhorské pravé krídlo. Medzitým popri hradskej zaútočili tri cisárske pešie prápory Haynau, Hohenegg a Wilhelm, eskadrona jazdy a zvyšok delostrelectva.

Skúsený Šimunič po preverení bojovej situácie vyslal jeden jazdecký oddiel cez Machalovku. Ten bez problémov prešiel pásma slabo bránené gardistami, obišiel uhorské barikádne pozície a nepozorovane sa dostal až za ich chrbát. Oddiel zaútočil až keď vrcholil čelný útok troch vyššie spomínaných práporov, podpálil Kostolnú a potom sa plnou silou vrhol na cisárskym delostrelectvom narušené ľavé uhorské krídlo.

Útok spôsobil v uhorských pozíciách zmätok a úplne rozložil bojovú zostavu. Sedliaci s gardistami sa rozutekali, ušli až k Váhu a v chladných vlnách rieky mnohí zahynuli. Podľa niektorých údajov sa len podaktorým podarilo ujsť do Beckova, vo Váhu našli neskôr až 50 utopených povstalcov a mnoho koní. Podľa Šimunicovej správy cisárski zajali 6 honvédov a 200 povstalcov-gardistov a sedliakov. Ich vlastné straty boli nepatrné, len dvaja mŕtvi, 17 ranených a 5 nezvestných.

Honvédske vojsko a časť trnavskej gardy ustúpili k Novému Mestu nad Váhom, páliac za sebou dediny, aby tak sťažili postup víťazom. V Kostolnej strhli most cez Drietomicu a popolom ľahol aj kaštieľ nitrianskeho biskupa. Sedliaci sa rozutekali, ratujúc si holý život, mnohí z nich sa ešte niekoľko dní potulovali po horách v obave pred represáliami.

Straty nie sújednoznačne uvádzané. Najväčšie mal honvédsky pluk pruského princa, ktorý stratil asi 30 z celkového počtu 200 vojakov. Dohnányi tvrdí, že aj cisárski mali vyššie straty ako uviedol Šimunič, vraj padlých odvážali na 14 vozoch, ale viacerí maďarskí autori uvádzajú zámerne vyššie straty protivníka, aby tak znížili nepriaznivé dôsledky uhorskej porážky. Podľa správy trenčianskeho župana Antona Marczibányiho padlo len 16 uhorských povstalcov a 8 bolo ranených.

Pechány uvádza až 70 mŕtvych, vrátane utopencov. Nevyhol sa ani opisu potupného konca bitky, ktorý väčšina maďarských historikov zatajovala. Po boji zložili pred podmaršála Šimuniča ukoristené uhorské zbrane a zástavy. Ten, už dávno rozhnevaný na uhorských povstalcov, sa vztýčil v strmeňoch koňa a na trofejnú zástavu sa... vymočil.

Porazení povstalcí ustúpili až na vrch Turecko pri Novom Meste nad Váhom, kde sa pokúsili zaujať obranné postavenie. Neskôr ich však cisárske vojsko aj odtiaľ vytlačilo a celkom zdecimovaných honvédov prinútili k panickému ústupu až do Leopoldova. Horko-ťažko sa im podarilo zachrániť svoje delostrelectvo. Tak skončila bitka, ktorá vstúpila do dejín ako Bitka pri Kostolnej.

Po prehratej bitke

Príčiny deprimujúcej porážky pri Kostolnej Mad'ari zvalovali na kdečo. Jedni videli katastrofu v smrti hlavného veliteľa grófa Pongrácza už na začiatku bitky. Podriadení dôstojníci potom už situáciu nezvládli. Iní hľadali príčinu v rozmaroch jesenného počasia, nezhodách medzi veliteľmi honvédov a gardistov, v zlej výzbroji, atď. Fakt je, že porážka mala demoralizujúci účinok a jej dôsledky pocítoval v revolučnom období rokov 1848-49 celý trenčiansky región.

Po bitke pri Kostolnej Šimunič priamo na bojisku vykonal prehliadku vojska. Podľa informácií z predložených hlásení zbilancoval výsledok, ktorý oficiálne len na strane uhorských ozbrojených povstalcov predstavoval asi 70 padlých v boji, vrátane šestnástich, uvádzaných aj v správe župana Marczibányiho. Presný počet mŕtvych však pravdepodobne nikto nezrátal. Hoci situačných oficiálnych správ o bitke a udalostiach s ňou súvisiacich je od rôznych autorov niekoľko, všetky sa dost podstatne líšia v údajoch o stratách na životoch. Ani cisárske straty sa presne neuvádzali, ale improvizované vojenské obväzisko v Trenčíne praskalo po boji vo švíkoch. Pacienti však pravdepodobne patrili do oboch táborov.

Podľa správy ilavského kaplána Zimmermanna a jeho evanjelických kolegov z Trenčína, Samuela Doleschalla a Karola Černu, vyzeralo bojisko po bitke strašne. Všade rozhádzaná výstroj a výzbroj, mŕtvi uniformovaní aj sedliacky odetí vojaci a pobité kone. Zem rozrytá kopytami a výbuchmi delostreleckých granátov. V fudon-obci medzi úplne zničenými, poškodenými a vyrabovanými domami sa potulovali len opustené kozy, psi a splašená hydina. V blate sa povalovali rozbité nádoby a zariadenie zo sedliackych domov, kusy šatstva a rôzne nástroje, ktoré rabujúci zlodeji stratili. Nad Kostolnou sa vznášal čmudivý dym z dohorievajúcich sedliackych usadlostí, ktorý ani padajúci drobný dážď nevedel rozptýliť.

Mŕtvych museli zbierať zajatí povstalci. Honvédske a cisárskych dôstojníkov ukladali na jednu, ostatných padlých na druhú kopu. Identifikovali len dôstojníkov. Cisárski sapéri a zbrojáři pozbierali desiatky šablí a iných sečných resp. bodných zbraní. Poľnohospodárske a remeselnícke nástroje, upravené na zbrane, spálili. Ako dehonestujúco skončili ukoristené uhorské insígnie, už vieme.

Až po bitke pri Kostolnej vtiahli do Trenčína ďalšie húfy uhorských gardistov, narýchlo zmobilizovaných v severnej časti Trenčianskej stolice, na Orave, Liptove a v Turci. Zo Žiliny "hrdinsky" tiahli v chladnom a daždivom počasí za Šimuničom, ale pre istotu sa držali v bezpečnej vzdialenosti. Plní nacionalistického ošiaľu sa dušovali, že "rozmliaždia" toho votrelca. Premočených a uzímaných gardistov ani nenapadlo ísť svojim bojujúcim spolubratom na pomoc. Radšej zaplnili všetky krčmy a hostince, kde nebolo konca rečiam o udatnosti uhorských gárd. Až keď na príkaz trenčianskeho slúžneho župní hajdúsi vypratali podgurážených štamgastov, v Trenčíne pomaly utíchli dozvuky revolučných nepokojov.

Gardistov zhromaždili na Hornej Sihoti, odkiaľ vládny komisár Ľudovít Benický odviezol asi 1800 mužov so šiestimi kanónmi pod Trenčín, proti cisárskym. Do Kostolnej však dorazili dávno po boji a stretali len zúfalých sedliakov, vracajúcich sa do vypálenej a spustošenej obce.

Perzekúcie a petície

Po bitke pri Kostolnej Šimunič už nepostupoval podľa pôvodného plánu na Moravu, ale dole Považím tiahol k Trnave a na Moravu prešiel až po šarvátkach pri Nádaši cez Jablonicu a Záhorie. Tam odtiahlo aj uhorské vojsko zo severozápadného Slovenska, ponechajúc v miestach posádok len malé strážne jednotky, takže začiatkom decembra 1848 ostali v Trenčianskej stolici len preriedené oddiely uhorských gardistov. S príchodom zimy 1848-49 sa z hôr vytratili aj posledné zvyšky rebelov a dezertérov.

V decembri vzplanul tzv. boj Uhrov za slobodu, pravdaže ponímanú tak, ako ju proklamoval maďarsky orientovaný uhorský parlament. Vojenské operácie cisárskych a uhorských ozbrojených síl sa už priamo trenčianskeho regiónu netýkali, ale boj o moc sa preniesol na širšiu platformu, predovšetkým politickú. Začali osobné perzekúcie proti tým, ktorí sa vojensky angažovali proti cisárskej moci, odpor podporovali, alebo "búrili ľud". Katolícki aj evanjelickí kňazi organizovali v Trenčíne petície, vyzývajúce k ukončeniu nenávisti a nepokojov medzi národnosťami. Ťažko posúdiť, či mali žiadúci účinok, ale zdá sa, že áno.

V zimných mesiacoch už k ďalším nepokojom nedošlo, na vyčerpaný ľud doľahli existenčné starosti. Avšak už na jar 1849 sa znovu, aj keď iba sporadicky, vyskytli nové nepokoje. Cisárska vrchnosť preto odvolala z funkcie trenčianskeho hlavného župana, a súčasne titulárneho cisárskeho komorníka Antona Marczibányiho, známeho ako podporovateľa maďarského nacionalizmu. Župan bol "súkromne" zámožným statkárom v Púchove, ale "úradne" zodpovedal aj za bezpečnosť v župe. Všeobecne sa konštatovalo, že akt odvolania je pomsta za jeho prouhorskú politicko-vojenskú angažovanosť, keď sa zistilo, že inicioval "úradné" vyhlásenie cisárskeho podmaršála Šimuniča za zločinca, ohrozujúceho záujmy Uhorska.

Noviny Pressburger Zeitung neskôr uverejnili vyhlášku, podľa ktorej vtedy už bývalého trenčianskeho župana Marczibányiho postavili pred c.k. vojenský súd v Bratislave, vraj pre zadržiavanie dôverných listov nebezpečného alebo podozrivého obsahu a pre nezverejnenie úradných c.k. manifestov, čím bránil upokojeniu po vlne revolučných nepokojov.

Armáda upevňuje štátnu moc

Súdne pojednávanie proti trenčianskemu ex-županovi Marczibányimu sa uskutočnilo v polovici júla 1849 pred c.k. vojenským súdom v Bratislave. Odsúdili ho na zaplatenie pokuty 20 000 zlatých, čo pre zámožného púchovského statkára nebolo nijakou katastrofou. Závažnejším sa ukázal fakt, že sa tak stalo pred vojenským, nie civilným súdom.

V Trenčíne to vyvolalo také hrozivé pobúrenie, že cisárske úrady sa rozhodli potlačiť vášne vojenskou mocou. V auguste 1849 vyslali do Trenčianskej stolice jednu tzv. "mobilnú" vojenskú kolónu od Šimuničovho zboru, ktorá mala podľa potreby zasahovať na teritóriu župy. Jednotka pozostávala z troch peších práporov 57. pešieho pluku baróna Haynau, posilnených batériou poľného delostrelectva a oddielom jazdy.

Hlavnou úlohou jednotky bolo zneškodniť tzv. "guerillové" (záškodnícke) bandy uhorských ozbrojených povstalcov, ktoré sa vraj po porážke pri Kostolnej rozliezli takmer po celej Trenčianskej stolici. Vojenské hliadky v relatívne krátkom čase zaistili 13 civilných občanov z rôznych obcí regiónu - sedliakov, bačov, remeselníkov, ale aj úradníkov a organistu - slúžiacich predtým u honvédov alebo v uhorských revolučných gardách. U viacerých našli nelegálne držané zbrane či iné dôkazy, usvedčujúce ich z podpory revolúcie. Zaistených sústredili v tzv. tranzitných kasárňach, stojacich na mieste dnešnej budovy Všeobecnej úverovej banky.

Vojenská eskorta neskôr všetkých odvieďa do Bratislavy, kde sa 18.9.1849 konal vojenský súd. V Trenčíne pobúrenie nepoľavilo ani po odvedení zaistencov, vzťah medzi civilným obyvateľstvom a vojskom sa ešte viac vyhrotil, ale platilo to len v meštianskom prostredí. Jednoduchým, málo vzdelaným ľuďom to bolo väčšinou jedno.

V októbri 1849 začala na celom území Uhorska ústredne organizovaná tzv. vojenská pacifikácia ozbrojených povstalcov. Akcie na Slovensku viedol poľný maršál barón Haynau. K jej formám patrila aj nová dislokácia spoľahlivých útvarov reorganizovanej armády, ktorá sa mala stať garantom stability normalizovaných politicko-spoločenských pomerov. Vojsko takto prevzalo vlastne policajnú úlohu brachiálnej záruky cisárskej štátnej moci.

Barón Haynau nadirigoval na najriskantnejšie miesta najvernejšie pluky, medzi ktoré pochopiteľne patrilo "jeho" 57. peší pluk. Už v auguste 1849 nasadil v rámci vojenskej akcie proti záškodníkom jeho časť na Považie a dva zo štyroch práporov umiestnil v Žiline a Trenčíne. Pod hrad Matúša Čáka prišiel v polovici októbra 4. prápor pod velením mjr. Mischelu a oddiel jazdy.

Do novembra sa v meste vytvorilo posádkové veliteľstvo, vedené cisárskym generálom Herzingerom (nebol obľúbený, pretože rekviroval čo sa dalo), ktorého veľmi skoro vo funkcii nahradil plk. Gustav von Pott, s prevzatím funkcie povýšený na generála. Ani ten dlho na svojom poste nezotrval, čoskoro zomrel. Pochovaný je v krypte jezuitskeho kostola (dnes kostol piaristov), kde možno vidieť jeho náhrobný epitaf. Ďalším posádkovým veliteľom, ktorého spolu s vymenovaním povýšili na generála, sa stal chorvátsky šľachtic Dossen, gróf z Nostíc. S obyvateľstvom aj predstavenstvom mesta si dobre rozumel, možno preto, že vždy rokoval v chorvátštine, jazyku prístupnejšom ako nemčina alebo maďarčina, preferovaná v revolučných rokoch.

Porevolučné zmeny

Po porážke uhorskej revolúcie bolo terajšie Slovensko vojensky rozdelené do dvoch nových dištriktov - bratislavského a košického. Trenčianska posádka sa dostala pod právomoc bratislavského vojenského dištriktu.

Najpodstatnejšie však boli politické zmeny. Nový protagonista jednotnej monarchie Alexander Bach sa snažil zaviesť prísny absolutisticko-centralistický režim. K tomu patrilo aj podriadenie ozbrojených zložiek jednotnému veleniu a zrušenie takých, ktoré predtým slúžili výlučne uhorskej, alebo inej národnej vláde. V dobe Bachovho absolutizmu hrala armáda veľmi významnú úlohu. Predrevolučné pomery sa síce nevrátili, ale cisár naďalej ostával vrchným veliteľom všetkých ozbrojených zložiek.

Vládne nariadenia zrušili všetky zemebrancecké a domobranecké zložky, či už maďarské, rakúske, slovenské, české alebo chorvátske. Prioritu vojenského centralizmu mala predstavovať výlučne spoločná c.k. armáda, v Trenčianskej župe sa preto administratívne aj právne likvidovali niekdajšie revolučné gardy.

Medzi nekompromisných zástancov viedenského centralizmu patrilo poľný maršál Július Jakub Haynau, ktorého zásahy pocítili aj v trenčianskom regióne. Výrazne sa podieľal na potlačení uhorskej revolúcie a jej vojenskej porážke. Preto ho maďarská šľachta neznášala. Po vojenskej porážke sa situácia v Uhorsku musela riešiť politicky, len týmto smerom viedla cesta k ukľudneniu. To Haynau nechcel, alebo nevedel pochopiť. Jeho postoje sa pre viedenský dvor stali problematické, preto ho cisár v r.1850 penzionoval. O tri roky vo Viedni zomrel. Pripomeňme si, že práve Haynau inicioval nasadenie vojenskej sily, t.j. Šimuničovho zboru v Trenčianskej stolici, ešte pred vyvrcholením tzv. "boja za slobodu" v Uhorsku.

Aj keď radikál Haynau z politickej hry vypadol, rozbúrená hladina sa v homouhorských stoliciach neukľudnila. V Trenčianskej župe vládli mimoriadne zložitú pomery, najmä po odvolaní hlavného župana Marczibányiho. Administratívnu správu začal riadiť vládny komisár, ale k udržaniu poriadku museli zasiahnuť aj vojenské orgány.

Vyhlášku o zavedení náhleho súdu, čiže štatárium na ochranu majetku a osobností v celej Trenčianskej stolici, vydali 24.9.1851 bratislavský nadžupan spolu s veliteľom nového vojenského dištriktu. Bol to výrazný zásah armády do kompetencie civilno-správnych orgánov, čo na dlhé roky ovplyvnilo spoločensko-politické dianie v celom Uhorsku. Toto obdobie niektorí historici charakterizujú ako vojenskú diktatúru.

Nasledovali i ďalšie zmeny v organizačnej štruktúre c.k. armády, v jej zložení a dislokácii. Prakticky všetky ozbrojené zložky prešli pod kontrolu vojska, vrátane bezpečnostných a poriadkových policajných zborov. V rokoch 1850 - 51 sa aj v Trenčianskej stolici vytvárali žandárske stanice. Nová zložka, žandárstvo, sa malo spolu s políciou starať o vnútorný poriadok. Takouto reorganizáciou prešli po revolučných skúsenostiach aj niektoré vojenské služby, hlavne zdravotníctvo. Z vojenského obväzišťa v Trenčíne sa vytvorila popri civilnej župnej nemocnici aj samostatná vojenská, pod oficiálnym názvom K.u.K. Militärspital in Trentschin. Je pravdepodobné, že slúžila nielen počtom veľkej trenčianskej vojenskej posádke, ale i širšiemu vojenskému okruhu. Dodnes však nieje známe, ktoré posádky patrili do jej kompetencie. Nové zariadenie navštívil 12.8.1852 aj cisár František Jozef I.

Podozrivé aj chrápanie

Pomery v porevolučnom Uhorsku podmienili viaceré legislatívne a právne úpravy, majúce vplyv aj na postavenie armády. Medzi ne patrilo aj zrušenie colnej hranice medzi Uhorskom a Moravou, čím odpadla aj povinnosť hraničnej ochrany na celom úseku, prislúchajúcom k teritóriu Trenčianskej stolice. Podľa toho upravili aj vojenské povinnosti.

V rokoch 1849-60 prešlo vedenie cisárskej armády viacerými zmenami. Po revolúcii zriadené ministerstvo vojny v r. 1853 zrušili a nahradili Armádnym vrchným velením, ktoré od r. 1856 začalo zavádzať modernejšiu výzbroj a novú, praktickejšiu výstroj. V r.1858 presadilo u panovníka vydanie patentu, zavádzajúceho všeobecnú brannú povinnosť, určujúcu pre odvedencov 8 rokov radovej služby a dva roky zálohy. V tomto období mal peší pluk 4 prápory a asi 2000 mužov. V Trenčíne bol umiestnený len jeden peší prápor.

V druhej polovici 50. rokov 19. storočia sa však znova vyostрили pomery v severnom Taliansku. Viedeň sa na ich riešenie rozhodla použiť armádu, ale vojenské neúspechy monarchie prinútili cisára koncom päťdesiatich rokov k politickým ústupkom voči Uhorsku. Očakávaný návrat k predrevolučným pomerom sa však nekonal a politický absolutizmus pretrvával ešte niekoľko rokov, napriek určitej snahe o stabilizáciu pomerov.

Až v r.1856 amnestia oslobodila viacerých bývalých revolučných vojakov, ktorí boli po porážke revolúcie vystavení represáliám. Mladších ako 38 rokov však násilne zaradili do cisárskeho vojska. Zdegradovali mnoho dôstojníkov, ktorí ako radoví vojaci alebo kapráli slúžili v Taliansku päť aj viac rokov a vrátiť sa mohli až po amnestii. Trenčan, Móric Marszovský, jeden z veliteľov revolučnej uhorskej gardy v župe ušiel do cudziny, žil v Hamburgu a Belgicku. Jeho kolegu, honvédskeho majora Ladislava Medňanského, popravili potom, ako sa mu z Trenčína nepodarilo včas ujsť pred odkomandovaním do Talianska.

Až od r.1860 sa začala obnovovať župná a mestská samospráva. V marci zvolili nové mestské zastupiteľstvo, na čelo ktorého sa ako nový starosta dostal Ladislav Košťál, bývalý kapitán trenčianskej revolučnej gardy. V časoch Bachovho absolutizmu riadil župnú nemocnicu. Na čelo Trenčianskej župy sa v decembri 1860 dostal Pavol Madocsányi, ktorý až dovtedy za organizovanie uhorskej gardy v Trenčianskej stolici sedel vo vojenskej väznici v Jozefove.

Vtedajšie neisté pomery v Trenčíne najlepšie charakterizoval mestský kronikár Jozef Kamin, podľa ktorého po zrušení stoličných drábov, dovtedy vykonávajúcich kus užitočnej práce pre bezpečnosť občanov, miestna posádka nedávala záruku istoty. Všetku brachiálnu a kontrolnú moc vykonávali cisárski žandári a upodozrievali vraj aj toho, kto v noci chrápal.

Užívanie vojenských zariadení, stavieb a objektov ostalo v porevolučnom období v Trenčíne takmer nezmenené, okrem tých, ktoré erár držal len v prenájme alebo na základe zmluvy o užívaní. Vojsko opustilo dočasne prenajaté priestory v kláštore piaristov a zrušilo aj nájomne

používané pomocné zariadenia a sklady, vrátane cvičných priestorov. Erár užíval naďalej len cvičné plochy na pasienkoch pri Váhu, na Hornej a Dolnej Sihoti, za ktoré aj tak neplatil. V súvislosti s odvolaním jazdeckého oddielu cisárskej armády z Trenčína zrušil aj občas využívaný cvičný priestor na tzv. Biskupskej Sihoti.

V meste ostalo posádkové veliteľstvo, spolu s jediným peším práporom naďalej sídlia v budove bývalého jezuitskeho konviktu na hlavnom námestí, oproti radnici. Okrem pomocných skladov v Kubrej a na Dolnom meste pribudla v Trenčíne len už spomínaná vojenská nemocnica. Z vojensko-historického hľadiska vari treba spomenúť iba zbúranie časti starého, stredovekého mestského fortifikačného systému v r. 1857. Vtedy asanovali z komunikačných dôvodov tzv. Hornú bránu a časť Dolnej, tzv. Barbakán, dovtedy tvoriace historickú, ale už nefunkčnú časť niekdajšieho mestského opevnenia.

Vznik 71. pešieho pluku

Ani jeden vojenský útvar sa natoľko nezžil s históriou Trenčína, ako chýrny drotársky 71. regiment. Svojej popularite vďačí hlavne za vzburu počas I. svetovej vojny a popravu jeho 44 príslušníkov v srbskom Kragujevaci. Oveľa menej sa už publikovalo o jeho histórii od vzniku až do osudovej rebélie. Ako to teda bolo?

Vo vojenských dejinách c.k. monarchie predstavuje významný prelomový medzník prehratá tzv. talianska vojna koncom 50. rokov 19. storočia. Reorganizačné zmeny z predchádzajúcich liet vyvrcholili v r. 1860 obnovením c.k. ministerstva vojny, zrušením viacerých vojenských inštitúcií a útvarov, ich novým dislokovaním a vytvorením celkom nových vojenských zväzkov. Celá ríša sa rozdelila na 10 vojenských obvodov, ktoré dôraznejšie ako predchádzajúce regióny tzv. teritoriálnych zborov rešpektovali jej politicko-správne členenie. Počet tzv. plukovných doplňovacích obvodov sa zvýšil z pôvodných 62 na 80.

Nepokojné vojensko-politické pomery v severnom Taliansku prinútili viedenský dvor zmeniť po prehratej vojne v r. 1859 vojenskú doktrínu. Tým, že sa zvýšil počet doplňovacích okruhov, vzrástol aj počet plukov, regrutovaných už z celkom odlišných odvodných regiónov, väčšinou ešte nevyčerpaných predchádzajúcimi asentírkami. Slovensko tak prvý raz významnejšie vstúpilo do formovania kontingentov rakúsko-uhorskej armády aj na báze národného fenoménu. Vznikli tri nové pešie pluky, zostavené takmer úplne z odvedencov zo Slovenska - 67. peší pluk v Prešove, 71. peší pluk v Trenčíne a 72. peší pluk v Bratislave

Trenčiansky pluk s oficiálnym názvom Infanterie Regiment No. 71 (IR. 71.) vytvorili z častí troch plukov (8. pluk z Bma, 12. pluk z Komáma a moravský 54. pluk z Olomouca), ktoré po bojovom nasadení v severnom Taliansku ostali značne zdecimované. Po historickej bitke pri Custoze r. 1859 neboli už schopné samostatných operačných akcií a ostali v Taliansku len ako rezerva. Z ich pôvodných odvodných regiónov sa už vzhľadom na nedostatok brancov nemohli spoľahlivo doplniť. Preto c.k. ministerstvo vojny rozhodlo o vytvorení nových plukov, čím súčasne z politických dôvodov sledovalo výraznejšie začlenenie brancov z Uhorska do tzv. spoločnej armády.

Nový pluk IR.71. vznikol v r.1860 v Benátkach. Formoval sa síce mimo Uhorska, ale za definitívne sídlo mu vybrali Trenčín. Tunajšie doplňovacie veliteľstvo dostalo inštrukcie o novom odvodnom regióne, o registrácii brancov z trenčianskej, turčianskej a oravskej oblasti a o ich kmeňovom začleňovaní do IR.71. Súčasne sa vykonali také dislokačné opatrenia, aby sa v Trenčíne vytvorili všetky ubytovacie, technicko-materiálne aj organizačne funkčné podmienky, následkom čoho museli erár, župa a magistrát mesta zabezpečiť celý rad úloh, vrátane

zaistenia výcvikových a skladovacích priestorov i personálnych zmien v posádkovom doplňovacom veliteľstve.

Sto zlatých pre druhú kompániu

Krátko po oficiálnom vzniku IR.71 v Benátkach pluk preložili do Padovy, kde sa tiež dlho nezohrial. Silnejúce národnooslobodzovacie hnutie v celom severnom Taliansku nútilo c.k. vojenské ustanovizne, aby neustále potierali rastúce nepokoje vojenskou silou. Armáda musela byť takmer všade a tak pluk po častiach rozdelili a rozmiestnili doviacerých ďalších severotalianskych posádok. Jadro sa vrátane veliteľstva dostalo do Este, odkiaľ pochádzal jeden z najstarších talianskych šľachtických rodov s príbuzenskými vzťahmi k Habsburgovcom. Viacerí jeho príslušníci sa dostali k IR.71 a odvtedy sa začalo tradovať akési nepriame "tútorstvo" panovníckeho dvora nad týmto vojenským útvarom.

Noví odvedenci sa čiastočne regrutovali z miestneho talianskeho obyvateľstva, ale pretože v Trenčíne už začali uplatňovať nové odvodné inštrukcie, branci z odvodných regiónov trenčianskeho doplňovacieho veliteľstva začali postupne odchádzať k pluku do Talianska. Tak prichádzalo k zmenám v personálnej a národnostnej skladbe pluku podľa regionálnej odvodnej príslušnosti mužstva.

Aj po stiahnutí veliteľstva IR.71 a jeho hospodárskej časti do Petrovaradínu ostali v severnom Taliansku (Treviso, Verona) tri výcvikové prápory s početným stavom tzv. poľných útvarov. Počet Slovákov v nich sa naďalej zvyšoval. Trenčianska župná nemocnica v tom čase prijala niekoľko tzv. navrátilcov, predčasne prepustených príslušníkov IR.71, pochádzajúcich z okolia Trenčína. Vojenské úrady ich z talianskych Truppenlazaretov odšikovali na "doliečenie" tuberkulózy a týfusu.

V Trenčíne, ako v novom sídle etablovaného "domáceho" pluku IR.71 sa v skutočnosti nachádzal len 4. prápor, zriadený z regrútov trenčianskej a turčianskej stolice. Ubytovanie mal zabezpečené v starej budove bývalého jezuitského kolégia oproti radnici, ktorú c.k. erár už dlhší čas prenajímal pre potreby miestnej posádky. Až neskôr sem definitívne presídlilo veliteľstvo a ďalšie časti pluku, vrátane náhradného práporu.

Zaujímavý údaj o aktivite príslušníkov 4. práporu IR.71 uvádza trenčiansky historik Dohnányi. Dňa 19.4.1861 vzplanul na hlavnom námestí požiar, ktorý obyvatelia nevládali sami uhasiť a hrozila katastrofa. Štvrtý mešťanosta Ladislav Košťál (bývalý veliteľ trenčianskej revolučnej gardy) požiadal veliteľa 4. práporu o naliehavú pomoc. Vojaci 2. kompánie IR.71 obetavo zasiahli a podarilo sa im požiar lokalizovať. Červenému kohútovi padlo za obeť len 9 domov. Mestská rada vyslovila veliteľstvu práporu poďakovanie v mene obyvateľstva a mužstvu 2. kompánie venovala 100 zlatých. Vojaci prijali polovicu, 50 zlatých rozdali chudobným občanom, ktorí požiarom najviac utrpeli.

V cisárskej armáde vládol zvyk vymenovať niektorú významnú osobnosť dvora alebo verejného života za akéhosi "krstného otca" vojenských útvarov, ktoré si to zaslúžili. Stali sa tzv. "majiteľmi pluku". Prvým "majiteľom" IR.71 sa stal Leopold II., veľkoknieža-vojvoda z Toscany. Funkciu vykonával až do r. 1870 a podľa neho potom premenovali "mestské" kasárne IR.71 na "Toskánové". V r. 1870-86 si IR.71 "privlastnil" barón Rosbacher, po ňom v r. 1889-91 pruský poľný maršal Helmuth von Moltke a od neho štafetu prevzal a až do zániku pluku v r. 1918 držal rakúsko-uhorský podmaršálek Anton von Galgótzky (zomrel r. 1929), ktorý ho viedol aj do 1. svetovej vojny.

Parádny marš na hlavnom námestí

Posádka v Trenčíne nemala len čisto vojenský význam. Pre mesto a okolie popri rôznych ťažkostiach, predovšetkým hospodárskych, znamenala aj nespomý prínos, hlavne v kultúrospoločenskej sfére. Vojakov odchovali vo väčších mestách, odkiaľ priniesli viaceré pozitívne skúsenosti, zvyky a poriadok. Za niekoľko rokov sa 71. pluk stal organickou súčasťou Trenčína, aj keď jeho jadro sa potulovalo kdesi po severotalianskych posádkach. S Trenčanmi sa natoľko zbližili, že ich časom začali chápať ako svoj "domáci" pluk. Dobrým vzájomným vzťahom najviac prispel vznik plukovnej dychovej hudby v máji 1864.

Vojenská hudba miestnej posádky sa veľmi rýchlo stala vyhľadávanou atrakciou už preto, že v župnom, ale v podstate malom provinčnom meste pomohla pozdvihnúť kultúru úroveň. Veliteľstvo pluku, uvedomiac si dôležitosť dobrých vzťahov s civilnými orgánmi a obyvateľstvom, ochotne vychádzalo Trenčanom v ústrety vždy, keď to bolo výhodné aj pre vojsko. Bezprostrednejší kontakt často vyvážil spory o ktoré nikdy nebola núdza, napr. pri treniciach eráru alebo posádky s civilmi. Najlepším sprostredkovateľom dobrých kontaktov sa stala vojenská dychovka. Sivozelenú oficiálnu rovnošatu so zelenými výložkami si hudba pri slávnostnejších príležitostiach vymenila za biele kabátce s množstvom blýskavých ozdobných gombíkov- takáto paráda civilnému obyvateľstvu isto imponovala.

Hudba mala podľa vojenských predpisov svoj základný, tzv. kmeňový káder a pomocné, náhradné teleso, regrutované z hudobných elévov c.k. armády. Týchto nováčikov-hudobníkov po "zabehnutí" prerad'ovali podľa ich kvalít a schopností k prvej garnitúre. Táto vojenská dychovka drží primát ako prvé profesionálne hudobné teleso v Trenčíne. Kto ju zakladal, meno prvého kapelníka, môžu vari prezradiť len kmeňové personálne údaje 71. pešieho pluku vo viedenskom Kriegsarchíve. Popri dychovke vznikli neskôr aj menšie, komomé skupiny, ale tie nikdy nedosiahli takú popularitu.

Vojenská hudba IR.71 prvý raz oficiálne vystúpila 11. júla 1864 pri slávnostnej vysviacke plukovnej zástavy. Na tejto veľkej spoločenskej udalosti sa zišli pozoruhodní vojenský a civilnoúradní hodnostári. Okrem miestnych veliteľov, čelných predstaviteľov stolíčného úradu, mesta a cirkví, zavítali na slávnosť aj zástupcovia ministerstva vojny, bratislavský posádkový veliteľ generál Ruff a veliteľ pevnosti Komámo plk. Koller. Trenčianska posádka v plnej paráde nastúpila na hlavné námestie, samotnú vysviacku zástavy vykonal v piaristickom kostole trenčiansky kaplán Ignác Pollenberger. Tzv. "krstnou matkou" zástavy sa stala údajne najkrajšia prítomná dáma, manželka veliteľa 4. práporu IR.71 majora Maurera.

Kmeňové a náhradné hudobné telesá sa na podujatiach striedali podľa dôležitosti. Základný káder doprevádzal vždy tzv. pochodové prápory pluku, keď odchádzali mimo Trenčín do iných posádok alebo pri ich poľnom nasadení. Prvý raz v prusko-rakúskej vojne r. 1866, neskôr pri nasadení IR.71 v severom Taliansku, potom aj v Bosne a Hercegovine. Dost' často, pri rôznych slávnostných príležitostiach, napr. na počesť narodenín panovníka alebo niektorého člena dvoru, koncertoval v Trenčíne a Trenč. Tepliciach.

Základné kmeňové hudobné teleso získalo veľkú popularitu, na zvlášťne pozvanie cisárskeho dvora trenčianski vojenský hudobníci viackrát koncertovali aj vo Viedni, kde tiež zožali nemalé úspechy. Náhradné teleso ostávalo "doma" a iba mimoriadne, na vyžiadanie, účinkovalo pri akciách mimo Trenčín.

Mierová idyla sa skončila

Mierová idyla, keď armádu reprezentovali len vojenské parády a koncerty dychovky, rýchlo pominula. Politické pomery v Európe vyhrtil v rokoch 1864-66 expanzionizmus pruského

militarizmu. Narastajúce rozpory medzi niekdajšími protinapoleonskými spojencami viedli nakoniec k vojne medzi Pruskom a vtedy ešte dualisticky nerozdelenou rakúskou monarchiou. Trenčín sa do konfliktu prostredníctvom IR.71 dost' výrazne zaangažoval, aj keď samotné boje sa územia Slovenska dotkli len okrajovo.

Vojenské prípravy začali už na jar 1866, keď cisárske ministerstvo vojny vydalo všetkým posádkam smernice pre zintenzívnenie tzv. poľného výcviku. Začala mobilizácia, ale prebiehala veľmi pomaly, veď v celej monarchii boli k dispozícii len dve železničné trate. Okrem toho, Rakúsko sa stále nevedelo vymotať z vojnového konfliktu v severnom Taliansku. Napriek týmto ťažkostiam sa v apríli 1866 behom dvoch týždňov sformoval v Trenčíne základný káder prvého náhradného práporu IR.71, zložený z povolaných záložníkov. Veľké starosti vyvolala potreba materiálno-technického zabezpečenia a ubytovania toľkých ľudí. V meste sa nenašlo dost' ubytovacích možností a preto časť povolancov ubytovali na majeroch v okolí, predovšetkým v Trenč. Biskupiciach.

V tom istom termíne začali presuny niektorých jednotiek do predpokladaným pruským útokom ohrozenej zóny monarchie. Ako priestor možného obranného zoskupenia cisárskej armády, ak by pruský nápor nebolo možné zachytiť bližšie k hraniciam, vytypoval rakúsky generálny štáb severovýchodnú Moravu.

Už v máji 1866 tiahol cez Trenčín niekoľkotisícový pochodový prúd pešieho pluku IR.25 z Lučenca, doplnený zmobilizovanými zálohami. Pod hradom Matúša Čáka tak nastali ďalšie problémy s ubytovaním a zásobovaním, aj keď lučenecký pluk sa tu zdržal len počas vojenskej porady obidvoch veliteľstiev, ktoré mali v budúcnosti spolupracovať pri vytvorení tylového zabezpečenia pre pripravované bojové jadro tzv. severnej armády poľného zbrojmajstra Ludvika Augusta Benedeka v určenom moravskom priestore.

Z celej vtedajšej cisárskej armády, počítajúcej 10 zborov, vyčlenili sedem pre očakávaný boj proti Prusku. Táto, tzv. Benedekova armáda sa začala formovať na Morave a v severovýchodných Čechách. Trenčiansky IR.71 prideliť k VIII. zboru v priestore Olomouca. Po presune prvej časti IR.71, tzv. pochodového práporu - Marschbatallionu - na Moravu, pluky IR.25 a IR.71 vytvorili v rámci VIII. armádneho zboru špeciálnu, zabezpečovaciu Rothkirkovu brigádu.

Koncom júna a začiatkom júla 1866 došlo medzi Prusmi a Rakúšanmi k otvorenému stretnutiu v severovýchodných Čechách, ktoré nakoniec vyvrcholilo 3.7.1866 rozhodujúcou bitkou pri Hradci Králové, ktorú Rakúšania prehrali. Zdecimovaná Benedekova armáda začala ustupovať na Moravu, odkiaľ mala v niekoľkých pochodových prúdoch prejsť cez Karpaty na Slovensko.

Trenčiansky pluk bol 26.6. - 15.7.1866 nasadený na obranu železnice pri Českej Třebovej, ale jeho jednotky museli kryť ústup cisárskej armády v celom rade bojových šarvátiok pri Tovačove, Dube, Olomouci a Přerove. Jednotky trenčianskeho pluku niesli hlavnú ťarchu ústupových bojov proti rýchlo postupujúcim Prusom, pretože IR.25 z Lučenca bol neustálymi presunmi neskoncentrovaný.

Obidva pluky, regrutované zo Slovenska, utrpeli značné straty, pretože Benedek si ostatné rakúske šetril na prípadnú obranu Viedne. Trenčiansky IR.71 mal v týchto sporadických bojoch 95 mŕtvých, 400 ranených, vrátane veliteľa pluku a 538 nezvestných vojakov. Katastrofa však ešte len prišla, keď jednotky druhej pruskej armády napadli 5.7.1866 ráno porne postavenie IR.71 pri Tovačove. Prusi pluk celkom zdecimovali. IR.71 stratil 8 dôstojníkov, 215 mužov, 6 koní a 161 chlapov ostalo nezvestných.

Prišiel či neprišiel kráľ Johann?

Po porážke pri Hradci Králové cisár odvolal Benedeka a hlavné velenie cisárskej armády prevzal arciknieža Albert. Z funkcie degradovaný bývalý vrchný veliteľ musel na jeho rozkaz ustupovať k Olomoucu. Trenčiansky IR.71. aj pri tomto ústupe kryl jednotkám chrbát, hoci už v boji pri Tovačove 15.7.1866 utrpel veľké straty. V priestore Olomouca, Přerova a Dubu pruská armáda znova niekoľkokrát zaútočila na Rothkirchovu brigádu a 71. pluk, stále nasadený v prvom bojovom slede, utrpel ďalšie straty. Počet nezvestných vzrástol na 538, mŕtvych na 95, ranených na 400, vrátane veliteľa.

Dňa 17.6.1866 dostala celá Benedekova tzv. severná armáda rozkaz k ústupu z oblasti Olomouca na Považie. Časť vojska ustupovala cez priesmyk Strany k Novému Mestu nad Váh. a odtiaľ rovno k Bratislave, druhá oveľa väčšia časť tiahla cez Hrozenkovský a Vlársky priesmyk k Trenčínu, kde sa vojsko malo pozbierať, zreorganizovať a tiež ustúpiť k Bratislave.

Trenčiansky IR.71., neustálymi bojmi už značne zdecimovaný, ustupoval do Holešova a ďalej cez Zadvice a Bojkovice na Slovensko. V polovici júla prešiel cez Hrozenkovský priesmyk a Drietomu do Kostolnej. Odtiaľ už unavení vojaci videli Trenčín a dúfali, že sa vracajú do sídla svojej materskej posádky na tak prepotrebný oddych. Po krátkom zastavení pri Kostolnej však pluk dirigovali na opačnú stranu, dole Považím k Novému Mestu nad Váhom a k Bratislave, do Trenčína poslali len ranených a chorých. V popoludňajších hodinách 18.7.1866 dorazil do Trenčína ubytovací dôstojník a krátko po ňom celý štáb VI. zboru baróna Ramminga. Podvečer prišiel aj sám Benedek. Rektor trenčianskych piaristov Wohlfart ho uvítal ako "generála", hoci vedel o jeho degradácii z funkcie vrchného veliteľa severnej armády, ale nevyriešil dilemu, ako tento fakt pri titulovaní uplatniť. Pobavený Benedek oslovil zase pátra Wolhfarta "kaplán". Tí, ktorí rozumeli, sa bavili; našťastie rozhovor prebiehal po maďarsky a väčšina prítomných rakúskych dôstojníkov, hovoriacich len po nemecky, nepochopila vzájomnú slovnú degradáciu. V neskorých večerných hodinách prišli do Trenčína prvé sanitné vozy so stovkami ranených. Kam ich však uložiť? Šťastnejší dostali miesto u piaristov, kde sa uchýlil aj Benedek a celý Rammingov štáb. Nasledujúci deň na svitaní sa na Skalke objavili prví ustupujúci rakúski pešiaci, ktorí sa "ubytovali" na pasienkoch pri Váhu. V ten istý deň prišiel do Trenčína aj hlavný Benedekov štáb: gen. knieža Lichtenstein, veliteľ 1. (pražského) jazdeckého zboru generál Clam-Gallas, veliteľ VI. armádneho zboru generál barón W. Ramming, saský princ Albert a veliteľ spojeneckého saského zboru generál Stiglitz. Všetci dostali až do 21.7.1866 k dispozícii priestory v kláštore trenčianskych piaristov. S ustupujúcim vojskom prišlo do Trenčína aj 11 daňových úradníkov s pokladňami a pracovníci Brnenskej lotérie, ktorí bez ohľadu na vojnové podmienky vykonali na trenčianskej radnici losovanie ťahu lotérie.

Historik Dohnányi uvádza, že pri ústupe do Viedne sa na krátky čas v Trenčíne zastavil aj Habsburgov spojenec, saský kráľ Johann. Vo vojenských materiáloch však o tejto návšteve nie je žiadna zmienka.

Vojsko sa neustálymi bojmi a dlhými pochodmi veľmi vyčerpalo. Bez oddychu by už celkom stratilo bojaschopnosť a vojaci sa na Slovensku cítili bezpečnejšie ako na Morave. Preto celá Benedekova armáda, vrátane spojeneckého saského zboru, ostala niekoľko dní v Trenčíne.

Preplnené mesto

Po príchode Benedekovej armády nastala v Trenčíne veľmi komplikovaná situácia. Mesto sa aj s najbližším okolím stalo obrovským vojenským táborom. Armáda sa rozložila po obidvoch stranách Váhu, život všetkým znepríjemňoval všadeprítomný dym z horiacich ohňov, pach koní, špina a blato. Od Nemšovej až po Skalku dislokovaný I. c.k. armádny zbor vystriedali od Tr.

Teplej po Trenčín, v Istebníku, Zlatovciach a čiastočne ešte ďalej smerom k Trenč. Biskupiciam rozmiestnené tábory saského spojeneckého vojska. Tábory Rammingovho VI. zboru našli miesto medzi Skalkou a Orechovým, rakúske vozatajské trény a pomocné jednotky siahali až po Kostolnú. Medzi Skalkou a Zamarovcami vybudovali rakúski sapéri provizórny prechod cez Váh, aby mali k mestu bližší prístup. Benedek rozhodol, že v samotnom Trenčíne budú len veliteľstvá, štáby a ich útvary, na okraji mesta nemocnice.

Kronikár Kamin spomína, že pri pohľade z hradu takmer všade, kde len oko dovidelo, sa rozprestierali vojenské tábory, skveli sa rovnošaty bielokabátnikov - rakúskej pechoty - alebo ich hnedé, modré či zelené obdoby. V noci z 19. na 20. júla 1866 prišla obrovská búrka, dážď a povodeň, ktorá pestrofarebnú zmes vojska zmenila na chuchvalce živého, plaziaceho sa blata. Búrka zahnila táboriacich vojakov do mesta, ktoré sa až neuveriteľne preplnilo.

Také sústredenie vojska Trenčín nikdy predtým, ani potom, nepamätal. Cez mesto, ktoré vtedy malo len asi 4000 až 4500 obyvateľov prešlo viac ako 80 000 rakúskych a saských vojakov. Počas daždivej noci sa unavení bojovníci napratali na povaly domov, do pivníc a ktorým sa neušlo iné miesto, hľadali trochu sucha pod bránami, v kôľňach a prístreškoch. Ráno 20. júla sa občania potkýnali o delá a vozy, rozložené od tzv. Hornej brány po celom starom meste a ďalej cez predmestie až po Trenč. Biskupice. Všetky dvory, voľné priestory, vrátane ulíc a záhrad, zaplnili vojaci.

Skúste si predstaviť, aký zmätok nastal v takejto situácii, keď sa od Váhu ozvala strelba a krik. To si v Istebníku táboriaci Sasi pomýlili prúd od Hrozenkova ustupujúceho rakúskeho vojska s Prusmi. Na vozoch sa totiž viezlo vyše 120 ranených, ktorých doprevádzala skupina zajatých pruských husárov, chytených pri zrážke niekde medzi Hrozenkovom a Drietomou. Rakúski pešiaci viedli zajatých Prusov priviazaných na koňoch a v tme si ich Sasi poplietli.

Dislokáciu vojsk v okolí Trenčína riadilo pre tento účel vytvorené zvláštne ubytovacie veliteľstvo, obstarávajúce aj zásobovanie. Nemalo ľahkú úlohu. Len saský kráľovský armádny zbor mal dve pešie divízie pod velením gen. Stiglitz, zložené z piatich tzv. mysliveckých a ôsmich peších práporov, dvoch delostreleckých divíznych batérií, jednej jazdeckej a piatich rezervných batérií, jednej jazdeckej divízie s 2 eskadronami, jednej ľahkej jazdeckej divízie s 12 eskadronami a ďalšími technickými, ženijnými a pomocnými útvarmi.

Trenčín vtedy zažil aj najimpozantnejšiu vojenskú parádu, keď saský korunný princ Albert za zvukov desiatok píšťal a bubnov vykonal na Sihoti pri Váhu, rovno pod Trenčianskym hradom, prehliadku svojich 14 415 mužov tzv. Saského zboru, vrátane jazdecktva, vozatajstva a 48 kanónov. Prizeral sa aj Benedek a celý rakúsky štáb, zástupcovia Trenčianskej stolice a mestského magistrátu. Pretože časť Benedekovej armády prechádzala z Moravy na Slovensko aj južnejšie od Trenčína, z vojska, ktoré sa zhromaždilo pod hradom Matúša Čáka, predstavoval Saský zbor najpočetnejšiu kompaktnú vojenskú jednotku.

Odchod Benedekovej armády

V skorých ranných hodinách 20. júla 1866 vydal Benedek rozkaz, aby sa prvý armádny zbor jeho zoskupenia presunul od Nemšovej bližšie k Trenčínu, pretože chcel vykonať bilanciu celého vojska, ktoré mu ešte podliehalo. O ôsmej ráno zvolal poradu všetkých veliteľov do refektária piaristov. Sasi sa stiahli na ľavú stranu Váhu, aby o desiatej mohol celý ich zbor vykonať parádu prehliadku pod Trenčianskym hradom. Celý Benedekov zbor sa medzitým rozložil medzi Orechovým a Zlatovcami, tam, kde predtým táborili Sasi.

Druhý cisársky armádny zbor prekročil hranice cez Hrozenkovský priesmyk a ďalšie prechody v Bielych Karpatoch, Trenčínu sa vyhol a presunul sa do okolia Nového Mesta nad Váh.. Keď

veliteľ zadného voja podal Benedekovi hlásenie, že celý zbor už prešiel z Moravy do Uhorska, ten okamžite rozhodol, že už nasledujúci deň sa zdvihne celá jeho armáda, sústredená bezprostredne v okolí Trenčína a tiež odtiahne k Novému Mestu nad Váh.

Druhým najsilnejším zborom, sústredeným v Trenčíne a najbližších dedinách na ľavej strane Váhu, bol Rammingov VI. zbor, zložený zo 4 brigád a jedného delostreleckého pluku so 40 kanónmi. K tomuto jadrú patrili ešte technické a zdravotnícke stotiny, štyri špeciálne stotiny sapérov, jeden pontónový útvar, štyri a pol jazdeckej eskadrony a ďalších 9 samostatných delostreleckých batérií. Pri kontrolnej evidencii 20. júla mal celý zbor 27 736 mužov a 72 kanónov. Počas pobytu v Trenčíne ho však čiastočne reorganizovali, prideliť k nemu ešte jednu rezervnú jazdeckú divíziu pod velením podmaršala princa Holstein-Glücksberga, zloženú z dvoch jazdeckých brigád - spolu 26 eskadron (3739 jazdcov) - a dvoch ľahkých delostreleckých batérií so 16 kanónmi pre podporu jazdy.

Pre Trenčín sa však začalo tvoriť nové nebezpečie. V polovici júla 1866 prešla pri Čadci uhorskú hranicu tzv. Klapkova maďarská légia, sformovaná v Poľsku a bojujúca proti c.k. armáde na strane Prusov. Vo svojom strede mala aj mnoho príslušníkov trenčianskeho IR.71., ktorí sa ku Klapkovi pridali po zajatí na Morave. Légia sa rýchlym pochodom dostala až k Púchovu, odkiaľ začala sledovať tri strelecké prapory zadného voja púchovského prúdu ustupujúcej Benedekovej armády, smerujúcej k Trenčínu. Klapka nepoznal silu protivníka, preto sa neodvážil zaútočiť. Ani cisárske velenie nepoznalo presný počet legionárov, ale po ich zistení sa pocit bezpečia vytratil.

Keď sa v Trenčíne rozšírila správa, že Klapka je už v Ilave, hlavné sily Benedekovej armády už tiahli k Novému Mestu nad Váh.. Pod hradom Matúša Čáka sa pohybovali pruskí aj Klapkovi zvedovia, ale strach z možného útoku maďarskej légie urobil špióna takmer z každého. Niekoľkých podozrivých občanov zastrelili na dvore kasární IR.71., ale nikto nedokázal, že popravení sú skutočne špióni.

Pretože útok Klapkových legionárov sa vylúčiť nedal, trenčiansky kráľovský komisár dr. Anton Forgách zorganizoval župnú pohotovosť z niekoľko tisíc domobrancov a rezervistov trenčianskeho IR.71. Tí vybudovali líniu obranného pásma od zlatoveckých kopcov až po homý drevený most cez Váh pod hradom. Vykopali zákopy a vápenné jamy a nasypali šance pre delá. Pod mostom pripravili niekoľko vozov dreva, ktoré mali zapáliť v prípade nebezpečenstva a most ešte aj podmínovali.

Seveme od ľavy však Klapkova légia dostala rozkaz odkloniť svoj útočný pochod na západ. Cez Mikušovce, Tuchyňu a Červený Kameň prešla na Moravu, pretože zvedovia zistili, že pri Trenčíne sú sústredené značné sily cisárskych a údolie Váhu je prehradené novovybudovaným opevnením, ktoré légia nemôže zdoľat'.

Ostali len ranení a mŕtvi

Koncom júla 1866 pruská armáda vermi rýchlo postúpila k južnej hranici Moravy a bezprostredne začala ohrozovať Viedeň. Benedek so zbytkom svojej bývalej "sevemej armády" musel rýchlo k Bratislave. Už 21. júla odtiahla k Novému Mestu n.V. značná časť jadra jeho armádneho zoskupenia. V Trenčíne ostal až do 25.7, len tzv. "hlavný stan", štáb Rammingovho VI. zboru a preplnené vojenské lazarety. Veliteľstvá neskôr presídlili do Kopčian pri Holíči na Záhorí.

Údaje o počtoch rakúskej a saskej armády v Trenčíne sa zachovali z kontrolnej evidencie, vykonanej na priamy Benedekov rozkaz. Poskytujú spoľahlivý obraz o stave a sile už porazenej severnej armády. V dejisku hlavnej bitky s Prusmi pri Hradci Kráľové sa zachovali viaceré

monumentálne pamätníky jednotlivých zborov cisárskej a saskej armády. Škoda, že niečo podobné nie je aj v Trenčíne, kadiaľ tie isté zbory prechádzali pri ústupe k Viedni. Po Benedekovej severnej armáde ostalo pod hradom Matúša Čáka len niekoľko sto ranených a dva hromadné hroby na starom, dnes už neexistujúcom mestskom cintoríne.

Pôvodná župná nemocnica prevzala v r. 1847 aj funkciu vojenského zdravotníckeho zariadenia, ale ešte v rokoch 1848 - 49 malo podobu akéhosi väčšieho vojenského lazaretu. Až od r.1852 môžeme hovoriť o špeciálnej vojenskej nemocnici, ktorá je takto spomínaná pri príležitosti príchodu Františka Jozefa I. do Trenčína - jedinej návštevy cisára za 68 rokov jeho panovania v tomto meste.

Počas prusko-rakúskej vojny toto plne zaktivizované zariadenie pochopiteľne nestačilo kapacitne pre obrovský prísun ranených a chorých, ktorí sem prišli s Benedekovou armádou. Jednotlivé zbory mali aj svoje vlastné poré lazarety a obväzištia. Pomáhali, ale len v skutočne improvizovaných poľných podmienkach, pretože v meste ani na okolí nebolo okrem kostolov miesto, kde by sa dalo uložiť toľko pacientov.

Vojenská zdravotnícka služba už používala znak červeného kríža ako novej organizácie, založenej na základe Ženevskej konvencie z 22.8.1864, starajúcej sa o zlepšenie osudu vojnových ranených a chorých. Kataklizma prusko-rakúskej vojny dala podnet ku vzniku ČK v celej habsburskej monarchii. Civilná dobrovoľná organizácia Červeného kríža vznikla v Trenčíne až začiatkom 70. rokov 19. storočia, v r. 1866 ešte neexistovala. Vojenský sanitári na všetko nestačili a tak pomáhali kňazi, predovšetkým piaristi a trenčianske ženy, ktoré iniciatívne zorganizovali humanitámu pomoc. Ale ani tá sa neušla všetkým, aj keď stovky ranených mohli vdačiť za záchranu svojich životov len im.

Veľká záťaž na zdravotnícku pomoc doľahla až po odchode Benedekovej armády, s ktorou odtiahli aj všetky poľné lazarety, zanechajúc ranených vojakov len v opatere miestnych občanov. Civilné orgány nemali dostatok prostriedkov a tak si každý pacient pomáhal ako vedel, odkázaný na milosrdenstvo Trenčanov. Desiatky neošetrených ranených ostali na pažitách pri moste cez Váh, ale aj tí, ktorí našli útočisko v meste, sa museli uspokojiť len s prikrývkami na holej zemi, lebo ani slamy nebolo dost'.

Po odchode zásobovacích armádných útvarov vznikli problémy aj s potravinami a pitnou vodou. Z núdze prevárali aj vodu z Váhu. Katastrofa prepukla v druhej polovici augusta 1866, keď medzi ranenými zistili cholery. Do 21.10.1866 si vyžiadala 75 životov z radov vojakov a skosila aj niekoľko desiatok civilov.

G. K. Richter - považský Strauss

Vojenská hudba trenčianskeho 71. pešieho piuku významne obohatila miestny kultúrny život. Oblíbená dychovka v letných mesiacoch často koncertovala v mestskom parku, sláčikový orchester síce nedosahoval popularitu materského "plechového" telesa, ale aj tak ho vítali ako príjemné osvieženie pri rôznych komomých slávnostiach, báloch a koncertoch.

Po uzatvorení prusko - rakúskeho mieru vstúpil do platnosti nový zákon o všeobecnej brannej povinnosti, ktorý určoval počet kontingentu brancov, dopĺňovaný podľa teritoriálneho systému. Pre trenčiansky pluk vznikla veľmi veľká odvodová oblasť, čo sa odzrkadlilo v počte odvedencov, z ktorých sa dalo postaviť naraz viac práporov, dopĺňajúcich viaceré posádky v rôznych mestách.

Už prvý rok po zavedení nového branného zákona časti IR.71. odvelili do rakúskeho Klostemeuburgu, do Brna, bosnianskeho Mostaru a Terezína. Práve tam k 2. práporu poľných

strelcov odišiel 1.4.1868 chebský rodák Gašpar Karel Richter (1862-1902), nadaný hudobník a skladateľ, pretože tamojšie náhradné teleso trenčianskej plukovnej hudby nemalo kapelňu. Mladý Richter, vtedy ešte len v hodnosti kaprála (desiatnika) sa stal výpomocným kapelníkom plukovnej hudby a mimoriadne povýšil na šikovateľa.

Hlavným kapelníkom pluku ostával Eduard Horný, ale talent a preukázané schopnosti veľmi skoro priviedli Richtera do Trenčína. Neskôr, po odchode Horného, ho vymenovali za jeho nástupcu a potom už ako hlavný kapelník hudby IR.71. striedal miesta svojho pôsobenia tak, ako pluk v rokoch 1876-86 prekladali do rôznych posádok. Pôsobil v Brne, Bratislave, vo Viedni, v bosnianskej Nevešimji a v Mostare. Vojenským kapelníkom zostal až do konca svojho života. V Trenčíne žil a pracoval s prestávkami najdlhšie v rokoch 1886-94, ale práve tu vznikli jeho najvýznamnejšie hudobné diela. Ako dirigent a hudobný skladateľ si získal veľkú popularitu, ktorú niektorí dokonca prirovnávali k jeho súčasníkovi - Straussovcom. Preslávil sa ako hudobný znalec a organizátor hudobného života. Získal vysoké ocenenia, viaceré domáce a zahraničné pochvalné dekréty a poďakovania, vrátane dvoch krížov za službu v Bosne a dvoch čestných vojenských medailí za reprezentáciu armády v kultúre.

Richter nespomína medzi významné osobnosti trenčianskeho vojenského a kultúrneho života, čo doteraz ostalo akosi nedocenené, ak nie takmer zabudnuté. Výrazne pomohol "zviditeľniť" trenčiansky IR.71. a vďaka popularite hudobného telesa pod jeho vedením pluk so štábom a hudbou prekladali, hoci len dočasne, z menej výhodných provinčných posádok do významnejších centier spoločenského života - Bma, Bratislavy a nakoniec Viedne.

Richter zomrel 30. januára 1902 v Trenčíne a miesto jeho posledného odpočinku na mestskom cintoríne bolo pred pár rokmi vďaka nepochopeniu jeho významu ľahkomyseľne odstránené. Doteraz sa nenašiel spôsob, ako dôstojnejšie inštalovať jeho náhrobný kríž, jediný, čo zo zrušeného hrobu ostalo, hoci mohol mať primerané miesto vo vojenskej časti trenčianskeho cintorína.

Zbierku hudobných diel K. G. Richtera odovzdala jeho manželka rektorovi piaristov Jozefovi Braneckému a ten ju dal Okresnému archívu v Trenčíne. Tieto diela sa z veľkej časti viažu k tunajšiemu Richterovmu pôsobeniu. Vlastné diela komponoval pre klavír, sláčikový orchester, aj pre dychovkú. Len niektoré vyšli aj tlačou.

Hádka začala kvôli ženám...

Po skončení prusko-rakúskej vojny žil Trenčín naďalej rôznymi slávnymi, aj menej slávnymi armádnymi udalosťami. Peší pluk mal mimo svojho ubytovacieho priestoru na hlavnom námestí muničný sklad na Hornom Šanci, keďže skladovanie výbušnín v kasárňach bolo neprípustné.

Dňa 2.5.1873 došlo v tejto tzv. prachárni k mimoriadne tragickej udalosti. Výbuch roztrhal nadporučíka 71. pluku Adama Dragolína Vasilieviča. Strážnemu detonácia strhla kožu z hlavy a za krátky čas i zomrel. Dvomi ďalšími vojakmi našli smrteľne zranených neďaleko prachárne, kam ich výbuch odhodil. Pochoval ich evanjelický kňaz Karol Čemo na blízkom evanjelickom cintoríne, vrátane npor. Vasilieviča, ktorý našiel posledný odpočinok po pravoslávnych obradoch v spoločnej murovanej hrobke. Pochádzal totiž z Chorvátska a práve to dalo podnet k rôznym dohadom o skutočnej príčine explózie.

Temperamentného Vasilieviča považovali za "panosláv" a maďarskí dôstojníci trenčianskej posádky ho neznášali. Čiernovlasý Chorvát patril v r.1863 k zakladajúcim členom stoličného výboru Matice slovenskej. Deň pred tragickou udalosťou mal ostrú výmenu názorov s maďarskými dôstojníkmi v plukovnom kasíne. Hádka začala síce kvôli ženám, ale skončila nevyberanými nacionálnymi urážkami.

O príčinách tragédie kolovali dve verzie. Maďari tvrdili, že ten pansláv pripravoval výbušninu na teroristickú akciu, podľa druhej verzie sa Vasilievičovi stala osudnou nástraha, ktorú azda z pomsty pripravili práve Maďari. Príčina výbuchu sa nikdy nezistila, posádkový veliteľ pplk. Aier odložil vyšetrowanie ad acta. Hrobku, ktorú na okraji cintorína pre svojich druhov vybudovali vojaci 71. pluku, zničili pri úprave cesty na horný šanec.

Začiatkom r.1874 do trenčianskej posádky patrili okrem štábov dva radové prápory pešieho IR.71., z toho jeden rezervný a uhorský 56. prápor honvédov. Mali rozdielne velenie, cisársky pluk nemecké, honvédi maďarské a takú aj výchovu. Dochádzalo medzi nimi stále častejšie k potyčkám, zlomyselnostiam, bitkám v krčmách, atd. Aby sa rivalita zmiernila, pplk. Aier sa rozhodol slávnostne odovzdať záslužné vojenské medaily účastníkom bojov z r. 1866 na spoločnom nástupe všetkých troch práporov na hlavnom námestí. Chcel tak zvýrazniť spolupatričnosť celej posádky.

Pretrvávajúce rozpory a zlé ubytovacie podmienky honvédov však zapríčinili, že ich 56. prápor mal na základe rozhodnutia uhorskej vlády odísť do Beckova. Ministerstvo vojny už rozkaz vydalo, ale mesto považovalo takéto rozhodnutie za ujmu vlastných záujmov, preto do Viedne vyslalo deputáciu mestských zástupcov. Hlavného župana P. Kubiczu sprevádzali advokáti C. Dohnányi a F. Barényi. Na ministerstve sa im podarilo uzatvoriť dohodu, že ak mesto zabezpečí pozemok a výstavbu nových kasární pre 120 mužov s potrebnými vedľajšími budovami, vrátane stajní a kovárne, prápor ostane v Trenčíne. Župan navyše získal aj vojenskú subvenciu na postavenie pomníka padlým uhorským gardistom z rokov 1848-49.

Pomník s maďarským a slovenským textom v Kostolnej pri kostole postavila firma Materna a odhalili ho v r.1875. Ďalší županov návrh na umiestnenie pamätnej tabule, pripomínajúcej pobyt Benedekovej armády v r. 1866 v Trenčíne, ministerstvo neschválilo. Všetky prostriedky štátnej kasy, určené na takéto ciele sa vraj vyčerpali. Tabuľa mala byť na budove piaristického kláštora zo strany námestia, kde štáb Benedekovej armády sídlil.

Anexia Bosny a Hercegoviny

Viacerí historici uvádzajú, že po prusko-rakúskej vojne prišlo polstoročie mierového vývoja, ktoré trvalo až do celosvetového konfliktu v r. 1914. Tento stav však v poslednej tretine 19. storočia prerušila rakúsko-uhorská okupácia Bosny a Hercegoviny, dovtedy ovládanej Turkami - výsledok celoeurópskeho politického a mocenského pohybu. Vojenské prípravy a akcie rakúskeho dvora sa konali za súhlasu ostatných mocností. Začali koncom júla 1878 za účasti asi 280 000 vojakov c.k. armády, z ktorých asi tretinu "dodali" pešie pluky, regrutované zo Slovenska. Patril k nim aj domáci trenčiansky pluk IR.71.

Na základe Berlínskej zmluvy z 13.7.1878 vyhlásili v súvislosti s plánovanou anexiou Bosny a Hercegoviny predbežnú mobilizáciu. Táto politická akcia mala zamedziť šíreniu ruského vplyvu na Balkán, keď v Krymskej vojne s Rusmi oslabená Osmanská ríša začala po niekoľkých storočiach nadvlády strácať vplyv aj v tejto oblasti. Rakúske velenie počítalo s rýchlou akciou bez väčších strát.

V druhej polovici júla 1878 sa v Trenčíne začali formovať poľné stotiny IR.71, ktoré z kmeňového počtu vermi rýchlo vzrástli až na štyri tzv. pochodové prápory. Vojaci vyfasovali novú výstroj, výzbroj a po krátkom docvičení marschbatalliony odvelili do Bratislavy, kde sa formovali do spoločných transportov s podobnými útvarmi bratislavského IR.72 a odchádzali do určenej oblasti. Po prvej, predbežnej mobilizácii, nasledovala 20.8. 1878 druhá, ktorá už zastihla niekoľko ročníkov rezervistov.

Rakúsko-uhorské velenie predpokladalo, že domáce obyvateľstvo v anektovaných krajinách uvíta svoje oslobodenie z tureckej nadvlády a tak bez ťažkostí a rýchlo dosiahnu očakávaný cieľ. Cisárska armáda síce Turkov vytlačala, lenže domorodci si slobodu predstavovali inak a začali svojich "osloboditeľov" chápať ako ďalších cudzích okupantov. Začala sa šíriť reťaz povstaní proti novým pánom. Anexia sa tak zavŕšila až koncom r.1882. Koncom leta 1878 prakticky celý IR.71, okrem domáceho garnizonu, putoval do Jasenovacu v Hercegovine. Juhovýchodne od Zagrebu zaujal bojové postavenie na rieke Sáve a čoskoro sa dostal do priamych potyčiek s povstaleckým komitáčom pri Pecci v severozápadnej Bosne. Hneď v prvý deň zahynul stotník Polónyi a v priebehu niekoľkých dní stratil pluk ešte štyroch vojakov, aj ranených pribúdalo - 27 ťažko, 17 ľahko a 2 nezvestní. Frontovú zostavu IR.71 tvorili štyri prápory, z ktorých prvý a tretí nasadili pri Dubici, kmeňovú stotinu a celý 4. aj 5. prápor pri Pecci. V poľných postaveniach ostali až do konca októbra. Štábnu kmeňovú stotinu, 4. a 5. prápor stiahli domov 1.11.1878, ostatné dva prápory do konca novembra, ale len preto, aby ich v krude reorganizovali pre ďalšie očakávané nasadenie.

Začiatkom r.1879 vyčlenili od kmeňového trenčianskeho linienregimentu IR.71 nové marschkompanie, preložili ich do Brna a keď sa tam postupne sústredil celý zreformovaný pluk, putoval do Mostaru. V súvislosti s takýmto etapovitým nasadzovaním IR.71 v Bosne a Hercegovine došlo v r. 1878-79 k viacerým podobným dislokačným presunom, takže pluk za celé spomínané obdobie nebol nikde kompletne sústredený, ani v Trenčíne. Nakoniec c.k. vojenské orgány mesto ešte nepovažovali za stále sídlo pluku.

Vzhľadom na rastúce požiadavky, hlavne v Bosne, sa pluk neustále členil a znova formoval a až začiatkom r. 1880 velenie c.k. armády rozhodlo o návrate kmeňovej časti reservenbatalionu IR.71 do Trenčína, za účelom jeho doplnenia z prislúchajúceho odvodného dištriktu.

Nel'ahké boje na Balkáne

Bosna a Hercegovina sú dva geografické pojmy donekonečna omieľané v súvislosti s terajšou hroznou vojnovou kataklizmou v bývalej Juhoslávii. Pred viac ako sto rokmi prešli v týchto končinách podobnými vojnovými útrapami príslušníci trenčianskeho 71. pešieho pluku. Vtedy lietadlá ani tanky neexistovali, ale granáty, míny, bieda a choroby zabíjali ľudí rovnako. Vtedajší vojak musel v skromnom batôžku niesť všetko, čo ho v kamenistom, nehostinnom balkánskom prostredí pomohlo udržať pri živote a ako-tak aj v bojovej kondícii.

Väčšina príslušníkov trenčianskeho IR.71 sa vedela s domácom obyvateľstvom aspoň dohodnúť príbuzným jazykom, rozumeli si, ale ako cisárskych vojakov ich Bosniaci aj tak považovali za nepriateľov. Celá anabáza IR.71 na Balkáne sa zmenila na boj o prežitie. Keď domáci, tzv. komitáči chytili ubiedeného vojačika, ešte mal nádej, že sa zľutujú a darujú mu aspoň holý život. Horšie dopadli dôstojníci, ktorí nepoživali "výhody" krvného slovanského pobratimstva a vedeli len nemecky alebo maďarsky.

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v r.1867 nastali aj v spoločnej c.k. armáde nové pomery, presnejšie povedané, výraznejšie sa začala uplatňovať maďarizácia. Slovákov považovali len za "Uhrov", čo sa v preklade rovnalo pojmu "Maďar". Funkcie vyšších dôstojníkov a väčšina poddôstojníckych sa vyhradili pre neslovanských obyvateľov monarchie. Väčšina peších útvarov sa koncom 19. storočia regrutovala z tzv. horného Uhorska-Félvídeku, pre ostatné národy monarchie ostali iné špeciálne druhy vojska. Ak sa narukovaný Slováčik "vyšplhal" až na kariéru kaprála alebo to dotiahol na šikovateľa, mohol hovoriť o zriedkavom úspechu.

Prostý vojak to mal pochopiteľne najťažšie aj v poľných podmienkach, zvlášť na Balkáne. V cisárskej armáde existovali síce aj špeciálne muslimské alebo tzv. bosnianske pluky, ale tie,

ako elitný Kanonenfutter využila c.k. monarchia až neskôr, prvú tiaž pacifikácie Bosny a Hercegoviny niesli uhorské pluky (predovšetkým regrutované zo Slovenska) a útvary z Haliča a Čiech.

Pôvodný odhad trvania len niekoľkomesačnej "bleskovej" pacifikácie sa reálne predlžoval na viacročný konflikt. Trenčiansky pluk IR.71. nasadili začiatkom februára 1881 najprv pri slovinskom Zgorje, potom pri Somine, neskôr po vyčerpávajúcom horskom prechode cez skalné masívy zasnežených hôr pri Glavatičeve a na planinách Krstač. Zimné podmienky v horskej skalnatej krajine sa dajú charakterizovať slovom - strašné. Velenie na každý útok komitáčov najprv odpovedalo vyslaním tzv. trestnej expedície až vysoko do hôr, ale počasie, sneh a namáhavé pochody vyčerpali vojakov viac ako boje. Narastali aj straty. Bez liekov, lekárskej pomoci a teplého oblečenia sa väčšina nižších jednotiek rýchlo zdecimovala, pôvodná rota nedosahovala ani početný stav bojovej čaty.

Dňa 23.2.1881 prišiel IR.71. o dvoch mŕtvych, 5 ťažko a 3 ľahko zranených vojakov, ale to boli iba bojové straty. V ťažkých zimných podmienkach trpelo nedostatočne vstrojené vojsko mrazmi, chorobami aj hladom. V riedko osídlených balkánskych horách nebolo čo rekvirovať a aj to málo, čo z úrody a hydiny ostalo, domáci starostlivo ukryli. Často nebolo ani čím kúriť, krovie vo vysokých horách zapadlo snehom a vydolovať palivové drevo trvalo dlho, robilo sa to s veľkou námahou za neustálej hrozby útoku zo strany bosnianskych komitáčov. Zásobovanie nefungovalo a chýbalo aj najnutnejšie seno pre požíveň vozatajských súčastí pluku, od ktorých závisela celá stravovacia aj zásobovacia platforma pluku. Tak sa trenčiansky IR.71. dostal do kritickej situácie.

Proti bosnianským povstalcem

V osemdesiatych rokoch 19. storočia rakúsko-uhorská armáda modernizovala výzbroj a čiastočne aj výstroj. Po skúsenostiach z prusko-rakúskej vojny postupne zaviedli niekoľko typov pušiek-zadoviek a pre dôstojníkov bubienkové revolvery, vyrábané rakúskou firmou Gasser. Uniformy sa zjednodušili, pre pechotu ostalo základné oblečenie - svetlomodré nohavice, jednoradové tmavomodré kabátce a sivomodré dlhé súkenné plášte. Len výložky ostali farebné, podľa jednotlivých plukov. Na zimné obdobie vojaci fasovali ešte súkennú deku, ale základné oblečenie ostalo nezmenené, čo nevyhovovalo vo všetkých ročných obdobiach.

Nedostatky vo výzbroji a výstroji sa plne prejavili práve v poľných podmienkach nasadenia na Balkáne, kde jednotky po celý rok vykonávali v teréne tzv. mobilnú službu, neustále sa presúvali z miesta na miesto bez toho, aby mali odpočinkové alebo stále základne a v kraji, kde nebolo železníc, ani poriadnych ciest. Operačné plány si neraz vyžadovali namáhavé dlhotrvajúce pešie presuny v neznámom, dosť ťažko dostupnom teréne. Pešie pluky nemali špeciálny horský výcvik, ani zodpovedajúcu výstroj. V takýchto podmienkach sa rýchlo opotrebovala a vzhľadom na viaznúci prisun zásobovania nemohla byť vždy podľa potreby nahradená novou. Bosnianski komitáči, oblečení do huňatých baraních alebo kozích kožuchoch sa mali lepšie, ako predpisovo uniformovaná, ale nevhodne a nedostatočne vstrojená cisárska armáda.

Azda väčším nepriateľom ako domáci dobrovoľníci sa pre trenčiansky pluk stala balkánska zima. Pre chlapov zo Slovenska to síce nebolo nič cudzie, ale v poľných podmienkach nemali k dispozícii ani slovenské drevenice, ani vykúrené kasáre. Pri nedostatočnom oblečení a zlej strave zimu ťažko znášali. Ani pálenky-rakije na zahriatie nebolo dosť a víno mali pridelené len dôstojníci.

Koncom februára 1881 zima celkom znemožnila bojovú činnosť. Komitáči, poznajúci prostredie, ustúpili hlboko do hôr, kam sa už rakúsko-uhorská armáda neodvážila. Vojsko sa stiahlo do

nižších polôh, ale ani tam nemalo pokoja od bosnianských útokov. Podľa plukovného denníka 22.3.1881 v noci komitáči napadli zimný tábor IR.71. Strelba trvala takmer celú noc a vari zázrakom sa jej čiastočnými obeťami stali len dvaja ľahko ranení vojaci pluku. Komitáči však zapálili stodolu so zásobami sena a tak sa pluk chtiac-nechtiac musel presunúť ešte nižšie do údolia. Zvyšok roka vykonávali potom len hliadkovú službu.

Rakúsko-uhorské velenie začalo mať ťažkosti so zásobovaním, chýbala munícia i proviant. Preto dočasne upustilo od tzv. trestných expedícií vysoko do hôr. Takáto situácia dlhodobo paralyzovala akékoľvek významnejšie vojenské akcie. Až v polovici februára 1882 sa bojová činnosť trenčianskeho pluku obnovila. Generálmajor Cveits, veliteľ c.k. expedičného zboru začal novú ofenzívu, ktorá mala potlačiť už vyše roka trvajúcu protihabsburskú vzburu. Ofenzíva vyvrcholila 26.-27.2.1882 dobytím strategicky dôležitého Uloku. Hlavnú ťaž bojov niesol trenčiansky IR.71. a toto víťazstvo sa stalo v jeho tradícii "pamätným dňom" ako spomienka na všetkých padlých príslušníkov v celej pestrej histórii bitiek, ktoré pluk dovtedy absolvoval.

Pri dobytí Uloku osem príslušníkov IR.71. padlo, sedem utrpelo ťažké a práve toľko aj ľahké zranenia. Podmaršál Schauer vyslovil veliteľstvu IR.71. a špeciálne aj veliteľovi plk. Fabriciovi uznanie za celú balkánsku bojovú činnosť. V písomnom poďakovaní sa zvlášť hodnotila činnosť pri Glavatičeve, na planine Krstač a predovšetkým výrazný podiel IR.71. na dobytí Uloku. Tým sa skončila niekoľkoročná neľahká činnosť pluku na Balkáne.

Drotársky pluk po návrate z Bosny

Koncom leta 1882 považovala rakúsko-uhorská vláda bosnianske povstanie za potlačené. Situácia v balkánskej časti monarchie sa natoľko stabilizovala, že vládni činitelia už nepovažovali za potrebné zaistovať svoju moc vojenskou brachiálnou silou. Celý expedičný zbor genmjr. Cveitsa rozpustili, jednotlivé pluky a ich najzaslúžitejších príslušníkov vyznamenali. Tejto pocty sa znova ušlo aj trenčianskemu IR.71. Celá balkánska anabáza skončila slávnostnou prehliadkou vojsk v Záhrebe. Pre vojakov, vyčerpaných viacročnou námahou, to skutočne prinieslo úravu. Pluk sa vrátil do Trenčína, obohatený o mnohé zážitky a nové skúsenosti.

V Bosne a Hercegovine mali stačiť na udržanie poriadku už len regionálne orgány štátnej správy a polícia. Na Balkáne ostali len teritoriálne vyčlenené posádky c.k. armády, rozmiestnené podľa nového dislokačného plánu, prepracovaného pre celú monarchiu. Keďže v krajine vznikla nová obranná strategická situácia, c.k. Ministerstvo vojny vydalo dekrét, ktorý nariaďoval trvale etablovať viaceré pluky. Takto sa aj IR.71. definitívne dostal do Trenčína ako tzv."domáci" pluk a tu ostal až do rozpadu monarchie.

V Trenčíne stále sídlilo veliteľstvo pluku, jeho dva líniové prápory vrátane hospodárskych a vozatajských častí, náhradné prápory, hudba a sklady. Linienregiment zahrňoval dva výcvikové prápory, zložené z bežných odvedencov podľa odvodných ročnkov. V náhradnom prápore (Ersatzbatallion) sa sústreďovalo najaktívnejšie mužstvo, ktoré malo byť v prípade potreby okamžite nasadené na miesto určenia. Šlo teda o akúsi elitnú jednotku 71. pluku pohotovostného charakteru.

Doplňovací obvod sa od septembra 1882 upresnil na teritórium žúp (stolíc) Trenčianskej, Turčianskej a Oravy, vrátane Kysúc. Patril medzi šesť obvodov, ktoré vtedy pokrývali celé Slovensko - jednu z najchudobnejších oblastí monarchie. Vtedy vznikol neoficiálny názov "drotársky pluk" a toto rudové pomenovanie mu ostalo až do konca jeho existencie.

Štáb veliteľstva IR.71., vrátane štábnej roty a dvoch práporov, ihneď po návrate z Bosny umiestnili v Trenčíne, ďalšie dva prápory demobilizovali. Piaty prápor, vytvorený po mobilizácii

len pre bosniansku pacifikáciu, zrušili a mužstvo premiestnili do českého Josefova, kde spolu s inými zvyšnými prápormi vytvorili základ pre nový peší pluk IR.98.

Od januára 1883 c.k. monarchiu územne rozdelili na 15 vojenských zborových oblastí a jeden špeciálny prímorský vojenský okruh v Dalmácii. Vrchnosť z viacerých dôvodov nepovažovala za vhodné, aby odvedenci slúžili v krajoch, odkiaľ pochádzali. Obávala sa predovšetkým rôznych nepokojov, zblíženia vojakov s civilným obyvateľstvom, čo úradom mohlo robiť ťažkosti. Nakoniec však práve maďarskí politici presadili odvodný systém podľa prirodzených teritoriálnych regiónov.

V Bratislave vytvorili V. teritoriálny zbor, ktorému podliehal aj trenčiansky IR.71. a ďalšie tri pluky, regrutované väčšinou zo Slovenska: IR.72. z Bratislavy, IR.12. z Komárna a IR.26 z Ostrihomu. K týmto sa neskôr pridal aj pôvodne viac maďarský pluk z Nitry, ktorý sa po zmene odvodného obvodu začal poslovenčovať. K V. zboru patrili aj vyslovene maďarské pluky: IR.76. zo Šoproňe, IR.19. z Györu a IR.48. z Nagykanisze.

Na záver tejto časti treba ešte poznamenať, že po rakúsko-uhorskom vyrovnaní sa od r. 1867 v Uhorsku formovala aj ďalšia vojenská zložka, tzv. národná armáda alebo "honvédi" a domobrana, ktoré podliehali budapeštianskej vláde a na rozdiel od cisárskej armády mali maďarské velenie.

Ako hasiči podpálili mesto

Táto pozoruhodná a kuriózna udalosť sa vojenských dejín Trenčína dotýka len okrajovo, ale uvádzame ju preto, lebo požiaru padli za obeť aj takmer celé kasárne a vojenský sklad IR.71. Nebyť vojakov tohto pluku, mal by oheň pre celé mesto i miestnu vojenskú posádku oveľa tragickejšie následky. Prípadovej síce neslúži ku cti vtedajšej protipožiarnej ochrane Trenčína, ale pretože odvtedy uplynulo viac ako jedno storočie, celá vec ostáva už len ako historická reminiscencia.

Dňa 20.8.1886 mali trenčianski hasiči výročný sviatok, pri ktorom - ako každý rok - usporiadali slávnosť. Oslavy tentoraz - nevedno z akých príčin - preložili až na 22.8. V predpoludňajších hodinách hasiči demonštrovali zákrok pri fiktívnom požiari tzv. Bingovho domu na hlavnom námestí č. 45. Budovu nazývali aj Bogyánszkeho alebo Frimmlov dom, pravdepodobne preto, že sa spomínaní majitelia veľmi rýchlo vymenili.

Požiar simulovali zaveseným lampášom vo vikieri strechy. Hasičská striekačka ho prúdom vody zhodila a o ďalšie následky sa „oslávenci" nestarali. Podľa tradícií nasledovala hasičská veselica na Brezine pri tzv. Kiosku, ktorý stál na mieste dnešného hotela Brezina. Asi o 11.45 hod. vypukol na uvedenom dome skutočný požiar. Od spadnutej lampy sa pravdepodobne chytili plevy a nečistota na povale, ktoré najprv tleli a nakoniec červenému kohútovi podľahli. Až náhodný okoloidúci, trenčiansky remeselník František Brabenetz spozoroval horiaci krov. Okamžite zalarmoval koho sa dalo, ale občania boli bezbranní a najpovolanejší - hasiči - už oslavovali na Brezine.

Pokiaľ občania stačili vybehnúť za nimi a presvedčiť ich, že sa nejde o žiaden zlý žart, oheň zachvátil susediace domy. Na námestí a priľahlých uličkách ich vtedy zhorelo 39, ale popolom ľahla aj časť Podhradia, vrátane farského kostola a fary, spolu s prekrytím farských schodov. Kostolník len s nasadením života zatvoril železné vchodové dvere do farskej kostolnej veže a tak zabránil rozšíreniu požiaru na vežové schody. S veľkou pravdepodobnosťou by sa zničili aj kostolné zvony. Občania ratovali radnicu a budovy na Farskej ulici, priliehajúce k hradbám. Druhá strana ulice, vrátane kasární, takmer celkom vyhorela.

Na verejnom, cirkevnom a súkromnom majetku vznikli ohromné škody, ale skutočná príčina požiaru sa nikdy spoľahlivo nevysvetlila, existovali aj dohady, že oheň niekto schválne založil. Verziu o zhodení lampáša uznali ako úradne hodnovemú. Z ohriateho vzduchu sa schytil silný vietor, ktorý býval pri podobných veľkých požiaroch veľmi častým zjavom. Ten skazu len dovŕšil.

Mohla mať oveľa katastrofálnejšie dôsledky, nebyť strážnej roty 71. pluku. Na nešťastie, zvyšok trenčianskej posádky mal práve vtedy cvičné streľby na Hrabovke, takže kasáme skoro zívajú prázdnotou. Prítomní vojaci najprv vynosili do bezpečia zbrane, strelivo, proviant a nakoniec intendantný materiál, ktorého časť však v kasárenskom sklade padla požiaru za obeť. Keď sa im podarilo lokalizovať hlavné ohniská v blízkosti kasární, pomáhali pri hasení ostatných civilných objektov.

Táto kuriózna udalosť ostala zapísaná v histórii Trenčína ako katastrofa, spôsobená tými, ktorí jej mali zabrániť, t.j. hasičmi. Len statočnosť vojakov trenčianskeho 71. pluku mohlo mesto vďačiť za to, že nevyhorelo celé. Občania podali návrh, aby vojakom osadili na budovu kasární ďakovnú pamätnú tabuľu. Ako to v podobných prípadoch býva, nikto nemal peniaze a návrh dodnes ostal návrhom.

Nové kasárne pre I.R.71

Požiar, ktorý v lete 1886 poškodil barokovú budovu starých kasární trenčianskeho I.R.71. na hlavnom námestí, urýchlil aj niekoľko rokov preťahované rozhodnutie o stavbe nového kasárenského areálu. Pôvodné sídlo pluku už aj tak priestorovo ani technicky nevyhovovalo. O novej výstavbe sa začalo uvažovať už po definitívnom umiestnení pluku v Trenčíne, ale tento úmysel odďaľovali viaceré dôvody - problémy s pozemkami, financiami aj dodávateľom stavebných prác, od ktorého erár požadoval realizovať stavbu najneskôr v priebehu dvoch rokov. Zemné práce začala síce ešte na jar 1886, pred osudným požiarom, málo skúsená miestna stavebná firma Materna, ale veľmi chabým tempom a preto erár hľadal náhradu.

Vojenská posádka mala v tom čase pre mesto aj veľký hospodársky význam, veď takmer každý rok odoberala okolo 86 000 pecňov chleba a posádková správa kupovala od miestnych obchodníkov aj iné potraviny, zeleninu, petrolej, drevo, seno, slamu a ovos. Za honvédske kasárne, ktoré postavilo mesto, platil erár prenájom, rovnako za skladové priestory v rôznych mestských častiach, aj za používanie súkromných drevených barakov na Sihoti, v ktorých počas cvičení ubytovávali povolaných záložníkov. Hostince, reštaurácie, hotely a krčmy mali zase nemalý osov z ubytovania a stravovania dôstojníkov, desaťtisíce zlatých získavali aj z toho, čo vojaci jednoducho pomíňali v krčmách, na zábavách, atď. Hovorilo sa, že ak vojak v Trenčíne vyšiel na ulicu a spravil 'vpravo bok', celkom určite natrafil na vchod do nejakého výčapu.

Po požiaru vojakov spočiatku núdzovo ubytovali po celom meste, v niekdajšom pivovare, v drevených barakoch v Kubrei, pri nemocnici, na majeri v Trenči. Biskupiciach a inde. Všetko to stálo peniaze, preto erár postavil svoju požiadavku celkom kategoricky: Alebo župa a mestský magistrát urýchlene vyriešia všetky sporné otázky, brzdiace výstavbu nových kasární, alebo pôjde 71. pluk z Trenčína preč. Táto vážna hrozba pre ekonomický prínos, ktorý mesto z vojska malo, prinútila civilnú aj štátnu správu urýchlene konať. Zalarmovali poslancov aj nadriadené vrchnosti a tak sa podarilo zo župnej pokladnice "vyžonglovať" takmer 395 800 zlatých, z ktorých zabezpečili ešte neuhradené pozemky za nedávno zriadeným parkom v blízkosti železnice.

Malú firmu, ktorá na jar 1886 začala zemné práce, vymenil nový stavebný dodávateľ. Stavbu kasární zadali rakúskej firme Dieter, ktorá predtým pracovala pre erár v severotalianskej časti

monarchie. Na tie časy nevídaný rozsah stavby si vyžadoval obrovské stavebné náklady. Pohľad na projekt prezrádza, že postaviť mali štyri dvoj a tri jedenposchodové budovy, telocvičňu, dobre vybavenú kantínu, strážnicu a ďalšie pomocné objekty. Takmer na dva roky našli na stavbe zárobky desiatky talianskych špecialistov, ale aj stovky domácich robotníkov a remeselníkov.

Firma organizovala práce veľmi racionálne. Časť kameňa získavali z lomu pod Kozím vrchom na Brezine, odkiaľ ho vozili úzkokoľajkou priamo na stavbu. Takmer pod hradnou skalou zriadená pec na pálenie vápna vyvolávala pohoršenie občanov, pretože zadymovala novozriadený mestský park. Aj zeminu z Breziny dovážalo 16 vyklápacích dvojkolesových talianskych kár, ťahaných mulicami. Taliani, zvyknutí pracovať v horskom prostredí, ľahko zvládli to, s čím si predchádzajúca firma nevedela poradiť alebo azda schválne natahovala čas kvôli istému zárobku.

Tempo výstavby sa zrýchlilo a za necelé dva roky od nástupu firmy Dieter sa nové kasárne zaskveli v plnej kráse. Pomenovali ich podľa člena panovníckeho rodu, arcikniežaťa Fridricha, zborového veliteľa bratislavského c.k. armádneho zboru, do ktorého organizačne patril aj IR.71. Trenčín tak získal celý špeciálny vojenský komplex, ktorý slúži svojmu účelu dodnes.

Po infanteristoch aj honvédi v novom

Umiestnenie nových kasární vojsku vyhovovalo, pretože vojaci nemali ďaleko na Hornú Sihoť, kde chodili cvičiť a kúpať sa k Váhu, na oddych slúžil blízky park a aj železnica bola po ruke. Výstavbou Fridrichových kasární sa mestu otvorila nová štvrť, takže po rôznych ťažkostiach ostali spokojní všetci, erár, mesto aj občania.

Ešte počas pobytu IR.71. v starých Toskánových kasárňach na námestí, zaviedol pluk novú tradíciu. Od r.1887 slúžili každoročne v kostole u Piaristov zádušnú omšu za všetkých príslušníkov trenčianskej posádky, ktorí padli v bojoch v rokoch 1866, 1878, 1881 a 1882. Táto tradícia sa udržiavala aj neskôr, až do 1. svetovej vojny.

Do nových kasární 71. pluku začali stahovať inventár koncom októbra 1887. Dňa 1.11.1887 nastúpili príslušníci pluku v plnej paráde na trenčianske hlavné námestie. Zbrane zložili do kozlov a vojaci odišli do kostola Piaristov na slávnostnú omšu, výzbroj ostala pod kontrolou nekatolíkov. Habsburské mocnárstvo sa považovalo za katolícku krajinu a v tomto duchu sa organizovali aj spoločné parády. Po omši sa celá honorácia odobrala na schodky morového stĺpu Svätej Trojice, kde zriadili improvizovanú tribúnu pre zástupcov vojenských veliteľstiev, župy, mestského magistrátu a ďalších svetských a cirkevných predstaviteľov. Pred nimi za zvukov hudby IR.71. celý pluk po práporoch a rotách odpochodoval do nových kasární.

Na čele niesli historickú, tzv. bosniansku zástavu, ktorá pluk odvtedy všade sprevádzala. Škoda, že nevieme, kde sa neskôr podela. Podľa akad. maliara H. Grossa zástavu z Trenčína vraj vzali odchádzajúci dôstojníci po zániku monarchie napriek tomu, že pluk pod pôvodným názvom existoval aj krátko po vzniku Česko-Slovenska, už v rámci čs. vojska.

Po oficiálnej prehliadke nových kasární obedovali v plukovnom kasíne pozvaní hostia a celú slávnosť ukončil koncert posádkovej hudby na kasárenskom dvore. Od októbra nasledujúceho roku vojenská dychová hudba IR.71. vždy v polovici októbra koncertovala v mestskom parku na počesť všetkých, ktorí sa o výstavbu nového sídla pluku zaslúžili. Tento milý zvyk prerušil rok 1893, keď rozhodnutím c.k. Ministerstva vojny veliteľstvo IR.71. preložili z Trenčína do Viedne. Aj pri odchode štábu viedol koncert dirigent 71. pluku G. K. Richter. Neskôr do Viedne preložili aj hudbu.

Podobne ako 71. peší pluk, veľmi nevyhovujúce ubytovanie mali aj trenčianski honvédi, druhý veľký vojenský útvar v meste. Pluk mal od začiatku problémy s ubytovaním. Staré, tzv. transportné kasárne stáli na námestí vedľa budovy dnešnej VÚB, oproti múzeu. Túto pôvodne civilnú budovu, zbrojnicu trenčianskeho dobrovoľného hasičského zboru, odovzdalo mesto v r.1878 do správy eráru, aby tak vyhovel podmienke c.k. Ministerstva vojny ešte z r.1874 na dočasné ubytovanie honvédskeho práporu, do vybudovania nových kasární, ktoré mesto začalo stavať na vlastné náklady.

Vojenské orgány budovu prevzali, ale rozhodli, že pre ubytovanie honvédov nevyhovuje a prápor dočasne umiestnili rozptýlene na iných miestach. V prevzatej budove erár zriadil tzv. "transportné kasárne" pre príležitostné ubytovanie vojenských transportov, prechádzajúcich cez Trenčín. Stavba nových honvédskeho kasární sa oddialila, začala až na jar 1890, avšak transportné erár užíval až do začiatku nášho storočia, keď ich vrátil civilnej mestskej správe a prestaval na byty.

Bez spojenia niet velenia

Správa spoločného vojska, ku ktorému patril aj trenčiansky IR.71., spadala do kompetencie ríšskeho Ministerstva vojny - K.u.k. Reichs Kriegs Ministerium- voViedni. Uhorské žandárstvo a honvédi, ku ktorým patril trenčiansky 15. peší pluk, riadilo Zemské ministerstvo obrany - Magyar Királyi honvédelmi minisztérium - v Budapešti. Išlo o dva odlišné, nadriadené subjekty s rozdielnym veliacim jarykom - nemeckým alebo maďarským. Trenčianske posádkové veliteľstvo figurovalo ako nadriadený orgán pre obidva domáce pluky, ale organizačne spadali pod vlastné vyššie veliteľstvá, c.k. zbor a honvédska brigádu v Bratislave. Takéto rozdelenie niekedy vytváralo jazykový problém, ktorý sa vyriešil tak, že každý vyšší veliteľ musel ovládať nemčinu a podľa potreby mať prideleného adjutanta, ovládajúceho ďalší "úradný jaryk" monarchie. Takto sa spojenie dalo relatívne dobre udržiavať.

Mimoriadnu právomoc mal generálny štáb brannej moci vo Viedni, spoločný pre všetky ozbrojené sily. Rozhodoval o významných otázkach, ako dislokácia vojenských útvarov, ich výzbroj, vystrojenie, atd. (od r.1886 mala rakúsko-uhorská pechota vo výzbroji opakovaciu pušku systému Mannlicher vz. 1886, pôvodne ráže 11 mm, neskôr upravenú na 8 mm a doplnenú snímateľným bodákom. Táto zbraň prežila svoje aj v čs. armáde, vyradili ju až v r. 1938.

Generálny štáb mal rozhodujúce slovo aj v budovať spojenia a pri výstavbe komunikácií, mostov, tunelov, neskôr aj železníc. Práve rozvoj železničnej siete patril k veľmi dôležitým úlohám z hľadiska fungovania a rastu vojenskej sily krajiny. Celý organizačný systém armády v poslednej štvrtine 19. storočia, okrem zavedenia nových vojenských trestných poriadkov, ovplyvnilo budovanie železnice. Jej rozvoj mal predovšetkým hospodársky význam, ale výrazne zasiahol aj do vojenskej oblasti. Pre armádu fungovala ako jediný spoľahlivý prostriedok spojenia vlastná kuriérska služba, ktorá podľa možností využívala civilnú sieť ciest a dopravných zariadení, vrátane pošty a verejných dopravných prostriedkov.

Výstavba Považskej železnice z Tmavy do Nového Mesta n/Váh. začala v r.1875, ale už o dvanásť mesiacov skončila pre nedostatok financií. Pre jej ďalšie pokračovanie sa stalo rozhodujúcim to, že k zástancom železničnej dopravy sa pridala silný partner - vojenské orgány.

V apríli 1879 sa novobudovaná železnica dostala až do Istebníka, ale jej ďalšie pokračovanie sťažila neľahká otázka, po ktorej strane Váhu ju tahať k Žiline. Znova rozhodli vojaci, keďže z koncov stanice v Istebníku museli prejsť ešte asi 2 km po moste cez Váh do sídla župy a vojenskej posádky. V januári 1883 na ich podnet definitívne rozhodlo uhorské Ministerstvo

dopravy, keď zadalo budapeštianskej expozitúre nórskej firmy Gregersen objednávku na zemné a prípravné práce pre stavbu železničného mosta medzi Istebníkom a Trenčínom. Stavbu železnice zadali rakúskej firme Rängel & Sagel, dodávateľom ocelevej konštrukcie mosta sa stala viedenská firma Milde et comp. Za neuveriteľne krátky čas, už v máji 1883, preklenul Váh provizórny železničný most, pomocou ktorého už ľahšie dobudovali definitívny - oceľový.

Tak sa vďaka rozhodnému postojovi vojakov dostala železničná doprava až do Trenčína a súčasne s ňou zaviedli aj telegraf a telefón, ktorého služby okrem železnice a župného úradu začalo využívať aj vojsko trenčianskej posádky. Verejný telefón zaviedli až oveľa neskôr, v r.1905.

Vo víre sociálnych nepokojov

Európa konca 19. storočia nebola práve ideálnym ostrovom pokoja. Aj v habsburskej monarchii začala narastať sociálna neistota a s ňou aj určitý neklud v celej spoločnosti, ktorá sa začala diferencovať na niekoľko záujmových skupín. Od 1.mája 1890 sa začala šíriť vlna štrajkov a nepokojov výrazne sociálneho charakteru v celej krajine.

Cisársky dvor aj vláda si dobre uvedomovali toto vznikajúce nebezpečenstvo. Ako jedno z opatrení, ktoré malo predvídať čeliť nezvládnuteľnej situácii, bol plán na posilnenie viedenskej posádky. Ostával však problém, ktoré jednotky na to použiť. V Uhorsku sa sformovala sociálnodemokratická strana, ale prevládajúce poľnohospodárske zázemie vtedajšieho Slovenska ešte neumožňovalo jej výraznejší politický vplyv. Pretože v priemyselne rozvinutejších častiach krajiny boli nálady oveľa revolučnejšie, velenie c.k. spoločnej armády dobre predpokladalo, že útvary regrutované z relatívne zaostalejšieho Slovenska nebudú natoľko infikované šíriacimi sa revolučnými názormi. Preto za najlepšie riešenie považovali stiahnuť do Viedne niektorý takýto útvar. Rozhodnutie padlo na pluk, ktorý by mal dostatočné vojenské skúsenosti, ale u ktorého sa nepredpokladalo, že zmýšľanie jeho mužstva bude až nebezpečne súhlasné s náladami domáceho rakúskeho obyvateľstva.

Chorvátske, bosnianske, české ani maďarské jednotky nevyhovovali pre takýto zámer, pretože už svojim pôvodom väčšiny mužstva niesli nebezpečenstvo nielen sociálneho, ale aj nacionálneho príklonu k protihabsburskej opozícii v prípade krízy. Tak voľba padla na najskúsenejší pluk v nedávnej bosnianskej "pacifikácii", osvedčený "drotársky" pluk IR.71, ktorý sa podľa presvedčenia úradov preukázal ako "verný prisaha a cisárovi". Aspoň v Bosne.

S presunom trenčianskeho drotárskeho pluku do Viedne sa začalo počítať už v r.1893 a jeho nové viedenské etablovanie začalo zdanlivo nepochopiteľným preložením veliteľstva pluku a jeho hudby do cisárskeho sídla monarchie. Oficiálne išlo len o málo významnú organizačnú úpravu v dislokácii, ale skutočný zámer sledoval nenápadný následný odsun mužstva na politicko - vojenské zabezpečenie Viedne. Celý presun pluku sa mal nenápadne uskutočniť už v r.1894, začiatkom jesene. Lenže v lete toho istého roku prišla pohroma. Veľká povodeň Váhu poškodila na Považí niekoľko životne dôležitých mostov, vrátane pešieho aj nedávno dobudovaného trenčianskeho železničného mostu. Voda strhla aj časť železničnej trate medzi Kostolnou a Trenčínom. Všetko bolo treba rýchlo opraviť, ale veľké škody bez pomoci vojska nebolo technicky ani finančne mysliteľné tak rýchlo odstrániť. Nakoniec erár žil zo štátnej pokladnice a výhodnejšie bolo na opravy nakomandovať armádu, ako platiť súkromné stavebné firmy. Okolití statkári, ale aj magistrát Trenčína a župné vedenie vytvorili obrovský nátlak cez uhorskú vládu. Tento nátlak nemohli ani cisárske vojenské orgány vo Viedni ignorovať. Preto v r.1894 z plánovaného presunu IR.71 do Viedne predbežne zišlo a pluk naďalej zostal v Trenčíne.

Armáda sa však nemohla vzdať svojho zámeru, lebo dvor aj vrchné velenie nástojčivo žiadali doriešenie bezpečnosti Viedne. Po dlhom presviedčaní nakoniec uhorské aj miestne záujmy museli ustúpiť viedenskému centralizmu. V r.1897 boli rozkazom c.k. ministerstva vojny odvelené dva prápory trenčianskeho IR.71 do Viedne. Zúčastnili sa ešte cisárskych manévrov na Morave, ale odtiaľ sa už do Trenčína prvý prápor nevrátil, odišiel rovno do Viedne, kde o rok neskôr odvelili aj druhý prápor spolu s kmeňovým telesom vtedy už známe plukovej hudby.

Magistrát aj župa síce formálne protestovali, ale strach Viedne z neustále narastajúcich revolučných nálad bol mocnejší. V domácom trenčianskom garnizóne ostal len tretí prápor, sklady a dve vozatajské roty. Bola to posledná dislokačná zmena okrem vojnového nasadenia, podľa ktorej sa 71. pluk trvalejšie ocitol mimo Trenčína.

Zmeny v trenčianskej posádke

Armáda mala výsadné právo na používanie železnice, pošty, telegrafu aj telefónu. Podľa prepravného poriadku uhorských železníc MÁV z konca 19. storočia musel napríklad civil uvoľniť miesto v kupé vagóna pre vyššieho dôstojníka, ak nebolo iné voľné. Výzbroj peších jednotiek ostávala dlhé roky v podstate rovnaká, až koncom 19. storočia prešla rakúsko-uhorská armáda výraznou modernizáciou, čo súviselo s rozvojom priemyslu, obchodu a dopravy. Vtedy vznikli nové druhy vojska - spojári a balónové vzduchoplavecké oddiely. V r.1893 vytvorili vo Viedni Aeronautický ústav, ktorý sa stal základom pre budúce vojenské letectvo. S mnohými zavádzanými zmenami sa príslušníci trenčianskeho 71. pluku stretli až po svojom odvelení do Viedne.

Odvelením dvoch práporov IR.71 v rokoch 1897 a 1898 z Trenčína do Viedne sa miestna vojenská posádka značne oslabilá. Ako náhradu za tieto dva prápory preložili do Trenčína prvý prápor bratislavského pešieho pluku IR.72, ktorý bol národnostne zmiešaný zo Slovákov, Nemcov, Maďarov a Chorvátov, žijúcich v okolí Bratislavy. Pluk prišiel do Trenčína v lete 1898, ubytoval sa vo Fridrichových kasárňach a prvé čo bolo, zriadil si novú strelnicu pod svahmi dnešného sídliska Juh. Bolo to oveľa bližšie k mestu ako Hrabovka, kde chodili strieľať dovtedy. Stará strelnica na Hrabovke sa pre bratislavských dôstojníkov zdala asi zbytočne ďaleko, vari aj preto, že oveľa častejšie ako dôstojníci IR.71 chodili strieľať z revolverov vlastne len zo zábavy, pre šport. Tretí prápor IR.71, ktorý ostal v Trenčíne, chodil nadalej strieľať za Váh na Hrabovku, vraj aby neporušil tradíciu svojho pluku.

Medzi dôstojníkmi bratislavského práporu IR.72 sa dosť pestovali aj iné športy, predovšetkým šermiarstvo, cyklistika, kolkárstvo, jazdectvo a veslárstvo, ktoré sa takto dostali aj do Trenčína. Bratislavskí dôstojníci chodievali dosť často do neďalekej Viedne a vari aj preto mali väčší zmysel pre zábavu a spoločenský život. Už krátko po svojom príchode do Trenčína zorganizovali na trenčianskej Brezine reprezentatívny Anna-bál, na ktorom hrala dychová hudba 71. pluku. Nasledovali ďalšie spoločenské podujatia - plavecké závody na Váhu, poľovačky, jazdecké a turistické výlety do okolia, kolkárske preteky aj ďalšie bály, či už v prírode alebo v hoteli Zlatý baran na trenčianskom hlavnom námestí. V hoteli bola vtedy sála, po požiari z r.1883, vyzdobená nádhernými benátskymi zrkadlami. Bály sa stali tak obľúbené, že zlé jazyky ich uvádzali ako príčinu viacerých sporov záletných dôstojníkov s manželmi zábavychtivých trenčianskych paničiek. Vojenský erár neskôr prenajal poschodie zadného traktu hotela, kde sa presťahovala posádková hudba, totiž jej náhradné teleso, keďže kmeňové bolo v tom čase vo Viedni. Dychovka cvičila v hotelovej sále a každý jej nácvik končil verejnou tancovačkou. Trenčín mal teda o zábavu postarané. Tak to išlo až do jesene 1899. V sále bolo už vtedy namontované acetylénové osvetlenie, ktoré nejakou nešťastnou náhodou explodovalo

a zničilo všetky drahé zrkadlá. Interiér už neobnovili a aj vojenská dychovka sa musela vrátiť do kasární.

Ešte jedna zaujímavosť sa týka pobytu bratislavského práporu IR.72 v Trenčíne. Na popud jeho veliteľa vydala firma Gansel Lipót dve kolorované litografie, ako pohľadnice pre vojakov slúžiacich v Trenčíne. Jedna zobrazuje trenčianske hlavné námestie s kostolom piaristov, záber na Fridrichove kasárne 71. pluku a iný na honvédske kasárne na dnešnej Legionárskej ulici. Druhá je komponovaná podobne. Kostol piaristov bol v tom čase považovaný za oficiálny kostol trenčianskej posádky.

Do nového storočia

O polnoci 1899-1900 začalo nové, 20. storočie. Už na Silvestra večer vojaci strierali z hradu rakety a strelba, vítajúca Nový rok aj storočie, sa Trenčínom ozývala takmer do rána. Trenčianski vojaci začali rok 1900 1. januára slávnostným nástupom obidvoch plukov, IR.71. aj 15. honvédskeho. Po slávnostnej bohoslužbe v posádkovom kostole u Piaristov vojaci odpochodovali do kasární. Pre zimu a sneh nemohli vykonať plánovaný parádny pochod mestom. Popoludní malo mužstvo mimoriadne voľno, len plukovná hudba koncertovala v Zlatom barane, kam sa jej náhradné teleso vrátilo po oprave škôd, spôsobených explóziou acetylénového osvetlenia na jeseň 1899.

Dychovka sa v tom čase rozdelila, jej kmeňové teleso odvelili spolu s veliteľstvom pluku do Viedne a v Trenčíne ostalo iba náhradné zoskupenie. Pri príležitosti nástupu nového storočia dostali vojaci z Viedne mimoriadne voľno na návštevu rodín. Keď sa dozvedeli o pripravovanom koncerte, niektorí vojenský hudobníci ostali v meste, aby mohli koncertovať so svojimi "náhradníkmi". Vojenská dychovka za to zožala neobvyklé ovácie nielen od Trenčanov, ale aj mnohých obyvateľov z celej župy, ktorí prišli nastupujúce storočie uvítať pod hrad Matúša Čáka. Hudbu posledný raz viedol jej hlavný kapelník Gašpar Karol Richter, vtedy už vážne chorý. Koncert nevládal ani dokončiť, na záver ho musel nahradiť jeho zástupca Hüttisch. Richter odmietol aj oficiálne pozvanie podžupana na slávnostnú večeru v Zlatom barane. O dva roky v Trenčíne zomrel.

Podľa štatistickej správy viedenského Kriegsarchívu mal trenčiansky IR.71. na prelome storočí v mužstve 95% Slovákov. Zvyšných 5% tvorili ostatní "Uhrovia" rôznych národností, väčšinou dôstojníci. V tom čase nebol ani jeden vyšší dôstojník pluku Slovak. Podobná situácia vládla aj v 15. honvédskom pluku, ktorý mal iný odvodný obvod a maďarské velenie, s tým, že ako národnosť si príslušníci pluku uvádzali zásadne len uhorskú alebo rakúsku. Od r.1897 je ako veliteľ pluku uvádzaný istý Henrik Rumik, neznámej národnosti. Honvédske pluky mali len rámcový počet mužstva, rozdeleného na pol-roty, ktoré sa mali až pri mobilizácii doplniť na plné počty. Erár tak ušetril na strave aj výstroji a pluky mohli existovať.

Ako zaujímavosť možno uviesť, že v tom čase u honvédov slúžil aj mladý slovenský intelektuál Fedor Houdek, ktorý sa neskôr, pri vzniku Česko-Slovenskej republiky stal jedným z popredných slovenských politických protagonistov nového štátu. O pár rokov skôr sa však Trenčín považoval za baštu ideí svätoštefanskej koruny a maďarónstva. Houdek to veľmi ťažko znášal a radšej sa nechal preložiť k 12. rote 15. honvédskeho pluku, vyčlenenej na Liptov. Pri zrode ČSR jeho rota okamžite vstúpila do služieb Slovenskej národnej rady v Turčianskom Martine, ešte skôr ako na Slovensko prišlo české vojsko.

Po určitom stabilizovaní rozbúrenej sociálno-politickej hladiny rozhodlo v r.1901 c.k. Ministerstvo vojny o návrate veliteľstva IR.71. a jeho dvoch práporov po 8 rokoch z Viedne do Trenčína. Dočasne etablovaný prvý prápor IR.72 sa tiež vrátil do Bratislavy a strelnicu, ktorú

jeho vojaci vybudovali pri dolnom šanci za židovským cintórinom, IR.71. prestal používať. Prenechal ju 15. honvédskému pluku, ktorý mal neďaleko kasárne. Ten ju potom používal spolu s uhorskými žandármi a políciou až do vypuknutia 1. svetovej vojny.

Služobné povinnosti

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v r.1867 naďalej existovali v legislatívne rozdelenej monarchie dva druhy vojska, podriadené centrálnej vláde vo Viedni alebo uhorskej moci v Budapešti. Líšili sa nielen podriadenosťou svojim ministerským orgánom, ale aj v koncepcii výcviku a rozdielnosti veliacej reči.

V trenčianskych plukoch to bola nemčina alebo maďarčina, ktorá bola od konca 19. storočia veľmi tvrdo presadzovaná vo všetkých honvédskejších útvaroch podliehajúcich uhorskej vláde v Budapešti. Do konca 19. storočia sa tieto rozdiely ešte výraznejšie neprejavovali, ale potom v dôsledku široko koncipovaných maďarizačných snáh v Uhorsku začali sa od nástupu nového storočia výrazne prejavovať aj v armáde. Predovšetkým u honvédov, ktorí boli legislatívne podriadení uhorskému zákonodarstvu a iba rámcovo patrili do globálu ozbrojených síl monarchie.

V Trenčíne boli len dva pluky vojska, ale každý z nich patril k inému zoskupeniu ozbrojených síl. Drotársky IR.71 patril k tzv. spoločnej armáde, 15. peší pluk k uhorským honvédom. Jedenasedemdesiatnici, ako ich bežne nazývali, mali nemecké, honvédi maďarské komando. Rovnako síce prisahali vernosť spoločnému cisárovi alebo kráľovi, ale citeľné rozdiely boli nielen v rozdielnosti veliaceho jazyka. V spoločnej armáde, ku ktorej patril IR.71, sa viac tolerovalo národné etnikum zmiešaného mužstva, v čom bol trenčiansky pluk charakteristický ako "slovenský". U honvédov bol každý občan Uhorska považovaný za etnického Maďara - okrem tých, čo patrili k "štátotvornej" kaste Rakúšanov. Tolerantnejší prístup v spoločnej armáde sa prejavil aj v tom, že od konca 19. storočia boli vojenské predpisy pre pluky s prevládajúcim mužstvom chorvátsko - bosnianskym, českým alebo slovenským vydávané aj v týchto jazykoch, čo u honvédov nikdy nebolo.

Až do r.1900 vydávali príslušníkom celej c.k. armády, vrátane honvédov, po ukončení ich prezenčnej služby jednotné dekréty, tzv. prepúšťacie listy (Laufpass, u honvédov Végelbocsátólevel), ktoré vojakom odchádzajúcim do zálohy potvrdzovali dĺžku odslúžených služobných rokov a ich príslušnosť k útvarom. Nič viac. Neurčovali ich povinnosti vojakov v zálohe. Vojak po odchode z aktívnej alebo prezenčnej služby mohol byť preradený inému kmeňovému telesu vojska, dokonca aj k inej podriadenosti, od spoločnej armády k honvédom alebo naopak. Maďarské úrady bránili preradeniu honvédov k spoločnej armáde, kde bolo nemecké velenie a kde aj tzv. duch bol orientovaný pri výchove vojakov tak, že to nevyhovovalo maďarizačnému trendu. Takto sa však upravovali a dopĺňali stavy záloh.

Od r.1900 zaviedlo c.k. Ministerstvo vojny pre vojakov odchádzajúcich do zálohy (tzv. rezervistov) nový druh záväznej vojenskej evidencie. V podstate to boli nové evidenčné dokumenty - vojenské knižky (Militär Pass, u honvédov Népfőlkelési igazobrányi könyv), podobné ako existujú aj teraz. Na titulnej strane sa líšili znakom, pre spoločnú armádu to bola cisárska orlica, pre honvédov znak Uhorska. Tieto doklady vôbec prvý raz v histórii c.k. ozbrojených síl uvádzali pre vojakov spoločnej armády aj slovenskú mutáciu úradného textu pre pluky, ktorých odvodný obvod sa týkal slovenského etnického regiónu. Takým bol aj trenčiansky drotársky pluk IR.71.

Tento dokument mal v slovenskom jazyku aj prílohu "Ustanovenie pre neaktívneho vojaka rezervistu), v ktorom sa citovali predpisy a povinnosti pre vojakov v zálohe. Týkali sa všetkých

občianskych aj vojenských práv vo všeobecnosti, o podriadenosti vojenských osôb v zálohe vojenským orgánom, o zákaze nosiť rovnošatu mimo činnú službu, o ohlasovacích povinnostiach k aktívnej, záložnej alebo náhradnej službe a o ďalších ohlasovacích povinnostiach vrátane dlhodobých chorôb, úrazov, sobáša, zmien domovského práva alebo bydliska. Trenčiansky 15. honvédske pluk mal takisto odvodný obvod slovenský, ale vojenské knižky boli zásadne len v maďarskom jazyku.

Velitelia 71. pešieho pluku

Na žiadosť viacerých čitateľov seriálu "Z vojenských dejín Trenčína" uverejňujeme mená veliteľov tréncianskeho "drotárskeho" regimentu tak, ako sa vo funkcii striedali, keďže v predchádzajúcich pokračovaniach neboli všetky mená uvedené. Vo viedenskom Kriegsarchíve sa, žiaľ, nachádza len časť personálnej agendy veliteľského zboru IR.71., pôvodný kompletný prehľad veliteľov pluku a jeho jednotlivých práporov sa počas frontových udalostí na jar 1945 stratil. Uvádzame teda len zoznam, publikovaný trenčianskym historikom Karolom Krasznayánszkym v januárovom čísle regionálnych novín Vágvölgyi lap, ročník 1910.

Prvým veliteľom pluku, po jeho vzniku v r.1860 sa stal na sedemročné obdobie plukovník Henrik Wiedemann. V r.1867 ho vystriedal rytier Emanuel Du Hamel de Querlonde, bývalý honvédske dôstojník z rokov 1848-49, účastník bitky pri Kostolnej. V r.1871 velenie pluku prevzal holandský šľachtic v službách Habsburgovcov, Van der Slost Ede de Vaalmingen. Ako štvrtý nastúpil v polovici októbra 1876 bosniacký plukovník Dimitrij Radovanovič, ktorý však vďaka zdravotným dôvodom velil len dva týždne, poriadne sa vo funkcii ani neohrial. Dôvod jeho výmeny mal pravdepodobne politicko-nacionálne korene. Pluk mal v tom čase pôsobiť v bosniackej Nevešijmi, neskôr v Mostare a Radovanovič ako Bosniak nebol pravdepodobne dost tvrdý pri rôznych zárokoch vojska proti civilnému obyvateľstvu. To bol asi skutočný dôvod, prečo mu odporučili odstúpiť, možno tak urobil z vlastného rozhodnutia - na protest.

Od novembra 1876 nastúpil piaty veliteľ tréncianskeho IR.71., tvrdý vojak, plukovník Ján Némethy. Ako maďarského šľachtica ho vybrali azda v nádeji, že dokáže rozhodnejšie čeliť "panslávizmu", ktorý armáda vrchnosť videla v akomkoľvek zbližovaní slovanských národov a hlavne počas Radovanovičovho krátkeho velenia trénciansky drotársky pluk neraz otvorene označili za "hniezdo panslávizmu". Némethy začal presadzovať v pluku spoločnej armády aj neprípustné maďarské komando, čo odporovalo predpisom. To mu už dvor netoleroval a po niekoľkých podobných priestupkoch ho v r.1881 odvolali, keď mu navyše "prišili" vinu za smrť niekoľkých zranených príslušníkov pluku počas tzv. balkánskej pacifikácie Bosny a Hercegoviny..

Na návrh genmjr. Cveitsa vymenoval c.k. hlavný štáb nového veliteľa IR.71., skúseného a schopného plukovníka rytiera Jána Fabricia. Ten viedol pluk až do konca r.1885. Rakúske velenie v tom čase začalo presadzovať zásadu výmeny veliteľov každých päť rokov a podľa toho po Fabriciovi na obdobie 1885-90 nastúpil v poradí siedmy veliteľ IR.71., Richard Schwingenschlögel a v rokoch 1890-95 Edmund Schóhay de Borweld, pochádzajúci zo starej šľachtickej vojenskej rodiny.

Pestrá plejáda zvučných mien len dosvedčuje, že cisársky dvor ani vrchné velenie nenechávali na náhodu, kto bude viesť taký významný vojenský zväzok. Jediným českým veliteľom v celých dejinách IR.71. bol plukovník Libor Frank, ktorý sa však v Trenčíne udržal len tri roky - 1895-98. Pre neustále spory s maďarónskymi dôstojníkmi ho nakoniec odvolali, ale požadovaného Maďara na jeho miesto nemenovali. Vystriedal ho v poradí desiaty veliteľ, plukovník Michal Tilšjar de Leutulis, šľachtic z niektorej slovanskej časti monarchie.

V rokoch 1904-05 pluku velil plukovník František Rukavina, rytier z Vezinorde, tak isto príslušník starej vojenskej šľachty. Jeho švager Viktor Rukavina - Klobučar de Bunič bol prvým veliteľom c.k. námorného letectva. Ako posledného uvádza trenčiansky historik Krasznayánszky Dalmatínca plukovníka Karola Čaniča de Starigrad, ktorého odporúčal Viktor Rukavina - Klobučar výmenou za švagra. Čanič velil v rokoch 1905-10.

Nasledujúceho veliteľa IR.71., plukovníka rytiera Felixa von Unschuld v predvečer 1. svetovej vojny, v júni 1914 preložili na veliteľský post dôležitej pevnosti Przemysl. Po ňom nastúpil posledný známy veliteľ 71. pluku Žigmund Prey, ktorý ho viedol aj do I. svetovej vojny.

Balóny nad Považím

Moderná doba priniesla do vojenstva veľa noviniek. Koncom 19. storočia vzniklo ešte na báze balónových oddielov, tzv. Ballonabteilung, určených pôvodne ako pomocná zložka pre delostrelectvo, c.k. vojenské letectvo. Prvých pilotov vyškoliť vo Viedni civilný aeronautický Silbererov ústav a medzi 14 frekventantmi sa uvádza aj Oskár Zsolnay zo Sedličnej pri Trenčíne.

Na prelome 19. a 20. storočia, v súvislosti s vytváraním ďalších balónových základní a ich rastúcou aktivitou, sa začali objavovať aj neupútané balóny, v tom čase patriace k veľkým senzáciám. Medzi rakúskymi vojenskými balónmi sa sem tam mihli aj prvé civilné. O trenčianskom regióne písal známy slovenský prírodovedec J. C. Holuby v Slovenských pohľadoch, ročník 1901. Uvádzal, že pred štyrmi rokmi (teda r.1897) sa na bošáckych kopaniciach v Jastrabskom zachytil o strom vojenský balón a ostal zavesený na vetvách. Patril viedenskému vojenskému balónovému aeroklubu Club von Arsenal. Holuby to spomína ako reminiscenciu v súvislosti s nepodareným pristátím iného vojenského balóna na jeseň 1901, ktorý štartoval vo viedenskom Prátri a pristával na lúke medzi Zemianskym Podhradím, kde vtedy Holuby pôsobil, a Melčicami. Kôš sa pri pristávaní prevrátil a traja dôstojníci sa vysypali do trávy, nikomu sa naštastie nič nestalo. Je možné, že šlo o rakúsky vojenský motorizovaný balón, spomínaný aj Herbertom Silbererom v súvislosti s jeho preletom Malých Karpát v novembri 1901. Holuby, ako celkom náhodný svedok, s kronikárskou presnosťou zachytil obidva prípady asi preto, že aj pre neho to bola nevšedná udalosť. Jeho záznam je súčasne jedným z najstarších dokumentov o balónoch na Slovensku.

Podvečer dňa 16.7.1903 vyštartoval z Viedne známy rakúsky aeronaut Herbert Silberer s balónom SATURN o objeme 800 m³, patriacim viedenskému civilnému Aéro-Clubu. Až na druhý deň ráno ho vojaci zaregistrovali nad Trenčínom, vo výške 2050 m. Podľa platných vojenských predpisov veliteľ trenčianskeho 15. honvédskeho pluku okamžite hlásil udalosť cez svoje nadriadené veliteľstvo 73. honvédskej brigády na Aeronautický ústav do Viedne. Veliteľ nemohol vedieť, o aký balón ide, ale celý prípad neskôr opísal sám aeronaut v knihe „4000 míľ v balóne“, vydanéj v Lipsku. Silberer pri Trenčíne preletel Váh a pokračoval smerom na Trenčianske Teplice až do Turčianskej Štiavničky, kde v ten istý deň o 16.05 hod. pristál. Prelet zverejnili aj v ročenke rakúskeho aeroklubu.

Ďalšia správa o balónoch je z r.1905. Maďarský vojenský časopis A Hadsereg, vychádzajúci v Arade, uverejnil informáciu o prelete nemeckej vojenskej "vzducholode" z Bitterteldu pri Berlíne do Trenčianskej Teplej. V Bittertelde existovala výrobná balónov a vzducholodí. s ktorou rakúsko-uhorská armáda rokovala o nákupe pre c.k. Luftschifferstruppe. Dlho sa viedol spor, či išlo o obyčajný balón alebo skutočnú vzducholod', letiacu do Uhorska na obchodné predvádzanie. Podľa názoru rakúskeho leteckého historika R. Keimela to skutočne mohla byť vzhľadom na obchodné rokovania so spomínanou firmou vzducholod'. Pre poruchu začala

postupne klesať, až musela neplánovane pristáť neďaleko železničnej stanice v Trenčianskej Teplej.

Takáto udalosť vyvolala obrovskú senzáciu. Keď sa rozšírila, doslova davy sa ponáhľali pozrieť si nevidaného hosťa z nebies. Prípado vyvolal pozornosť aj v župnom sídle. Dvoch nemeckých dôstojníkov odviezli vojaci do Trenčína, kde ich uvítali slávnostným koncertom plukovnej hudby IR.71. v mestskom parku. Podľa inštrukcií letcov vojaci vzducholode demontovali a naložili na vagóny, na ktorých aj s posádkou odišla do Bratislavy.

Pokiaľ ide o spor balón kontra vzducholode, uvedený časopis použil názov Luftschiff-Léghajó a nie Kugelballon alebo Léggömb. Aj nemecká posádka je uvádzaná ako Luftschiffsbesatzung, čo potvrdzuje verziu o niektorej vzducholodi z viacerých typov, vyrábaných v Bittertelde.

Veslári a morská panna

Príslušníci trenčianskej posádky sa radi zapájali do miestneho kultúrneho a športového života, niekedy vojaci dokonca udávali rytmus spoločenského diania. Hrávali divadlo, poriadali literárne a vzdelávacie večierky, určené nielen pre príslušníkov posádky. Po vybudovaní Fridrichových kasární sa tamojší dôstojnícky klub stal jedným z centier takýchto aktivít.

Medzi civilnými obyvateľmi, ktorí na to mali finančné predpoklady, sa od konca 19. storočia prostredníctvom vojakov začali postupne uplatňovať ako športovo-zájmová činnosť niektoré typicky vojenské "odbornosti" - jazdectvo, šerm a streľba. Na takýchto základoch sa začal v Trenčíne vzmáhať športový život. Prvý klub Trencsényi sport-kör (TSK) vznikol v máji 1889 a už o rok mal tri agilné odbory: turistický, cyklistický a veslársky.

Klub síce založili civilní občania, ale vo všetkých odboroch sa angažovali viacerí dôstojníci z obidvoch trenčianskych plukov, ktorí tieto športové odvetvia spoznávali už predtým buď ako absolventi vojenských škôl alebo na svojich predchádzajúcich pôsobiskách, napríklad v Budapešti, Brne a predovšetkým vo Viedni, kde šport prekvital. V klube TSK vojaci pôsobili ako inštruktori resp. tréneri. Ich prostredníctvom sa celkom určite dostalo do Trenčína veslárstvo a cyklistika.

Spolupráca miestnych športovcov s vojskom sa rozvíjala viacerými smermi. Športová sezóna veslárov a cyklistov TSK začínala od r.1890 vždy 1. mája a končila veľmi skoro, v druhej polovici augusta, na uhorský štátny sviatok sv. Štefana. Druhý kapelník posádkovej hudby Hüttisch mal s vedením TSK veľmi dobré osobné kontakty, nečudo že od r.1891 občas vyhrávala na otvorených športovej sezóny a od r.1902, keď po smrti Gašpara K. Richtera prevzal Hüttisch vedenie orchestra, účasť vojenskej hudby sa pri slávnostnom vítaní novej sezóny stala pravidlom. Nový hlavný kapelník trenčianskej posádkovej hudby Anton Hüttisch zložil dokonca v r.1895 k 5. výročiu Regatta-klubu (veslárskeho odboru všešportového klubu TSK) pochod Morská panna na Váhu, ktorý sa neskôr stal veľmi populárnou skladbou v repertoári posádkovej hudby. Podľa niekdajšieho trenčianskeho archivára JUDr. G. Šebáka trochu podivný názov pochodu vznikol podľa pomenovania jednej z lodí, ktorú vlastnili veslári TSK.

Frekvencia vystúpení vojenskej dychovky sa zvýšila postavením hotela Alžbeta (Erszébet - dnešná Tatra), nového strediska kultúrneho života v Trenčíne. Hudobníci hrali aj pri slávnostnom otvorení hotela, dokonca v novučičkých parádnych uniformách, ktoré im na mieru šili vo Viedni. Museli sa blysnúť, veď "prestrihnutia pásky" sa vďaka osobným kontaktom vlastníka, baróna Poppera, zúčastnila honorácia nielen z trenčianskej župy, ale takmer z celej monarchie.

Vojenská hudba "hostovala" od r.1898 v prenajatých priestoroch starého kasína Zlatý baran na hlavnom námestí, kde v rámci nácvikov pravidelne vyhrávala na veľmi obľúbených posedeniach pri čaji s tancom. V januári 1903 vypršala päťročná nájomná zmluva v Zlatom barane a hudba sa definitívne odsťahovala do Fridrichových kasámí. Po excelentnom premiérovom vystúpení v Alžbete od januára 1903 na žiadosť majiteľa vojaci pravidelne koncertovali v tamojšej sále alebo v zredukovanej zostave v kaviarni hotela.

Všetky tieto podujatia ešte výraznejšie fixovali vojenskú účasť na kultúrnom dianí vo vtedajšom Trenčíne.

Štrajk uhorských železničiarov

Vojsko odjakživa slúžilo k udržiavaniu obrannej, ale aj expanzívnej moci v štáte. Tam, kde domácu situáciu nestačili zvládnuť bezpečnostné a policajné orgány, použili armádu. Pre občiansku verejnosť a neraz aj pre samotných vojakov to znamenalo menej sympatické spoločenské angažovanie ako v kultúrnom či športovom dianí.

Začiatkom 20. storočia pracovalo v Trenčíne niekoľko politických zoskupení, ktoré hlavne v predvolebnom čase medzi sebou neľútostne súperili. Ich "boj" sa neraz končil bitkami a šarvátkami v miestnych krčmách a hostincoch a mestská rada mala na udržanie poriadku k dispozícii len policajného kapitána a dvoch strážmajstrov. Keď to situácia vyžadovala, župný úrad požiadal o udržanie poriadku aj vojsko, hoci to odporovalo platným legislatívnym predpisom i právomociam župy. Niekedy sa takáto účasť dala zdôvodniť, inokedy ostala diskutabilná a stala sa terčom kritiky politickej opozície.

V apríli 1904 vypukol štrajk uhorských železničiarov. Doprava v celej krajine ostala ochromená a hospodársky život takmer ustal. Dňa 23.4.1904 uhorská vláda telegramom splnomocnila trenčianskeho župana Gejzu Ostrolúckeho a posádkového veliteľa plk. Michala Tilšjara nasadiť vojsko na ochranu železnice, pôšt a verejného záujmu v celom regióne. Obidva miestne pluky mali vtedy spolu štyri prápory, teda asi 1500 vojakov.

Pre celú posádku vyhlásili pohotovosť, vojsko ešte do večera obsadilo poštu, telegrafnú ústredňu a všetky železničné zariadenia, vrátane mostov. Úrady nariadili pohotovosť aj pre políciu, žandárov a nemocnice, nepretržitú službu držali aj požiarnici. Posádkový veliteľ nariadil obsadiť aj železničné stanice v Novom Meste n/Váh. a Trenčianskej Teplej. Ráno 24.4. vypravili z Trenčína zvláštny vlak, ktorý v Trenčianskej Teplej, Púchove, Považskej Bystrici, Bytči zložil po jednej a v Žiline dve stotiny pohotovostného vojska v plnej zbroji s ostrou muníciou.

Posádkový veliteľ hlásil, že do 10.25 hod. vojsko spoľahlivo obsadilo všetky zverené objekty a zariadenia.

Dňa 25.4. vyhlásili čiastočnú regionálnu mobilizáciu pre záložníkov, ktorí v civile slúžili na železnici. V priebehu dňa začali od Leopoldova prichádzať vlaky, ktoré riadili takto zmobilizovaní vysokí železniční úradníci, inžinieri a vojaci. Pre železničiarov v aktívnej službe vydali zvláštne povolávacie lístky, vojenskú prísahu museli zložiť aj "neodvedenci" a všetkých zaradili späť na pôvodné pracoviská, ktoré zo štrajkovej solidarity opustili. Pomocou armády sa štrajk už 25.4. podarilo zlomiť.

V lete 1904 navštívil Trenčín čerli panovníckeho rodu Habsburgov, arciknieža Fridrich v sprievode arcikňažnej Izabelly. Fridrich mal vykonať inšpekčnú prehliadku celej trenčianskej posádky a vyznamenať dôstojníkov za potlačenie štrajku. Pri tejto príležitosti uviedol do funkcie nového veliteľa 71. pluku a súčasne aj posádkového veliteľa, rytiera Františka Rukavinu de

Vezindore. Starého veliteľa preložili, aby ho uchránili pomstivým represáliam za angažovanosť pri potlačení štrajku.

Pretože išlo o dôležitú návštevu, celá posádka mala pohotovosť už dva dni predtým a vzhľadom na sociálnu neistotu pripravovala aj nevyhnutné bezpečnostné opatrenia. Návštevu privítalo 24 delostreleckých rán, nasledovalo vlastné uvítanie, prehliadka nastúpených útvarov a parková slávnosť, pre ktorú vojaci pripravili na kubranské rameno Váhu ovenčené "gondoly", upravené zo ženijných vojenských člnov, pre túto príležitosť dovezených z Bratislavy. O obveselenie asi 4000 pozvaných hostí z celej župy sa staralo niekoľko ľudových, cigánskych a dychových hudieb, vrátane dvoch vojenských. Celé mesto sa bavilo až do rána. Hrad aj Skalku osvetlili reflektormi a vojaci pripravili v Trenčíne dovtedy nevídaný ohňostroj.

V područí bratislavskej posádky

Hospodárska konjunktúra a vzrast domácej výroby v rokoch 1900-09 pomohli k inovácii výzbroje a výstroja v c.k. armáde. V Trenčíne, kde sídlili len dva pešie pluky sa to výraznejšie neprejavilo, viac to pocítili technické zložky vojska - delostrelectvo a nové vzduchoplavectvo. Pešiaci zaznamenali zmeny iba v zavedení nových druhov osobných zbraní pre dôstojníkov. K dvom druhom veľkých bubienkových revolverov vz. Adams a Gasser od r. 1909 pribudol nový typ vojenskej automatickej pištole vz. Roth, vyrábaný rakúskou zbrojovkou Georg Roth. Niekedy v tom čase vznikol strelecký krúžok študentov pri miestnom gymnáziu, ktorý aspoň skúšobne dostal túto novú zbraň. Zmeny vo výstroji vojska sa týkali iba čiastočných úprav rovnošiat a výstroja.

Trenčiansky "drotársky" peší pluk IR.71. patrilo v rokoch 1905 - 1908 naďalej k c.k. 27. pešej brigáde v rámci 5. armádneho zboru. Veliteľstvá oboch vyšších zväzkov sídlili v Bratislave na Dunajskej ulici. V r.1906 preložili do Bratislavy 4. prápor IR.71., aby posilnil strážnu službu tamjšej posádky, ktorá sa skladala z viacerých špecializovaných útvarov s mnohými odborníkmi, ale s nedostatočným počtom vojakov prezenčnej služby, vhodných pre výkon strážnej služby. IR.71. sa takto znova dostal do "područia" cudzej - bratislavskej posádky - ktorej však už aj predtým hospodársky podliehal.

Materiálové zabezpečenie pre celú trenčiansku posádku obstarával c.k. Vojenský zásobovací sklad so sídlom v dnes už zbúranej bratislavskej budove niekdajších pekárskych kasární. Až do r.1905 sa zásoby do Trenčína dovážali z "ekonomických diivodov" len štvrťročne kolónou konských povozov, tiahnúcich z Bratislavy dva dni. Až po úprave taríf uhorskej železničnej prepravy pre vojsko prešiel erár na zásobovací systém s využitím modemej železnice.

Trenčiansky 15. honvédskejší peší pluk podliehal Kráľovskému uhorskému veliteľstvu č. IV. a organizačne patrilo do 73. domobraneckej (t.j. honvédskej) brigády. Obe vojenské inštitúcie sídlili na bratislavských Palisádach, kde mal veliteľstvo aj partnerský 13. honvédskejší peší pluk, s ktorým si trenčiansky 15. pluk výmenou povolancov dopĺňoval stav mužstva.

Zásobovanie bolo ešte komplikovanejšie, ako pri IR.71. V marci 1906 sa veliteľ pluku sťažoval, že mužstvo má ťažkosti s opravami obuvi, ktorá je po zime v dezolátnom stave. Miestni obuvníci pýtali veľa, pluk nemal prostriedky a zo skladu dostal náhradnú obuv iba vo veľkých číslach a pre 12. rotu, dislokovanú v Ružomberku, nedostal obuv vôbec.

V rokoch 1906-08 dostal honvédskejší pluk z ústredia spoločnej armády iba tri pokyny. Prvá určovala postup a obsah podávaných hlásení o preletoch alebo pristátiach balónov v regióne posádky, druhá upresňovala podmienky eskortovania vojenských zbehov a previnilcov a tretia zakazovala vojakom účasť na politických zhromaždeniach tzv. panslávov a socialistov. Úrady asi vedeli, prečo takúto smernicu vo volebnom roku 1908 vydali. Krátko pred nimi podal

mestský policajný kapitán E. Mak posádkovému veliteľstvu sťažnosť na dvoch neznámych vojakov - vraj "panslávov" - ktorí prepadli kolportérov Strany nezávislosti krátko po tom, ako vyšli z Ganselovej tlačiarne. Vraj "slovensky nadávali", vzali im plagáty, hodili do blata a pošliapali.

Nihil novum sub sole - nič nové pod slnkom! Vojsko sa nakoniec volieb zúčastnilo "oficiálne"! V Trenčíne totiž pri nich asistovalo 40 žandárov a stotina 71. pluku.

„Plác, páni, šarže sa bijú !“

V slovenskom drotárskom 71. pluku kolovalo veľa historiek, pravdivých aj vymyslených, čo dokresľovali kolorit vojenského života. Okrem výcviku a služieb však vojaci žili aj v nevojenskom prostredí. Trenčianske krčmy a hostince mali veľmi prísne vyárendovaných armádnych štamgastov. Honvédi nechodili medzi "cisárskych" a naopak. Výnimkou boli len "univerzálne" zábavy na neutrálnej pôde, kde sa mohla zísť bez ujmy na zdraví vari celá trenčianska posádka.

Spisovateľ Jozef Branecký spomína dve vraj odjakživa chýrečné vojenské krčmy v Trenčíne. Jedna sa volala "Prepelica", druhá "K trom jahodám" a otvorili ich vari ešte za kuruckých čias. Kde však, v ktorom zabudnutom kúte starého Trenčína sa nachádzali, to asi ostane navždy nerozlúšteným tajomstvom. Vojaci však neobchádzali ani noblesné pohostinstvá. Ak na populárnej hasičskej tancovačke U Zlatého barana hrala plukovná hudba jedenasedemdesiatnikov, vždy tam bývalo veľa vojakov a tieto dve uniformované korporácie (hasiči a vojaci) na takýchto podujatiach - súperili o priazeň trenčianskych dievok a paničiek.

Nie vždy sa to obišlo bez konfliktov. Zrazu sa len dvaja páni dôstojníci pustili do seba - najprv slovne, potom argumentovali rukami-nohami. Lietali facky aj kopance. Usporiadatelia zavolali mestského policajta, ktorý mával na zábave dozor, aby urobil poriadok. Ten však, keď videl, kto je strojom tohto divadla, potlačil nazad všetkých prizeraajúcich s komentárom: "Plác, páni, šarže sa bijú!"

Boli však aj vážnejšie prípady. Keď trenčianski hasiči mali zábavu na Brezine pri kiosku, tiež sa strhla bitka pre dievčatá. Tradiční rivali: vojaci proti hasičom! Hasičský veliteľ Nemák musel v liste na posádkové veliteľstvo priznať, že vojenské "argumenty" boli príliš silný tabak pre jeho zverencov. Štyroch hasičov museli hospitalizovať v trenčianskej nemocnici na rovnakú diagnózu: rozbité chrbáty a... s prepáčením zadky po úderoch vojenských "überschwüngoch", t.j. opaskov s ťažkými mosadznými prackami.

Po presťahovaní 71. pluku do Fridrichových kasární sa objavila iná príhoda. Službukonajúci poddôstojník každé ráno budil vojakov hlasným volaním po slovensky: "Budíćééek, budíćééek...!" Ktorýsi akurátny dôstojník konštatoval, že slovenčina nie je v armáde úradný jazyk, a preto zakričal na vojačika - tiež po slovensky, aby rozumel: "Čo reveš budíček, budíček!" Pohotový vojačik sa bránil: "Ak budú oni revať budíček, nemusím ja!"

Od zavedenia telefónu v v trenčianskej posádke sa tradovala takáto príhoda. Raz vraj telefonoval nejaký vysoký oficer z bratislavského zborového veliteľstva k jedenasedemdesiatnikom do Trenčína. Ozval sa mu službukonajúci poddôstojník drotárskeho pluku, pravdaže po slovensky, teda v neúradnom jazyku. Nahnevaný oficer zahrmel do telefónu: "Nestojí tam nejaký vôl?" Slováčik však nestratil duchapřítomnosť a odpovedal: "Poslušne hlásim, pri tomto konci nie!"

Stalo sa, že dozorný dôstojník 71. pluku sa s patrolou vracal z obchôdzky späť do Fridrichových kasární. Vojaci ho upozornili, že v parku pred vtedajšou železničnou stanicou leží v jarku

("rinštoku", ako sa vtedy hovorilo) vojak, ktorého premohol alkohol. Dôstojník sa ani neobzrel na delikventa, iba prehodil: "Preťahujeme, služba sa nám pred štvrt' hodinou skončila!" - a pokračoval ďalej do kasární. Hliadka musela jeho verdikt rešpektovať. Aj taká bola vojenská služba.

Prvé letecké snímky Trenčína

Ročenka rakúskeho aeroklubu ÖAC za rok 1905 uvádza, že za tento jediný rok aeroklub vykonal 13 diaľkových balónových plavieb, z ktorých 9 smerovalo nad "Horné Uhorsko", teda nad Slovensko. Medzi ne započítali aj plavby balónu Jupiter, pri ktorých Dr. Anton Schlein vyhotovil vôbec prvé letecké snímky Bratislavy, Piešťan a Trenčína. Použil pri tom špeciálny prístroj, fotospektrograf, zostrojený rakúskym optikom T.Scheinpflugom.

Dr.Schlein štartoval z viedenského Prátru. Pre celú akciu si vybral september s očakávaným pekným počasím a dobrou viditeľnosťou. Takéto letecko-vedecké podujatia museli byť koordinované s armádou, ktorá v tom čase ako jediná inštitúcia bola schopná vykonávať pozemné pozorovania balónových preletov. Po dohode vojenských a civilných orgánov vydali c.k. okruhovú veliteľstvá pre svoje podriadené útvary príslušné inštrukcie pre zabezpečenie týchto úloh a podávanie hlásení. V Trenčíne dostali príslušné rozkazy obidva miestne pešie pluky.

Pozorovanie preletov nebolo jednoduché, záviselo na rozmaroch počasia a viditeľnosti. Viaceré prelety sa vykonali v noci, keď o nich podali iba dodatočné svedectvo ich posádky. Balón nevydával žiaden zvuk a so zemou nemal žiadne spojenie. Preto aj keď sa niekedy nad Trenčínom objavil, buď ho vôbec nezaregistrovali, alebo pre zdĺhavé overovanie sa správa k novinám dostala neskoro, keď už dávno nebola aktuálna. Prelety boli vždy senzáciou, ktorú si ani miestna tlač nenechala ujsť - ak včas dostala spoľahlivé informácie. Až v rokoch 1909 - 1910 priniesli miestne noviny Vágvölgyi lap (Považský list) informácie o ďalších balónoch nad Trenčínom a okolím.

V júni 1909 pristál v Čičmanoch nemecký balón Schlesien. Patril aeronautickej skupine nadšencov vo Wroclavi (vtedy po nemecky Breslau). Uverejnená neoficiálna správa v novinách pochádzala od dôstojníkov 71. pluku. Balón mal zaujímavých cestujúcich. Okrem jeho veliteľa Jána Wolfa to bola barónka Florence Ompteda, veľká športovkyňa narodená v Írsku, sochárka Hana Engelová pôsobiaca v čínskom Tientsine a stotník Engel, veliteľ 4. husárskeho práporu. Lietal ten, kto na to mal...

V októbri 1909 uvádzajú župné noviny Vágvölgyi lap vojenskú správu 71. pluku, zaslanú do aeronautického strediska vo Fischamende. Dňa 3. októbra 1909 odštartovali vo švajčiarskom Zürichu balónové závody o Gordon-Bennetov pohár. Na druhý deň okolo 11. hodiny spozorovali nad Trenčínom vo výške asi 400 m balón, ktorý potom pri bezvetří asi hodinu sledovali. Podľa vojenského hlásenia bolo možné silným ďalekohľadom v balónovom koši vidieť dve postavy. Bol to nemecký súťažný balón Busley s posádkou dvoch aeronautov W.Mulcha a P.Meckla. Balón neskôr pristál na lúke Tisa pri obci Lazy pod Makytou. V ten istý deň preletel nad Trenčínom aj francúzsky balón Ile de France. Jeho pilot, známy francúzsky aeronaut A.Lebanc, si do palubného denníka starostlivo poznamenal, že v Trenčíne križoval Váh. Prelet však vykonal až vo večerných hodinách a v okolí Trenčína ho pravdepodobne vôbec nespozorovali. Neskôr pristál na Orave v Zázrivej a pri dramatickom manévri takmer prišiel o život.

V apríli 1910 sa uskutočnili veľké balónové preteky v Drážďanoch. Severozápadný vietor zahnal viaceré balóny aj nad Uhorsko. Vojaci miestnej posádky 3. apríla 1910 pozorovali nad Trenčínom jeden z týchto balónov, o ktorom potom v župných novinách napísali, že ho vo výške

asi 1500 m nad mestom sledovali tridsať minút. Podľa správy 71. pluku to bol balón vojenského typu, ale pre jeho veľkú výšku a nedobré počasie ho nedokázali bližšie identifikovať. V drážďanských pretekoch skutočne štartovali vojenské aj civilné balóny nemecké, rakúske, švajčiarske a dokonca aj jeden turecký. Za roky 1909-1910 trenčianske posádkové veliteľstvo podalo spolu 9 hlásení o preletoch balónov, obsah ostatných nie je známy.

Slasti a strasti armádného života

Medzi vojenské slasti určite patrili obľúbené koncerty armádnej dychovky, na ktoré sa vždy tešilo aj civilné obyvateľstvo. Orchester od r.1902, po smrti G. K. Richtera, viedol nový šéfdirigent - Kapelmeister Anton Hüttisch a pôvodne plukovné teleso pre IR.71. zmenilo svoje štatutárne postavenie na hudbu trenčianskej garnizóny, t.j. posádkovú hudbu.

Rok 1909 otvorila dychovka 3. januára novoročným vystúpením v sále hotela Alžbeta. Bol to prvý tzv. koncert "pri prestretých stoloch", ktoré sa neskôr stali tradíciou. Na ďalší koncert na rovnakom mieste prilákal vo februári 1909 obecnosť sólista - husársky poľný kurát - kapitán Fráter Lórand, chýrny interpret maďarských ľudových piesní. Maďarské obyvateľstvo Trenčína privítalo jeho vystúpenie s nadšením, ale pred hotelom na mostíku cez rameno Váhu sa objavili rukou písané plagáty typu "Spievaj aj po slovensky". Takúto opovážlivosť redaktor Vágvölgyi lapu komentoval ako "panslávsky výstrelok".

V polovici marca 1909 sa v hoteli Alžbeta konal prvý spoločný bál trenčianskej posádky pod patronátom veliteľstiev IR.71. a 15. honvédskeho pluku. Do tanca a pre potešenie hrala účastníkom posádková hudba vo vyblýskaných parádnych uniformách. Pri tejto príležitosti začali v Alžbete podávať dovážané nemecké pivo svetoznámej značky Münchner Salvator Bier. Predávali, pravdaže, aj inú noblesnú pijatiku - dva druhy originálnych francúzskych koňakov, maďarské a dalmatínske vína, francúzske a talianske šampanské. Zábava to musela byť veľmi dobrá, keď po jej skončení správca hotela účtoval veliteľstvu IR.71. 249 nezaplatených rozbitých fliaš šampanského, s ktorými dôstojníci pluku hrali kolky. Triafali ich kokosovými orechami.

Krátko po I. svetovej vojne našli robotníci pri oprave hotela na povale prázdnu zatvorenú fľašu od šampanského - ročník 1900 - a v nej lístok, ktorý odovzdali staviteľovi Pazderovi. Ešte po rokoch ukazoval text: "Jediná, ktorá ostala z 250 - 17.3. 1909" a tucet podpisov. Tie ostatné, rozbité, spôsobili vtedy veľkú blamáž a zrušenie pravidelných koncertov posádkovej hudby v Alžbete. Obnovili ich až začiatkom novembra 1909. Počas týchto ôsmich mesiacov dôstojníci IR.71. radšej navštevovali kasíno Zlatý baran alebo Sternovu kaviareň na vtedajšom hlavnom námestí. U Sterna sa začali hazardne hrať karty, avšak prehry už za blamáž nikto nepovažoval.

Ak možno šport považovať za slasť, poddôstojníci a dôstojníci vyššieho stupňa ho užívali plným priehrštím. V rokoch 1908-11 takmer tretinu funkcionárov a výkonných športovcov trenčianskeho športového klubu TSK tvorili vojaci.

Ani o strasti nebola núdza. Vojenský rok začínal skoro na jar poľným výcvikom v ešte rozmoknutom teréne na Hrabovke alebo na Soblahovských lúkach za Brezinou, na mieste dnešného sídliska Juh. Vojenské cvičisko na Hornej Sihoti na jar zaplavoval vtedy slabo regulovaný Váh. Vojakom okrem výcviku neraz pribudli aj iné povinnosti. Začiatkom apríla 1909 vypukol pod Kozím vrchom na Brezine, v úseku nad vojenskou strelnicou Pod Sokolicami, veľký lešný požiar. Zhorel celý nový porast ale našťastie len časť starých ihličnatých stromov. V takmer nedostupnom teréne sa požiarnikom ťažko pracovalo, preto privolali dva oddiely vojska, avšak aj tieto posily sa pasovali s červeným kohútom takmer celý deň.

V septembri 1909 sa na uhorsko-moravskej (vtedy rakúskej) hranici východne od Olomouca konali veľké záverečné cisárske manévry pod názvom Kaisermanöver 1909. Cez Trenčín prechádzal na toto cvičenie 16. delostrelecký pluk z Lučenca, ale zúčastnili sa ho aj obidva miestne pešie pluky, IR.71. a 15. honvédske pluky. Z mesta až na miesto manévrov odchádzali peším pochodom cez Vlárú.

„Popolcový“ koncert jedenasedemdesiatnikov

Začiatkom nášho storočia bol Trenčín najmenším župným mestom v Uhorsku. Každodenný život, plný starostí sa jednotvárne točil ako veвериčka v otočnej klietke, skladal sa iba z drobností. K málu pozoruhodnejších udalostí patrili koncerty vojenskej dychovky, neraz jediné kultúro-zábavné podujatia, o ktoré malo záujem celé mesto, nielen vojaci. V tých časoch iba kde-tu vyhrávali pre rozptýlenie cigánske kapely, ale ich štýl každému nevyhovoval.

V januári 1909 trenčiansku vojenskú hudbu síce "úradne povýšili" na posádkovú, ale jej nový názov sa neujal. Nadalej si popularitu udržiavala pod prvotným, široko-d'aleko známym, teraz už neoficiálnym pomenovaním - dychovka "drotárskych" jedenasedemdesiatnikov. Vyhrávala pri rôznych príležitostiach, na oslavách, pri vojenských parádach a kde-tu aj na svadbách a pohreboch významnejších osobností.

Rok 1910 začínala vojenská hudba 2. januára novoročným vystúpením, po ktorom 22.1. nasledoval koncert pri prestretých stoloch v dvorane hotela Alžbeta pre dôstojníkov posádky a ich rodiny.

Koncom januára 1910 oslavoval trenčiansky 71. pluk 50. výročie svojho vzniku. Profesor miestneho piaristického gymnázia Krasznayánszky uverejnil pri tejto príležitosti v župných novinách Vágvolgyi lap dejiny pluku, ktoré doteraz ostali aspoň rámcovou informáciou pre každého, kto chce niečo vedieť o histórii trenčianskeho vojenstva. Hudba samozrejme nechýbala ani pri oslavách polstoročnice pluku. Slávnostný koncert v posledný januárový deň 1910 viedol ako obvykle šéfdirigent Anton Hüttisch.

Súčasťou osláv jubilea bola 5. februára 1910 tzv. ružová slávnosť, bál pre manželky trenčianskych dôstojníkov a pozvaných hostí. Každá žena mala byť ozdobená ružami, ale kde ich toľko vo februári vzali, sa už nedozvieme. Funkciou hlavného usporiadateľa poverili stotníka 71. pluku Siegela, vraj najväčšieho "fešáka" miestnej posádky. Ples sa vydaril, ale pravdepodobne mal neprijemný záver, čo vtedajšie noviny satiricky komentovali fejtónom Ružový duel. Nakoniec, rôzne osobné spory medzi dôstojníkmi sa v tých časoch celkom bežne končili súbojmi.

V polovici marca vyhrávala vojenská dychovka na oficiálnej oslave maďarského štátneho sviatku v dvorane hotela Alžbeta a vojakom obidvoch miestnych plukov pri slávnostnom nástupe vo Fridrichových kasárňach. Pod spoločenské aktivity telesa sa výrazne podpisoval dirigent Hüttisch. Pod jeho vedením zaradili do repertoáru prvý raz aj tango, ktorého partitúru obstaral vo Viedni. Ako aktívny turista udržiaval dobré kontakty aj so športovcami, istý čas dokonca pracoval vo výbore klubu TSK.

Začiatkom mája 1910 otvárali trenčianski veslári z klubu TSK letnú sezónu na lúke rovno pod kostolným bralom na Skalke. Dychovka 71. pluku už tradične nechýbala. Tentoraz sa to však skončilo zle. Ako vždy na začiatku sezóny spálili jeden zo starých člnov. Vatra teda horela, podávali sa rôzne dobroty, pivo a víno tiekli potokom. Keď sa udýchajú hudobníci odišli cez prestávku občerstviť, ktorísi z prítomných šarvancov im nasypal do heligóniek a trúb jemný popol z ohniska. Nič netušiaci muzikanti sa vrátili, dúchli do nástrojov a ...katastrofa! Slávnosť

skončila bez muziky, ale dobrá nálada nechýbala. V Trenčíne sa ešte dlho hovorilo o populcovom koncerte jedenasedemdesiatnikov.

V októbri usporiadala dychovka koncert so sólistom opery Augustom Csermákom a až do konca roku pravidelne koncertovala každú prvú nedeľu v mesiaci.

Vynálezy hýbu svetom

Rýchly technický vývoj v prvých rokoch 20. storočia mnohé zmenil. Uľahčil dopravu, ovplyvnil kultúru a celý spoločenský život. V r. 1910 mal Trenčín kanalizáciu, vodovod, elektrinu i železnicu. Vynálezy podstatne ovplyvnili aj rozvoj výroby, súvisiacej s obranou a vojskom, bez ohľadu na skutočnosť, či išlo o celoštátne alebo regionálne technicko-hospodárske záležitosti.

V rokoch 1906-08 vznikala Pod Sokolicami továreň na tzv. bezpečnostné trhaviny, konkurujúce známemu dynamitu. Firma Ceipeka vybudovala do leta 1908 18 budov ako výrobňu dvoch druhov výbušniny, nesúcej názov Titanit. Stojí za zmienku, že ho skúšobne použili aj pri deštrukcii zvyškov starého opevnenia pri mestskej veži. Pretože išlo o vojensky využiteľné výrobky, armáda tu asistovala od samého začiatku výroby. Prvé trhacie skúšky vykonala v skalách Pod Sokolicami, za pomoci vybranej čaty 71. pluku, ženijná čata z Bratislavy. Kvalitu trhaviny kontrolovali strelbou, skúšali rôzne nárazy, overujúce, či nečakane neexploduje a dokonca cez balík Titanitu pustili vagón, naložený tehľami. Trhavina sa osvedčila a vojenská komisia ju odporučila na zavedenie do armády.

V rokoch 1906-07 sa Trenčania oboznámili s ďalším vynálezom - kinom. Pohyblivé obrázky prvý raz videli vo veľkom stane na vojenskom cvičisku v lete 1906. Premiérové stále kino otvorili v meste r.1907 a už o tri roky neskôr sa raz do týždňa premietalo špeciálne pre vojsko. V programe by ste našli aktuality a zaujímavosti z civilného i vojenského života, okrem iného zábery z rusko-japonskej vojny 1905. Kino Apollo bolo vo dvore bývalých kasární 71. pluku na Farskej ulici, kde prevádzkoval Samuel Stem kaviareň a kasíno.

Technické novinky ovplyvnili aj modernizáciu výstroja a výzbroje armády. Jej prezbrojovanie a zmeny technického vybavenia vykonávali postupne podľa druhu vojska alebo dôležitosti posádky. Pešie pluky prišli na rad posledné, navyše, celý proces prebiehal veľmi pomaly.

V r.1908 začala rakúsko-uhorská armáda zavádzať prvé guľomety, ktoré v nemeckej licencií firmy Schwarzlose vyrábala rakúska zbrojovka Steyr. V trenčianskom 71. pluku sa objavili až v r.1911. Každý prápor dostal dva guľomety na kárach, ťahaných koňmi. Honvédske 15. pluk o nich až do 1. svetovej vojny ani nechyroval. Keďže honvédi nemohli vo výcviku zaostávať, velitelia sa dohodli a 71. pluk "kolegom" požičiaval dve káry s guľometmi, aby mohli vykonať predpísané ostré strelby na Hrabovke.

Od konca 19. storočia nemali pešie pluky vlastné vozatajské oddiely, čo hospodárskym správam komplikovalo život. Vozatajstvo podliehalo priamo armádnemu zboru v Bratislave, zodpovednému za zásobovanie celej trenčianskej posádky. Problémy vznikli kvôli každomesačnému putovaniu vozatajskej kolónie z Bratislavy do Trenčína. Až do r. 1909 sa totiž železničná nákladná stanica nachádzala len v Istebníku, odkiaľ museli všetko prepravovať do Trenčína konskými povozmi, ktoré miestne útvary nevlastnili a využívali platené služby súkromných nájomných špeditérov.

V lete 1910 predĺžili železničnú nákladnú prepravu v súvislosti s vybudovaním druhej koraľe až do Trenčína, ale ani tento fakt armádu neuspokojil a preto na jar 1911 zborové veliteľstvo v Bratislave rozhodlo prideliť väčším posádkam ľahké nákladné automobily, ktoré mali pomôcť pri proviantnom zásobovaní v ich regiónoch. Prísľub dostal aj Trenčín, ale auto pri ceste z

Bratislavy medzi Piešťanmi a Brunovcami havarovalo, pod hrad Matúša Čáka vôbec nedošlo a ďalšie trenčianski vojaci dostali až v r.1913.

Nadávať po slovensky dovolené

Dejiny trenčianskych plukov, predovšetkým IR.71., predstavujú pozoruhodný kus vojenskej histórie Slovenska, ale aj jednu z kapitol tuhej maďarizácie slovenského obyvateľstva. Od polovice 19. storočia smerovala c.k. monarchia k výraznej centralizácii spoločenského života, do prusko-rakúskej vojny sprevádzanej aj rakúskou germanizáciou. Po vzniku dualitného štátu v r.1867 sa moc v krajine rozdelila medzi rakúsku a maďarskú vládnucu politickú hegemoniu a obidve sféry ešte zosilnili útlak voči národnostným menšinám. Slováci sa dostali do područia Maďarov a až do rozpadu monarchie boli vystavení nevídanému odnárodňovaniu.

Na začiatku 20. storočia sa v etnicky takmer čisto slovenskom Trenčíne hlásilo z "praktických" dôvodov k maďarskej národnosti vyše 1900 občanov. V duchu národnostnej netolerancie sa uskutočňovala aj výchova v c.k. armáde, ale podmienky v útvaroch tzv. spoločnej armády, podliehajúcej priamo viedenskému centru a u honvédov, ktorých dirigovala uhorská vláda, sa líšili. Honvédov oficiálne uznávali ako tzv. domobranecké uhorské vojsko a slovenskí odvedenci podliehali síce nenápadnej, avšak permanentnej maďarizácii.

O nasadení honvédov na urovnávanie nepokojov mimo Uhorska mohla rozhodnúť len vláda v Budapešti a ak mala tzv. spoločná armáda plniť funkciu "žandára" v hociktorej časti monarchie, musela byť inštitúciou relatívne jednotnou, konsolidovanou. Inak by nezvládla také ťaženia, ako napr. expedíciu v Bosne a Hercegovine v druhej polovici 19. storočia. C.k. velenie tam vtedy nasadilo celý rad útvarov spoločnej armády s mužstvom prevažne slovanského pôvodu, ale žiadne útvary honvédov.

Pomery v armáde sa menili podľa celoštátnej politickej situácie. Tvrdá maďarizačná politika musela začiatkom nášho storočia dočasne ustúpiť, dokonca uhorský premiér Štefan Tisza, nekompromisný zástanca maďarizácie, opustil v rokoch 1905-10 výslnie politickej arény. V r.1910 sa však na scénu aj s celou garnitúrou spolupracovníkov vrátil. Kríza pominula, maďarizačný tlak, vrátane zrovnoprávnenia maďarčiny ako veliacej reči aj v útvaroch spoločnej armády, rástol.

V Trenčíne sa to týkalo 71. pluku. Maďarskí dôstojníci nielenže začali slovenské mužstvo po maďarsky "komandovať", ale v rozpore s platnými predpismi používali výhradne svoju materčinu aj pri úradnej korešpondencii. Takýto stav v pluku, ktorý v rokoch 1900-10 vykazoval 90-95% mužstva slovenského pôvodu, spôsobili okrem iných viacerí mladí dôstojníci, odchovaní v kruhoch sebavedomej maďarskej spoločnosti v duchu narastajúceho šovinizmu. V miestnom 15. honvédskom pluku sa obnovená vlna maďarizácie neprejavila tak výrazne, pretože tento útvar odjakživa dodržiaval zásady a výchovné smernice, pre uhorskú domobranu určené budapeštianskou vládou a tie nemohli byť iné, ako maďarizačné.

Medzi dôstojníkmi obidvoch plukov platila čestná zásada o nezasahovaní do národnostných zvyklostí, ktoré museli byť bezpodmienečne dodržiavané. Ak medzi dôstojníkmi došlo k hádke, nadávali si po Slovensky (ak túto reč ovládali), aby neporušili subordinačné predpisy, týkajúce sa práva používania služobného jazyka. Keďže slovenčina do tejto kategórie nepatrila, nadávať po slovensky bolo dovolené.

Nahnevaný bulharský panovník.

Pred 1. svetovou vojnou sa vojenský život v Trenčíne veľmi úzko spájal s miestnym celospoločenským, hlavne však politickým dianím. Živnostníci, podnikatelia a obchodníci mali zo vzťahov s trenčianskou posádkou nemalý osov, veď vojsko resp. vojenský erár sa stal ich vari najvýznamnejším obchodným partnerom. Niet sa čo čudovať, v rokoch 1910-12 predstavoval podiel vojakov a ich rodinných príslušníkov na počte obyvateľov mesta takmer jednu štvrtinu.

Miestne štátoprávne, ale hlavne župné orgány videli vo vojsku určitú záruku svojich sociálnoexistenčných, materiálnych a politických istôt, armáda im slúžila ako garant stabilnej štátnosti. Postupom času sa vzťahy transformovali do priamej vzájomnej závislosti, najmä po výraznej angažovanosti trenčianskej posádky pri potlačení železničiarkeho štrajku v r.1904 a pri nasadení vojska vo voľbách v r.1908. Maďarská vrchnosť ani neskôr neváhala povolať armádu vždy, keď to považovala za nutné pre bezpečnosť alebo politicky vhodné.

Vo februári 1910 odvolali z politických dôvodov liberálneho trenčianskeho župana Smialovského, ktorého Maďari nemali radi pre jeho pôvod z poľskej Haliče. Slováci v ňom naopak videli záruku aspoň určitých práv pre menšiny. Po jeho zosadení vznikli obavy z možných nacionálnych treníc a tak maďarské úrady pre zabezpečenie pokojného nástupu nového župana Júliusa Szalavszkého zaangažovali do veci celú trenčiansku posádku, ktorej velenie vyhlásilo plnú pohotovosť. Báli sa, lebo Szalavszký patril k stúpencom maďarskeho radikála Štefana Tiszu, popredného uhorského vládneho politika.

To isté sa stalo v júni 1910 počas volieb do uhorského parlamentu, v ktorých hral Tisza prím. Vojsko teda nezakryte pomohlo tomuto politikovi v jeho kariére. Slovenská národná strana, Strana práce a uhorskí sociálni demokrati proti takémuto zneužití armády bezvýsledne protestovali. Úrady v trenčianskej stolici zakazovali zhromaždenia týchto strán a znova vysielali proti manifestantom vojenskej hliadky. V zime 1910 - 1911 rozohnali dve zhromaždenia socialistov, jedno pre nesúhlas od trenčianskeho policajného kapitána, druhé preto, lebo policajti by vraj v mrazivom nečase pri dlhom "strážení" manifestantov prechladli.

K vyhláseniu pohotovosti trenčianskej posádky slúžili aj iné dôvody. Okrem bežných vojenských kontrol ju na jar 1911 vyvolala neohlásená návšteva dôstojníkov bratislavského armádneho zboru a honvédskej brigády. Vyšetrovali akési komplikované hospodárske delikty 71. pluku a pre istotu skontrolovali aj honvédov. Pravdepodobne išlo o obchodné machinácie, v ktorých mali prsty dôstojníci.

Pohotovosť vyhlásili aj pri návšteve bulharskeho cára Ferdinanda Coburga v Trenčíne v r.1911. Vtedy sa dôvodom stala obava z prítomnosti hlavy slovanskeho štátu, aj keď jeho pôvod siahal do istej nemeckej šľachtickej rodiny. Hlavy štátov nebývali pod hradom Matúša Čáka častými hosťami, ale vždy ich vítali s príslušnými poctami, patrilo to k senzáciám, spojeným s náležitou parádou. Tým záhadnejšie ostáva podivné ignorovanie bulharskeho panovníka. Posádkový veliteľ sa zachoval dosť rozpačito. Pretože cár navštívil Trenčín ako súkromná osoba, neoficiálne, nevitála ho vojenská hudba, čo mu protokolárne ako hlave štátu prináležalo, aj predstavitelia župy a mesta v čase návštevy radšej preventívne z mesta odišli. Len historik Krasznayánszky priblížil cárovi v nemčine dejiny "Laugaricia". Urazený panovník sa ani neunúval vyjsť z auta, ktoré ho priviezlo až pred kláštor Piaristov.

Dve vojenské hliadky, ktoré prišli na námestie s cieľom postarať sa o cárovu bezpečnosť, ostali podľa Krasznayánszkeho stáť obďaleč na dlažbe a zarazene sa prizerali na dianie okolo. Nahnevaný bulharský panovník ani nevyčkal na koniec historikovho výkladu, nechal auto otočiť a vrátil sa do Piešťan. Ako aféra skončila, nevieme a vari by sme ani toto nevedeli, nebyť správy ilavského tlačiarke Ekmana v Pondelnom týždenníku, ktorého bol vydavateľom.

Balkán – ohnisko napätia

Začiatkom r.1912 sa priostřili pomery na Balkáne, jednej z hlavných záujmových oblastí Rakúsko-uhorskej monarchie. Centrálné úrady vo Viedni reagovali urýchleným zavedením brannej reformy, ktorá sa pripravovala už od jari 1911 a znamenala zlom v postoji cisárskeho dvora, dovtedy vermi nedôverčivo nazerajúceho na honvédske vojsko ako na stelesnenie maďarských národných ambícií, postavených do protikladu s viedenským centralizmom.

Politický pohyb na Balkáne prinútil Viedeň aj Budapešť ku kompromisu, ktorého súčasťou sa stala aj branná reforma. Po jej zavedení sa prudko zvýšil počet honvédskeho plukov. Na Slovensku vytvorili pre honvédov dve nové doplňovacie oblasti: tretiu v Košiciach a štvrtú v Bratislave, ku ktorej patrila aj Trenčín. Vznikli dve pešie honvédske divízie, ktorých pluky mali zvýšený počet práporov. K trenčianskemu 15. honvédskeho pluku okrem materskej posádky podliehali aj dve menšie jednotky v priemyselných centrách - Vrútkach a Ružomberku. Spolu tvorili jeden prápor, ktorý mal veliteľstvo v Ružomberku.

Po reforme sa v trenčianskom 15. honvédskeho pluku zvýšil počet náhradných práporov z pôvodných troch na štyri, ale početný stav ich rôl predstavoval asi len pätinu z predpísaného počtu mužstva, ktoré malo byť doplnené iba v prípade vojnovkej krízy. Tá sa začala rýsovať začiatkom leta 1912 práve na Balkáne, kde sa vynoril tzv. Balkánsky zväz spojeneckých štátov Čiernej Hory, Bulharska, Srbska a Grécka, ktoré začali vojnu proti Turecku. Rakúsko-uhorská monarchia sa zatiaľ angažovala do konfliktu iba diplomaticky, avšak doma vykonal celý rad vojenských opatrení.

Honvédske vojsko, dovtedy určené iba na teritoriálnu obranu Uhorska, mohlo byť tak, ako jednotky spoločnej armády, nasadené hocikde, ak to záujmy monarchie vyžadovali. V trenčianskom 15. pešom pluku sa tieto opatrenia okrem iného prejavili aj modernizáciou výzbroje, vrátane zvýšeného počtu guľometov a vytvorením transportnej vozatajskej roty, ktorá mala vylepšiť zásobovanie a pohyblivosť pluku.

Rast vojenského napätia na Balkáne vyvolal aj ďalšie vojenské opatrenia. V júni 1912 viedenská vojenská vrchnosť rozhodla o stavbe barakovej vojenskej nemocnice v Trenčíne. Tzv. Truppenhospital vybudovali nákladom 800 000 korún v areáli Fridrichových kasární. Nemocnica mala svoju lôžkovú časť, ošetrovňu s pripraveným operačným oddelením, vlastnú lekárňu a sklady, vrátane ubytovacích priestorov pre nemocničný personál v novom murovanom kasárenskom objekte. Vojenská nemocnica tvorila samostatný vojenský útvar, ktorý organizačne nič nespájalo s ostatnými trenčianskymi jednotkami, podliehal miestnemu posádkovému veliteľstvu. Nemocnica mala slúžiť iba v prípade vojny.

Počas balkánskej vojny v lete 1912 ostala c.k. monarchia iba v strehu, ale časť trenčianskej posádky z oboch peších plukov odvelili na južnú hranicu monarchie. Toto preventívne opatrenie stačilo, aby sa už na jeseň začali v Trenčíne šíriť povesti o pripravovanej mobilizácii. Napätie narastalo, podžupan Baross musel dokonca obežníkom vyzvať farárov v celej župe, aby ukludňovali znepokojený ľud. Župan Szalavszky sa o možnosti vypuknutia vojny jasne nevyjadril. Pripúšťal, že môže a nemusí vzplanúť, ale na jar nasledujúceho roku už jeho vyjadrenia neboli vôbec optimistické. V r.1913 vypukla totiž druhá balkánska vojna...

V r.1912 sa rastúce napätie stalo dôvodom pre začiatok výstavby veľkého areálu vojenských skladov v Zábrani v katastri obce Kubrá. Takéto opatrenia neveštilo nič dobre pre budúcnosť. Nad Európou sa schyľovalo k strašnému vojnovému pustošeniu, ktoré vzplanulo o necelé dva roky, v lete 1914.

Schyluje sa k explózií

Od polovice 19. storočia pripomínala Európa vriacu sopku, ktorá mohla kedykoľvek explodovať. Séria opakujúcich sa balkánskych kríz dlhé roky mútila politickú hladinu vo viacerých štátoch. Od leta 1912 sa na starom kontinente znova začalo po prechodnom ukludnení výrazne schylovať k otvorenému vojnovému požiaru. Nik vtedy netušil, akú, hroznú kataklizmu spôsobí občanom nielen zainteresovaných krajín.

V Uhorsku, teda aj v Trenčíne, sa medzitým priostrovali politické, sociálne a národnostné pomery. V celej krajine sa verejne hovorilo, aj keď iba v náznakoch, o vojnových prípravách. Na jeseň 1912 sa v severozápadnom Maďarsku a v okolí Bratislavy uskutočnili veľké cisárske manévry za účasti všetkých druhov vojska, vrátane najmodernejšieho - letectva. Manévry súviseli s novou doktrínou strategických vojenských plánov, zohľadňujúcich zlú balkánsku situáciu.

Z rozhodnutia bratislavského c.k. 5. armádneho zboru a honvédskej brigády obidva trenčianske pluky vyslali na toto cvičenie len skupiny dôstojníkov a štábne roty, ostatné mužstvo zostalo doma, vari preto, aby mohlo byť pohotovo nasadené v prípade nečakaných nepokojov. Pluky v mierových posádkach aj tak neboli kompletne, keďže v lete 1912 nasadili ich vyčlenené jednotky na južnú hranicu monarchie, kde mali kryť územie dotyku s ohrozenou balkánskou zánou.

S domácou politickou destabilizáciou spoločnosti súvisela reforma volebného práva a narastajúca sociálnodemokratická aktivita takmer v celej trenčianskej župe, z čoho mali úrady väčší strach ako zo vzdialeného Balkánu. Na naliehanie viacerých politických strán župné vedenie žiadalo poslancov uhorského parlamentu, aby ani dočasne nedovolili oslabiť trenčianske posádku. V tom čase existovali pod hradom Matúša Čáka okrem maďarských strán aj tri slovenské, dve občianske a sociálni demokrati, považovaní za ľavicových, tzv. internacionálnych radikálov. Vzťahy medzi týmito stranami neboli najlepšie, často dochádzalo k potyčkám. Napríklad v marci 1912 sa podľa policajného hlásenia v hostinci na Dolnom meste pobili slovenskí vojaci 71. pluku s prívržencami maďarskej Ľudovej strany práce, ktorú v Trenčíne viedol statkár Šándor Sipeky. Ten požadoval pre vojakov prísne tresty, pretože sa vraj nemajú miešať do politiky.

Od r.1912 sa začali aktivizovať zástancovia česko-slovenskej vzájomnosti, ktorú proklamovali na stretnutiach v Luhačoviciach ako politickú jednotu československého národa s požiadavkou výraznejšieho prieniku českého kapitálu na Slovensko. Trenčín, ako centrum verejného a politického života, nebol od Luhačovic tak ďaleko, aby nové idey neprenikli aj na Považie. Zlé znamenie pre miestne uhorské úrady, možno aj preto ostali trenčianske pluky doma a jesenných manévrov 1912 sa okrem už spomínaných pozorovateľov nezúčastnili.

Dve roty a skupina dôstojníkov 71. pluku vyslaná na južnú hranicu monarchie, sa vrátili do Trenčína až v polovici decembra, krátko pred Vianocami. Dôstojníci mali radosť, že Silvestra strávia doma, ale medzi vojakmi toľko veselosti nebolo. Po návrate museli zavšivavení a v biednom stave prejsť lekárskou kontrolou, ktorá u niektorých zistila svrab a úplavicu. Nariadili im kompletnú hygienickú očistu a plukovník určil 27 vojakov na viacdňový karanténny pobyt v trenčianskom Truppenšpitáli. Túto vojenskú nemocnicu začali stavať v júni 1912, nebola ešte kompletne zariadená, ani vybavená. Preto na žiadosť veliteľa pluku Felixa von Unschuld kontrolu chorých navrátilcov vykonal okrem plukovníka aj inšpektor zdravotnej služby 5. armádneho zboru z Bratislavy a potvrdil nutnosť už predpísanej izolácie.

Ticho pred búrkou

Rokom 1913 sa uzatvorila predvojnová kapitola, nasledovala I. svetová vojna a agónia monarchie, ktorá vyústila do jej rozpadu. Do trinásteho roku 20. storočia vstupoval Trenčín a jeho vojenská posádka v rozporuplnom ovzduší. Balkánske vojny povzbudili slovanské cítenie a národné povedomie Slovákov, Maďari sa pod hradom Matúša Čáka začínali cítiť neisto. Minuli sa časy, keď v parlamente hrdo vyhlásili, že Trenčín je maďarským mestom.

Rakúsko-uhorská armáda si až do svojho konca budovala a udržiavala určité tradície, ktoré sa časom stali akýmsi stereotypom. Ako názorný príklad slúžilo vojenské privítanie Nového roku, keď posádky slávnostne nastupovali a ak to počasie dovolilo, aj pochodovali po uliciach svojich sídiel. Mierna a suchá zima 1912 - 13 dovolila vojenskej hudbe 71. pluku začať rok slávnostným maršom cez celé mesto. Vo februári hudba účinkovala na dvoch koncertoch. Fašiangový koncert sa konal pod patronátom veliteľa pluku rytiera Felixa von Unschuld, o dva dni neskôr - 17.2. - sa uskutočnil gala koncert pre prominentné rodiny z celej trenčianskej župy. Obidva dirigoval v hoteli Alžbeta Anton Hüttisch.

Ďalší plánovaný koncert pri prestretých stoloch začiatkom marca zrušili, pretože dobré počasie sa podpísalo pod skorší začiatok pravidelných jamých cvičení nováčikov, pri ktorých hudba musela asistovať. Ďalší verejný koncert patril začiatkom mája veslárom, ktorí otvárali letnú sezónu. Potom už hudba hrávala len na vojenských akciách, výnimkou sa v lete stalo privítanie uhorských skautov, ktorí na pltiach splavovali Váh z Krakovian do Komárna a posledný verejný koncert pre prominentné rodiny v hoteli Alžbeta 17. decembra 1913.

Ešte jednu zaujímavú športovú akciu, pri organizovaní ktorej sa významne podieľalo vojsko, treba spomenúť. Cez Trenčín prechádzali 31.5.1913 v ranných hodinách účastníci niekoľkodňovej automobilovej súťaže Rallye Adria - Vysoké Tatry. Za necelú polhodinu prešlo cez mesto 35 áut. Vojaci udržiavali poriadok a pre súťažiacich obstarali aj najnutnejší technický a sanitárny servis. V tom čase existoval v Trenčíne aj ďalší športový klub TTE - Trencsényi torna egyesület, zameraný hlavne na futbal. Treba povedať, že pri popularizácii "guľatého čuda" odviedli vojaci kus práce.

V súvislosti s narastajúcim balkánskym vojensko-politickým napätím, ktoré sa v r. 1913 zvyšovalo počas druhej balkánskej vojny, sa v Trenčíne Pod Sokolicami obnovila dočasne zastavená výstavba továrne na bezpečnostné trhaviny. Rásť začala ešte v rokoch 1906-09 ako menší súkromný podnik Czeipeka, financovaný viedenským priemyslovým magnátom bárómom Turn-Taxis. Pre nedostatok financií stavebné práce v septembri 1909 dočasne zastavili. Na jar 1913 ich obnovila Uhorská banka s podielom vojenského eráru ako potencionálne najväčšieho odberateľa, keďže celý projekt mal garanciu rentabilného zisku práve vzhľadom na balkánsku situáciu. Obnovená továreň dostala nový firemný názov Hunnia, od februára 1914 sa mal závod prístavbou podstatne rozšíriť, ale táto akcia ostala nedokončená, pretože v lete vzplanula I. svetová vojna.

Veľký konflikt na obzore

Podľa reformovaného branného zákona z r.1912 sa ozbrojené sily monarchie rozdelili do troch skupín vojsk podľa toho, ktorej vláde podliehali. Do prvej patrili jednotky c.k. spoločnej armády, letectva a vojnového loďstva, posádky pevností a príslušníci vojenského poľného žandárstva, vrátane pridelených pomocných útvarov a záloh. Do tejto skupiny patrili aj vojenské zdravotnícke, výrobné a zásobovacie zariadenia. Z Trenčína sem podliehal IR.71. a vojenská nemocnica. Všetky jednotky a útvary tejto skupiny podliehali cez viedenské ministerstvo vojny a ústrednú vládu vojenskej kancelárii panovníka.

Druhú skupinu vojsk tvorili jednotky c.k. zemebrany (Landwehr) a c.k. domobrana, podriadené cez ministerstvo rakúskej zemskej obrany a rakúsky parlament rakúskej krajinskej (nie ústrednej) vláde. Tretiu, tzv. uhorskú skupinu vojsk tvorili jednotky uhorskej zemebrany (honvédi) a uhorská domobrana, podriadené cez uhorské ministerstvo zemskej obrany a parlament uhorskej vláde v Budapešti. Sem patril trenčiansky 15. honvédske pluk. Skupiny vojsk podriadené krajinským vládam nemali špeciálne druhy vojsk, námorníctvo ani letectvo.

Rakúska aj uhorská vláda podliehali cez ústrednú vládu monarchie panovníkovi. V prípade vojny všetky ozbrojené sily c.k. monarchie uviedli najprv do bojovej pohotovosti tak, aby mohla byť včas vykonaná komplexná mobilizácia podľa príslušných, dopredu určených odvodných regiónov resp. obvodov, zvlášť pre spoločnú armádu, zvlášť pre ozbrojené zložky podliehajúce niektorej z krajinských vlád v zmysle už spomínaného branného zákona z r.1912.

Rok 1914 začínal ešte v mieri, ale z informovanejších kruhov vari už nikto nepochyboval o čoskorom vzplanutí vojnového požiaru. Od začiatku roka zavádzali v celej monarchii opatrenia, nezvratne smerujúce k otvoreným vojnovým prípravám. Takmer celé dva predchádzajúce roky, plné napätia z balkánskej vojny, viacerí politici aj v trenčianskej župe uisťovali občanov, že veľký konflikt je nepravdepodobný. V r.1914 si však už nikto netrúfal niečo podobné tvrdiť.

Župný časopis Vágvölgyi lap uverejnil v januári alarmujúcu úradnú výzvu c.k. doplňovacieho veliteľstva, adresovanú všetkým záložníkom spoločnej armády a honvédom. Podľa nej sa do konca februára mali na c.k. alebo honvédske doplňovacom veliteľstve v Trenčíne prihlásiť všetci, ktorí vedeli viesť akékoľvek motorové vozidlo a vlastníci úradne vydaných vodičských preukazov mali tieto doklady prezentovať, majitelia motorových dopravných prostriedkov a bicyklov nahlasovali technický stav a typ vozidla. Honvédske záložníci sa mali hlásiť v úradovni veliteľstva honvédskeho doplňovacieho obvodu pre 111. (košickú) a IV. (bratislavskú) oblasť.

Nariadenia vyvolali u občanov značnú paniku. Množili sa poslanecké interpelácie, otázky na politikov a začala aj nákupná horúčka, ľudia si robili zásoby. Olej na oheň prilievali aj viaceré antipanslávske články a politické prejavy, upozorňujúce na ruských a srbských špiónov. Život síce bežal ďalej, poriadali sa kultúrne a spoločenské akcie, ale mierový klud už začali zatieňovať mračná blížiace sa vojnové katastrofy.

Objavili sa aj požiadavky na riešenie národnostnej skladby mužstiev obidvoch trenčianskych plukov, v hrozivkej vojnovéj situácii vraj začínala byť pre Maďarov nebezpečná. Na rozhraní rokov 1913-14 mali pluky 70-85% Slovákov a iba 20-24% Maďarov.

Lietajúci kováč a spokojné arciknieža

Vojnové prípravy nezadržateľne pokračovali celý prvý polrok 1914 a v Trenčíne ich cítili rovnako v civilnom, ako aj vo vojenskom sektore. V apríli sa v trenčianskej nemocnici začal kurz pre ošetrovatelky Červeného kríža, so zámerom pripraviť takto precvičené zdravotnícke kádre pre možnú budúcu vojnu. Pre všetkých záložníkov z trenčianskych vojenských útvarov vydali koncom toho istého mesiaca úradný oznam s informáciou, že IR.71. ostáva začlenený k 27. pešej brigáde so sídlom v Bratislave, podliehajúcej V. armádnemu zboru pod velením poľného maršálka Pavla Puhallo von Brlog. Honvédske 15. pluk mal svoju brigádu, podriadenú IV. honvédskej doplňovacej oblasti, tiež v meste na Dunaji. Záložníci sa zároveň dozvedeli, kam nastúpiť v prípade mobilizácie.

Aj vystúpenie "lietajúceho kováča" v Trenčíne, aviatika Andreja Kvasza, malo svoje vojenské pozadie. Uhorská vláda dovedy dosť ľahostajne sledovala snaženie letcov-amatérov, keď armáda mala v tom čase dokonalejšie stroje, ako "na kolene" vyrobené "aeroplány"

priekopníkov aviatiky. Záujem civilnej vrchnosti o takéto podujatia vzrástol po upozornení vojenskými kruhmi, že letectvo ako nový druh zbrane treba medzi obyvateľstvom propagovať.

Technickú prípravu Kvaszovho trenčianskeho vystúpenia, ako i usporiadateľskú službu prevzal na svoje bedrá 71. pluk. Všetky periodiká v trenčianskej župe už niekoľko týždňov pred dňom D avizovali predvedenie lietadla. V nedávno vydanej monografii "Trenčín" sa síce uvádza, že Kvasz lietal na vypožičanom stroji, ale nie je to celkom pravda. Lietadlo skonštruoval a zostrojil Andrej Kvasz, ale pre nedostatok financií ho pôžičkou "založil" priateľ, ďalší priekopník aviatiky Ing. Aladár Zsélyi, ktorého majetkový podiel na hodnote lietadla sa takto stal rozhodujúcim. Zsélyi s ním však nikdy nelietal, ako to pri svojej druhej návšteve Trenčína v lete r. 1964 vysvetlil jeho správca a užívateľ Andrej Kvasz.

V lete 1914 sa koleso dejín znova pootočilo bližšie k vojne. Cisársky dvor pokračoval v ďalších prípravách. V júni veliteľa trenčianskeho 71. pešieho pluku rytiera Felixa von Unschuld dekrétom ministerstva vojny odvelili na rovnaký post brigády v haličskom Przemysle. Cisárska armáda takto posilňovala vybranými kádrami rizikové posty v predpokladanej vojnovnej oblasti. Na jeho miesto prišiel plk. Žigmund Prey. Trenčín odchodom Unschulda stratil nielen spoločensky váženého predstaviteľa domáceho pluku, ale aj nadšeného podporovateľa miestneho hudobného života, dokonca častého dirigenta plukovnej hudby IR.71. Prey nemal taký zmysel pre civilný život či kultúrne dianie. Ako tvrdý vojak, vedomý si svojej vojenskej úlohy, začal uplatňovať rovnako tvrdé regule vojenského poriadku.

Cisársky dvor sa na odporúčanie svojej vojenskej kancelárie rozhodol vykonať inšpekčnú "inventarizáciu" najdôležitejších posádok, ktoré mali byť v prípade vojny nasadené do prvej línie. Členovia panovníckeho rodu vytvorili niekoľko "deputácií" a postupne navštívili vybrané posádky. Zisťovali náladu a disciplínu vojska i úroveň výcviku predovšetkým tam, kde krátko predtým došlo k výmene veliteľských kádrov.

Dňa 19.7. 1914 zavítal do Trenčína člen panovníckeho rodu arciknieža Fridrich s manželkou arcikňažnou Izabellou, v sprievode vojenských hodnostárov cisárskej kancelárie i veliteľa V. armádneho zboru, generála delostrelectva vo funkcii poľného maršálka Pavla Puhallo von Brlog. Fridrichove meno niesli kasáče 71. pluku, preto jeho návšteva mala okrem úradného aj symbolický význam.

Trenčianske útvary privítali návštevu slávnostným nástupom na Homej Sihoti. Po oficiálnej časti programu usporiadali IR.71. a 15. honvédske pluky spoločne tzv. "záhradnú gondolovú slávnosť" na mŕtvom ramene Váhu v trenčianskom parku. Gondoliérov robili vojaci, vystúpila aj vojenská dychovka a na záver usporiadali veľkolepý ohňostroj. Všestranne spokojná cisárska návšteva takto opäť pootvorila dvere smerom k obávnanej kapitole vojnových útrap.

Vyhlásenie I. svetovej vojny

Vojnový požiar, aký dovtedy ľudstvo nepoznalo – I. svetová vojna - prišiel na scénu dejín po zavraždení následníka habsburského trónu Ferdinanda d'Este v Sarajeve 28. júna 1914. O necelý mesiac po atentáte, 26.7. vyhlásili v c.k. monarchii čiatočnú mobilizáciu všetkých zložiek rakúsko-uhorskej armády, vrátane honvédov.

V Trenčíne vypukla nákupná panika, niektoré podniky, z ktorých odišiel väčší počet narukovaných záložníkov, zastavili výrobu. Mosty, telefónne a telegrafné spojenie prevzala pod kontrolu armáda. V oboch miestnych plukoch zastavili vychádzky a k útvarom stiahli všetkých dovolenkárov. Polícia, žandárstvo i podaktoré zložky železnice a pošta vyhlásili stav pohotovosti najvyššieho stupňa.

Dňa 28.7. 1914 o 11.00 h vyhlásilo Rakúsko-Uhorsko vojnu Srbsku. Nemecko čakalo iba na to a ako spojenec habsburskej monarchie vypovedalo 1. augusta vojnu Rusku. Takmer celá rakúska tlač komentovala predpoveď nemeckých novín, že ak Rusko vstúpi do vojny, nevyhne sa domácej revolúcii. Stalo sa tak na jeseň 1917.

Zvláštne vydania miestnych novín ohlasovali vypovedanie I. svetovej vojny už 28.7. O 24 hodín neškôr začalo rakúske delostrelectvo cez Dunaj bombardovať Belehrad. V Trenčíne už od čiastočnej mobilizácie vládla medzi obyvateľstvom najmä maďarskej národnosti bojová nálada, ale po proklamovaní vstupu do vojny si ľudia zrazu uvedomili tragédiu, do ktorej sa hrnú, aj keď jej výsledky ešte nemohli odhadnúť. Občania sa zhromažďovali pred radnicou a župným domom, prevolávali na slávu panovníkovi, armáde aj vojne. Kto sa prejavov nadšenia zdržal, dostal nálepku panslávskeho zapredanca alebo vlastizradcú.

Ústredná tlač, vychádzajúca v Budapešti a Viedni, prichádzala do Trenčína oneskorene. Všetky noviny písali o sile monarchie, len komentáre sociálnodemokratickej tlače sa vyznačovali opatrnosťou. Keď prišli správy o bombardovaní Belehradu, dav sa zhromaždil pred kasárňami 71. pluku. Spievali sa vojenské pesničky, hudba IR.71. vyšla na nádvorie a hrala vojenské pochody. Rozvášnený dav prešiel od kasární k župnému domu, kde k nemu prehovoril župan a podžupan. Ohlasovali skvelé víťazstvo a predpovedali skorý pád Belehradu. Zatiaľ čo v župnom dome strieľali fľaše so šampanským, po meste rozvešovali uhorské zástavy, objavili sa nápisy hanobiace socialistov (t.j. sociálnych demokratov), panslávov, Srbov a Rusov. V uliciach sa objavili vojenské a policajné hliadky.

Už počas tzv. čiastočnej mobilizácie, t.j. do 28. júla sa v Trenčíne sústredilo približne 8000 záložníkov len zo 71. pluku, z ktorých mali vytvoriť náhradné prápory ako zálohu pre front. Počet zmobilizovaných honvédov sa z dostupných prameňov nedá určiť. Do mesta prichádzalo aj mnoho vidiečanov, niektorí z obyčajnej zvedavosti, aby sa dozvedeli novinky, iní nakúpiť, čo sa ešte dalo. Mešťania začali mať obavy o svoju bezpečnosť, aj viacerí obchodníci zatvorili krámy z obavy pred nepokojmi. Len preplnené krčmy a hostince ostávali otvorené dlho do noci.

Na požiadanie mestského kapitána a podžupana veliteľ IR.71. zosilnil pouličné vojenské hliadky. Všetky vojensky dôležité objekty, vrátane železničných mostov, telegrafu a zásobovacích skladov, strážilo vojsko. Tieto opatrenia sa ukázali ako nutné, pretože mesto sa na začiatku vojny veľmi rýchlo zaplnilo nielen odvedencami, ale aj rôznymi asociálnymi živlami.

Za cisára pána – odchod na front !

Od 1. augusta 1914, po nemeckom vyhlásení vojny Rusku, ostali pre Trenčín iba dni plné zlého očakávania. V meste vládla neistota a nervozita, piné narukovaných vojakov pripomínalo veľký vojenský tábor.

Dňa 5.8. vyhlásilo Rakúsko-Uhorsko vojnu aj Rusku. Boje v Srbsku sa Trenčína ešte priamo nedotýkali, pretože podľa vojenskej doktríny viedenského dvora s trenčianskou posádkou na srbskom fronte nepočítali, konflikt s Ruskom situáciu zmenil. Už na druhý deň, 6.8. ráno, sa všetky miestne vojenské jednotky, veliteľstvá a vojenské zariadenia uviedli podľa inštrukcií do stavu najvyššej pohotovosti, vrátane zmobilizovaných záloh, ktoré medzičasom už obliekli do vojenských mundúrov. O ďalších 24 hodín celá posádka nastúpila na cvičisko na Hornej Sihoti, kde prehovorili veliteľia oboch plukov a poľný kurát dr. Jozef Tiso. Pluk musel odísť do poľa kompletný, vrátane poľného kuráta, ktorého do funkcie vymenovali ešte v r.1910, ale až do augusta 1914 pôsobil ako kaplán v Bánovciach n.B.

Všetky jednotky zmobilizovaných záloh početne vzrástli, formovali sa do tzv. pochodových práporov, ktoré mali ako prvé odísť na front. Z ostatných sa vytvárali náhradné prápory, i

slúžiace na postupné zapíňanie miest po predpokladaných ľudských stratách na fronte. Všetci dostali novú výstroj a výzbroj.

Veliteľ piateho armádneho zboru, podmaršálek Puhallo von Brlog, mohol byť spokojný, celá trenčianska posádka sa pripravila na odchod na front ešte pred stanoveným termínom. IR.71. tvoril spolu s bratislavským IR.72. a györským 11. práporom poľných strelcov zostavu 27. pešej brigády v rámci 14. poľnej divízie.

Prvé vojenské transporty, zložené z maďarských husárov a z delostrelcov zo Štajerska, prechádzali cez Trenčín 7. augusta. Ráno 8.8. začali nakladať na železničné vagóny tie súčasti trenčianskych útvarov, ktoré Etapové veliteľstvo v Trenčianskej Teplej určilo ako prvé na odchod na front.

Vagónovanie jednotiek sa rozdelilo. Pre IR.71. určili železničnú stanicu Trenčín, kde do prvého transportu nastupovala časť kmeňového mužstva pluku, zložená z najlepšie vycvičených aktívnych vojakov spolu s najmladšími ročníkmi zmobilizovaných záložníkov, plus zásoby a povozy s naloženou muníciou, zbraňami, stanmi, poľným plukovným lazaretom a niekoľkými poľnými kuchyňami. Zoradený vlakový transport, tzv. ešalón, odsunuli po skompletizovaní celej súpravy do Trenčianskej Teplej. Tam na Etapovom veliteľstve vybavili potrebné prepravné doklady a určili veliteľa ešalónu, ktorému podliehala aj pridelená malá jednotka poľných žandárov. Transport potom odišiel cez Žilinu do Tarnova v Haliči, východne od Krakova. Aj s pridelenými jednotkami mal asi 3500 mužov. V Tarnove sa sústreďovali jednotky 1. c.k. poľnej armády pod velením Viktora Dankla. Do jej zostavy patrila aj 14. pešia divízia s prvosledovou časťou trenčianskeho IR.71.

Jednotky druhého trenčianskeho pluku - 15. honvédskeho - nakladali na transport v Istebníku, ale časť plukovného vozatajstva a zásob aj na stanici Trenčín-Dolné mesto, čiže na tzv. malom nádraží na predmestí. Tieto vagóny potom na hlavnej stanici pripojili k celému transportu 15. pluku. Vypravený ešalón smeroval cez Žilinu, Čadcu a poľský Zvarďoň do cieľovej stanice Žolinice. Večer 8.8. neostala po oboch trenčianskych plukoch vo východiskovej stanici Trenčianska Teplá ani stopa. Počas nakladania všetky tri miestne železničné stanice obsadilo vojsko a poľní žandári, ktorí do týchto priestorov nemali púšťať civilné obyvateľstvo, ale plačúce ženy a rodinní príslušníci vojakov odchádzajúcich na front, postávali na celej trase, kadiaľ pluky pochodovali z kasární k železnici.

Krvavý frontový kúpeľ

Dva dni pred začiatkom haličských frontových udalostí sa trenčiansky hlavný župan Július Szalavszký stal zároveň vládnym komisárom v trenčianskej, turčianskej a oravskej stolici. Toto územie uhorské úrady považovali za výrazne panslávske, teda sympatizujúce s Ruskom. Župan získal mimoriadne právomoci a dňa 22.8.1914 vydal vyhlášku o zavedení stanného práva na celom podriadenom území.

Trenčiansky 71. pluk nasadili do bojov v rámci 14. pešej divízie, 27. pešej brigády piateho armádneho zboru v zoskupení 1. armády, ktorej velil generál Viktor Dankl. Celé zoskupenie operovalo na ploche niekoľko desiatok kilometrov severovýchodne od Krakova. Sily cárskej ruskej armády tvorili jednotky 3., 4., 5. a 8. armády.

Vojenské operácie na haličskom fronte začali ráno 17.8.1914, keď sa na rakúske zablatené zákopy z hmly vyrútili rojnice útočiacich Rusov. Neskúsení a preľaknutí vojaci prvosledových rakúskych jednotiek začali ustupovať. Na trenčiansky 71. pluk udreli jednotky 4. ruskej armády. Pluk sa bránil na výšinách pri Polichne, ale keď ustupujúce rakúske jednotky odkryli jeho boky, dostal sa do neudržateľného postavenia a musel ustúpiť. Veliteľ piateho zboru Freiherr von

Puhallo sa totiž rozhodol slovenskými plukmi IR.71. a IR.72. kryť ústup kmeňových maďarských plukov a tak zamedziť ich väčším stratám.

Trenčiansky pluk utrpel veľké straty aj v trojdňovom boji pri Krasniku, ktorý vojnoví korešpondenti neskôr opísali ako krvavý kúpeľ IR.71. Až 50% z pôvodného počtu mužstva, vrátane väčšiny frontových veliteľov nižších jednotiek predstavovali mŕtvi a ranení. Pre pluk nastali ťažké chvíle, najmä v nasledujúcich bitkách o Rudnik a Lublin.

Ústupové boje sa rakúsko-uhorské velenie pokúsilo 23.8. zvrátiť protiofenzívou vo svoj prospech, ale boje pri Krasniku, Lubline a Ivangorode sa len predĺžili. Pre bratislavský 72. pluk začala byť situácia kritická, ale ani trenčiansky IR.71. to nemal ľahšie. Nakoniec museli obidva pluky doplniť záložnými pochodovými práporami a keď ani to nepomohlo, dočasne ich z prvosledovej frontovej čiary stiahli.

V Trenčíne sa zatiaľ pripravovalo rovnako neradostné zázemie pre tých, ktorí krvavý kúpeľ prežili. Po odchode frontového kontingentu IR.71. do Haliče zriadili v uvoľnených priestoroch trenčianskych Fridrichových kasární záložnú vojenskú nemocnicu, tzv. Reserve Truppenhospital. Zabrala staršiu barakovú časť, postavenú ešte počas balkánskych vojen v r.1912, ale aj niektoré priestory tzv. garnizonových objektov 71. pluku. Honvédska nemocnica sa nachádzala v drevených barákoch pri župnej nemocnici. Prvé transporty ranených z frontu začali prichádzať koncom augusta 1914 a neboli to iba vojaci trenčianskych plukov. V župnej nemocnici ich umiestnili 150, pre rovnaký počet našli miesto v telocvični Vyššej dievčenskej školy a takmer 500 ranených a chorých dali do pomocného barákového lazaretu pri Fridrichových kasárňach. Na vojenský lazaret adaptovali aj časť súkennej továrne Tiberghien (dnešná Merina).

Inšpekciu v týchto vojenských nemocniciach vykonal šéf c.k. vojenskej zdravotnej služby, arciknieža František Salvator. Keďže ranených stále pribúdalo a ani improvizované priestory nestačili, na jeseň 1914 postavili za dva mesiace ďalšie baráky, kuchyne, sklady, strážnice, dezinfekčné zariadenia, ubytovne personálu a železničnú vlečku.

Mnohých ranených dovážali do Trenčína v zúboženom stave a tak úmrtnosť rástla. Vojakov pochovávali najprv na všeobecnom cintoríne, potom aj na židovskom a keď mesto zo strachu pred infekciami protestovalo proti vozeniu mŕtvych ulicami, zriadili špeciálny cintorín v kubranskom chotári - v Zábraní. Tam pochovávali väčšinou muslimských vojakov bosnianskych plukov. Ich hroby smerovali hlavou k východu.

Prvý rok utrpenia

Podobnú prípravu a cestu na front ako IR.71. absolvovali aj trenčianski honvédi. V prvých transportoch odišlo spolu so záložníkmi asi 3000 vojakov, rovnaký počet však predbežne zostával v Trenčíne. Až 10. a 11.8.1914 pripravili k odchodu do Haliče dva transporty druhej frontovej garnitúry 15. honvédskeho pluku, v počte 3600 záložníkov.

Frontové straty honvédov vyznievali rovnako žalostne ako u IR.71., smrť si nevyberala. Koncom augusta 1914 sa v Trenčíne zastavil veliteľ 15. pluku plk. Dormándy, ktorý cestoval ako "frontový hrdina" po zranení na liečenie do Budapešti. Na trenčianskej stanici ho vítal viac ako 2500 členný dav ľudí, vraj uhorských národovcov. Spomedzi nich sa okrem oslavných ozvali aj výkriky: "Kde sú ostatní...", "Vrahovia", atd. Pre Maďarov sa takéto privítanie "vojnového hrdinu" stalo zahanbujúcou udalosťou.

Na haličskom fronte sa situácia pre vojská monarchie nevyvíjala dobre. Po neúspechu Lublinskej operácie koncom augusta, ustúpila rakúsko-uhorská armáda 11.9. až na čiaru Krakov-Czestochova-Lodž. Obidva trenčianske pluky pri tomto pochode utrpeli ďalšie straty.

Výraznými úpravami prešli v dôsledku organizačných zmien veliteľské kádre IR.71. Z pôvodných "kmeňových" dôstojníkov 71. pluku ostal iba jeden na každých 1000 vojakov, ostatní padli alebo ich vymenili. Radových vojakov nemal kto vymeniť.

Začiatkom októbra 1914 sa zmenilo aj velenie vyšších útvarov a zväzkov, ktorým IR.71. na fronte podliehal. K veliteľovi jazdeckva Viktorovi Danklovi pribudol ďalší generál, náčelník štábu 1. armády, gen. von Kochanowski. Veliteľ V. zboru von Puhallo ostal na svojom poste s upozornením, že straty IR.71. a 72. nemusli byť také "výrazné" a dostal nového náčelníka štábu, plk. Sallagara. Velenie 14. divízie prevzal čerstvo povýšený poľný podmaršál Martiny. Vojakom radových plukov, ktoré v polovici novembra prešli ďalšími ťažkými bojmi severozápadne od Krakova tieto zmeny okrem útrap nič nepriniesli. Navyše ich čakala prvá frontová, ozaj "ruská" zima.

Začiatkom decembra 1914 trenčiansky pluk IR.71. začlenili do nového obranného pásma pri Krakove, kde sa stiahla 14. divízia. Bolo to niekoľko desiatok kilometrov západne od miesta, kde pluk svoju frontovú anabázu začínal. Ostrá "sibírska" zima veľký pohyb jednotiek neumožňovala, aj ruské vojská sa radšej zakopávali, pokiaľ to ešte nie celkom zamrznutá zem umožňovala. Boje však neutíchli a od 4.12. sa celá frontová čiara začala v ťažkých zimných podmienkach pomaly posúvať znova na východ. Trenčiansky 71. pluk musel opustiť už vybudované zimné postavenie. Proti nemu západne od Miechowa stáli čerstvé sily 83. pomocného zboru 9. ruskej cárskej armády a tak znova stratil veľa príslušníkov, niektorí prebehli, iných Rusi zajali.

Zlý dojem sa musel zakryť a vojaci utíšiť. Pravdepodobne preto veliteľ IR.71. plk. Žigmund Prey začiatkom decembra 1914 podáva nadšene štylizovanú správu o príkladnej obetavosti a statočnosti, za ktorú vyznamenali viacerých slovenských (!) vojakov. Plk. Prey nebol Maďar a znalý národnostných pomerov vedel, na akú strunu treba rozladeným vojakom-Slovákom "zahrať". Nebál sa uviesť, kto patrí medzi ospevovaných "statočných hrdinov". Žiaden maďarský veliteľ by to nepriznal.

Záslužnú striebornú medailu "Für Tapferkeit" dostal 3.12. medzi inými aj šikovateľ Viktor Kolibik z Dlhého Poľa, neskorší vodca protivojnovej vzbury trenčianskych vojakov z IR.71. v Kragujevaci v lete 1918. Kolibik sa zúčastnil na všetkých bojových akciách, ktorými pluk od začiatku vojny v Haliči prešiel. Pluku ako celku tri razy udelili najvyššiu pochvalu od hlavného veliteľa armády, arcikniežata Albrechta Fridricha.

Koncom decembra začali Rusi s novou zimnou ofenzívou. Pred Vianocami prešiel IR.71. ťažkými bojmi pri Štítnikoch a Ščerbakove, vzdorujúc v pozíčných bojoch novému ústupu pred ofenzívou. V takejto situácii vojaci uvítali aj prvý frontový Nový rok - 1915.

Nová stratégia na východnom fronte

Boje na východnom fronte neprebíhali tak úspešne, ako ich v prejavoch a v tlači predpovedali rakúsko-uhorski politici. Eufória rýchlo vyhasla v prívale vojnových hrôz, ktoré zaskočili aj najväčších optimistov. Len čo začali od frontových vojakov prichádzať prvé dopisy, nedobré správy sa rýchlo dostali medzi ľudí ako silný protipól oficiálnej propagandy.

Postup ruských vojsk koncom r. 1914 schladil šovinistický optimizmus. Keď sa koncom decembra v Treňčine rozšírila nepravdivá zvesť o prieniku ruských jednotiek na Oravu, stoličný úrad správy dementoval, aby zamedzil šíreniu paniky. Aj keď správy neboli pravdivé, presun frontovej línie bližšie k Slovensku pripomenul aj Trenčanom, že ani zázemie nemusí byť až také bezpečné. Odzrkadlilo sa to aj vo vyhlásení nových vojnových opatrení. Niektoré závody s pozastavenou výrobou prevzala pod kontrolu armáda. Vojsko obsadilo aj budovu trenčianskeho

piaristického gymnázia a začalo tu zriaďovať ubytovňu pre zmobilizovaných záložníkov IR.71., pred ich sformovaním do pochodových práporov, ktoré mali nahradiť frontové straty pluku. V januári 1915 sa novým posádkovým veliteľom Trenčína stal gen.Imrich Sandtner, ktorému podliehali všetky domáce zložky oboch trenčianskych plukov, vrátane náhradných a pridelených vozatajských útvarov.

Na ruskom fronte medzitým začali s rozsiahlou reorganizáciou celej rakúsko-uhorskej frontovej línie. Vrchné armádne velenie zvolilo novú stratégiu. Časti tzv. slovenských plukov IR.67. a IR.72. určili pre krytie horských priesmykov Dukla a Lupkov. Trenčiansky 71. pluk, ktorý mal už v prvej fáze bojov veľké straty, stiahli na regeneráciu za prvosledovú čiaru. Nové zálohy pre IR.71. nedisponovali od januára 1915 priamo na front, ale do Szászváru v Sedmohradsku.

V marci 1915 povolali ďalších odvedencov vo veku 37-42 rokov, ale na ruský front odišla iba časť z nich. Domácu trenčiansku posádku doplnil oddiel horského delostrelectva, prechodne ubytovaný v objektoch tzv. Gumovej továrne (Gumovka), ktorá ostala po zastavení výroby prázdna. Rýchle docvičovanie absolvoval v kopcovitom teréne na Hrabovke a v priestore medzi Trenčínom, Kubrou a Soblahovom. Tento Etappengarnison delostrelectva mali nasadiť na najcitlivejšom úseku pri očakávanom prieniku Rusov na Slovensko. Nakoniec ho oddisponovali k východoslovenským horským priesmykom východne od Vysokých Tatier. Priestory, ktoré delostrelci po odchode z Trenčína uvoľnili, využili na rozšírenie dielne, vyrábajúcej pre vojsko sanitámu bielizeň a uniformy.

V rámci rakúsko-uhorskej zostavy vojsk na ruskom fronte vyčlenili pri reorganizácii všetky tri pešie pluky s prevládajúcim slovenským mužstvom z ich pôvodného zaradenia k 1. a 4. poľnej c.k, armáde. Celá 14. Infanterietruppendivision (pešia divízia) sa v rámci reorganizovaného VIII. zboru dostala do zostavy 2. c.k. poľnej armády, ktorej velil bývalý veliteľ krakovského zboru, gen. Böhm-Ermoli. Divíziu viedol poľný maršál Csicscevic, novým veliteľom 27. pešej brigády sa stal genmjr. Horváth. Brigádu doplnili o zdecimovaný prešovský 67. pluk, ktorému po opakovaných ruských ofenzívach ostalo v druhej polovici marca 1915 už iba okolo 300 mužov. V novovytvorenom 4. armádnom zbore mal trenčiansky IR.71. štyri a bratislavský IR.72. tri prápory. Frontovému IR.71. velil plk. Žigmund Prey.

Pluk čakali ťažké, vyčerpávajúce pohybové boje na západnej Ukrajine a v Haliči, v priestore až k Samboru a Czortkovu, východne od Cvova. Nasledovali takmer rok trvajúce krvavé zákopové boje proti jednotkám VI. zboru ruskej 11. armády pri Gontove-Didkovciach a pod Kamiencom na Ikve, ktoré 71. pluk prekonal s veľkými stratami. Od 15.10.1915 pluk rozmiestnili na južný okraj frontového úseku 2. armády, juhozápadne od Gontovy. Tam ostal až do zimných mesiacov 1915-16.

Z Ruska do Talianska

Taliansko napriek pokračujúcim sporom s Rakúsko-Uhorskom o niektoré pohraničné územia patrilo na začiatku I. svetovej vojny k spojencom c.k. monarchie. Karta sa obrátila v máji 1915 a Taliansko vypovedalo Rakúsko-Uhorsku vojnu. Nové bojisko v severotalianskom Tridentsku kryl so svojou pornou armádou gen. Viktor Dankl, stiahnutý z východného frontu. Taliansky tlak silnel a tak sa na Apeninský polostrov presúvali aj časti vyčerpaných jednotiek z ruského frontu, stojace pred výmenou alebo reorganizáciou. V lete 1915 rozhodlo vrchné velenie aj o postupnom celkovom stiahnutí 14. divízie z Ruska (jej súčasťou bola aj 27. pešia divízia), ale tento proces trval viac než rok.

Od januára 1916 71. pluk, pôvodne takmer slovenský, doplnili aj maďarskí a rakúski záložníci z okolia Bratislavy. Predchádzajúce začlenenie všetkých troch tzv. slovenských plukov do jedinej

- 27. pešej brigády malo viac-menej politické dôvody. C.k. velenie týmto panslávskym plukom na ruskom fronte neverilo a ich plánovaným presunom do Talianska chceli jednou ranou zabiť viacej múch. Všetky národnostne nespoľahlivé ovečky najprv zhromaždili do jedného košiara, t.j. 27. pešej brigády. Výmena veliteľov mala zabezpečiť spoľahlivejšiu kontrolu nad nimi a súčasne odstrániť príliš liberálnych dôstojníkov, ktorí si so slovenským mužstvom rozumeli. Premiešanie s Maďarmi a Rakúšanmi malo byť ďalším pacifikačným krokom a konečne preložením do Talianska sa malo čeliť nežiadúcim kontaktom slovanských vojakov monarchie s miestnym ruským obyvateľstvom.

V priebehu prvého polroku 1916 zreorganizovanú 14. pešiu divíziu preradili k 4. zboru gen. Schmidt von Georgenegga, ktorý predtým velil 43. ľahkej pešej divízii. Celá 14. divízia, okrem zálohy v sedmohradskom Szászvári, ostala ako jediná až do leta 1916 v tzv. náhradnom 4. zbore genplk. Böhm-Ermoliho. Divízii velil genmjr. Horváth, dovtedy veliteľ 27. pešej brigády, ktorú po ňom prevzal 28.7.1916 genmjr, von Schilhawsky.

Po reorganizácii 27. pešej brigády patrili do jej zostavy už len dva pešie pluky, 1R.71. a IR.72. Počet práporov 71. pluku, vyčleneného z prvosledových frontových jednotiek, sa neustálym dopĺňovaním záloh pri malých frontových stratách zvýšil až na šesť, IR.72. mal iba štyri a pol prápóra. Náhradný prápór IR.71. s nedocvičenými nováčikmi a niekoľkými vojakmi starších ročníkov stiahli koncom septembra 1916 do srbského Kragujevaca, kde sa v lete 1918 vojaci vzbúrili. Koncom októbra 1916 stiahli pod silným tlakom Brusilovovej ofenzívy 14. divíziu z prvosledovej línie, sústredili pri Zleczone východne od Cvova a odtiaľ presunuli do zálohy formujúcej sa 5. armády gen. Svetozára Boroeviča, v zápolí východného frontu.

Začiatkom augusta 1916 sa rozpútala veľká bitka na rieke Isonzo, ktorá trvala až do neskorej jesene. V novembri nasadili ako zálohu Boroevičovej armády do bojov na strednom úseku rieky, v priestore Gorizie, aj 14. divíziu. Jednotky trenčianskeho 71. pluku sa tak znova dostali do centra krvavého vojnového kúpeľa, tentoraz na talianskom bojisku a otvorili záverečnú kapitolu svojich vojnových osudov.

Honvédi pri hraniciach Besarábie

Druhý trenčiansky vojenský útvar, 15. honvédskeho pluku, mal vojnové osudy rovnako dramatické ako jeho populárnejší a slávnejší druhovia v zbrani od jedenasedemdesiatnikov. V auguste 1914 honvédov nasadili na východnom fronte pod Chodelom pri Lubline. Utrpeli veľké straty, ktoré však nahradili povolaní záložníci. Čiastočne zdecimovaný pluk koncom októbra 1914 po krátkom odpočinku znova nastúpil do prvosledovej frontovej línie v úseku Sandomierz - Radom - Ivangorod, juhovýchodne od Varšavy. Na tomto bojisku veliaci generál Cvrček prejavil k honvédom zhovievavosť a nezaradil ich na najťažšie úseky. Aj tak sa pluk nevyhol ďalším stratám, dňa 24.10.1914 prišiel počas ruskej ofenzívy o celú rotu, protivníkom obkľúčenú a zajatú. Po takýchto stratách museli pluk zreorganizovať a doplniť, aby dokázal plniť ďalšie bojové úlohy v Haliči, kde aj prezimoval.

Na jar 1915 trenčiansky honvédskeho pluk preložili na južný úsek východného frontu, až k hraniciam Besarábie. Pluk bojoval pri Jangrote, Wipnici, Marcinove a Lucku, až do septembra 1916 "pendloval" na rôznych úsekoch, vyplňal diery besarábskej frontovej línie po iných, rozbitých útvaroch.

V septembri 1916, po vstupe Rumunska do vojny, sa 15. honvédskeho pluk presunul na novootvorený rumunský front. Pre príslušníkov, ktorí dovtedy prešli všetkými bojiskami, vydali strieborný pamätný odznak. Počas I. svetovej vojny patrilo k zaužívaným zvykom vydávať takéto odznaky, avšak odznak trenčianskeho 15. pluku patril medzi výtvarne najlepšie

spracované a nízky počet vyrobených kusov ho radí medzi najcennejšie suveníry z tohto obdobia.

Trenčianske pešie pluky nepatrili k jediným útvarom, v ktorých naši predkovia prelievali svoju krv. Trenčania bojovali aj u delostrelcov, jazdcov, v ženijných plukoch a niektorí sa dostali aj k c.k. námorníctvu. Strojník Imrich Berényi, majster v trenčianskej textilke Tiberghien, narukoval ako mechanik k letectvu a slúžil na východnom fronte.

Veľký rozruch spôsobila ruská protiofenzíva, počas ktorej sa jednotky 8. armády dostali až na východné Slovensko. Stoličný úrad v Trenčíne vydal uspokojujúce prehlásenie, prorokujúce rýchle zastavenie generála Brusilova. Vojnové udalosti však život v trenčianskej župe tak či tak poznamenali. Nenašla sa hádam rodina, z ktorej by niekto nebol kdesi na fronte. S vojakmi v ruskom zajatí sa od r.1915 dalo aspoň občas písomne skontaktovať cez organizácie Červeného kríža neutrálnych štátov. Noviny rodiny dokonca povzbudzovali, aby zajatým príbuzným posielali potraviny a teplé šatstvo, avšak balíčky sotva našli správneho adresáta.

Domáci život stagnoval, výroba sa prispôsobila vojnovým potrebám. Ceny stúpali a v druhej polovici vojny sa začal citeľne prejavovať nedostatok niektorých druhov tovaru, najmä potravín. Vojnovým pomerom sa prispôsobilo aj školské vyučovanie. Mnohí učitelia a profesori narukovali, väčšie budovy obsadilo vojsko, najprv kvôli ubytovaniu povolaných záložníkov, neskôr v nich zriaďovali výpomocné lazarety.

Od vypuknutia vojny do januára 1916 len v Trenčíne prešlo vojenskými nemocnicami 16 871 ranených a chorých vojakov. V máji 1916 navštívila mesto manželka arcikniežaťa Fridricha arcikňažná Izabella s dvomi dcérami, aby vykonala inšpekčnú návštevu ranených vojakov v trenčianskych vojenských nemocniciach. V kasárňach 71.pluku, ktoré niesli meno jej manžela, ju vojenský predstavitelia privítali bez okázalostí, stroho, úradne, veď parády sa nehodili k prehliadke kasární a ďalších objektov, preplnených ranenými.

Slovenčina zmiatla Talianov

V lete 1916 plánovalo Nemecko prejsť na východnom fronte do obrany. V rámci dohodnutých opatrení, podľa spojeneckých záväzkov, preložili trenčiansky IR.71. v októbri až novembri 1916 na taliansky front. V tzv. úseku Isonzo v predhorí talianskych Álp odolával za cenu veľkých strát útokom 3. talianskej armády, v ťažkom, neprístupnom teréne prekonal alpskú zimu 1916-17.

Vojna sa síce stabilizovala na pozičnú, ale mrazy, choroby a zlé zásobovanie si znova vyžiadali obeť. Až na jar 1917 sa frontová činnosť oživila. Náčelník štábu 5. rakúsko-uhorskej armády gen. Franz Höfer v situačnej správe z 12.4.1917 vyzdvihol IR.71., ktorého príslušníci východne od Vertojby pri Gorizii prenikli až do štábu veliteľstva talianskej horskej divízie, pričom zajali 6 dôstojníkov, 140 mužov, ukoristili mnoho zbraní, vrátane dvoch guľometov. Veliteľ akcie, istý stotník 71. pluku vraj velil po slovensky (...in slowakischer Sprache), čím vraj zmiatol Talianov, z ktorých mnohí ovládali nemčinu.

V polovici mája 1917 došlo na talianskom fronte k organizačným zmenám. Velenie 14. pešej divízie prevzal genmjr. von Szende a 27. brigády genmjr. Ritter von Schilawsky. Brigáda mala dva "slovenské" pluky - IR.71. a IR.72., maďarský prápor poľných strelcov FJB.11. z Györu, oddiel horského delostrelectva, ktorý bol v r. 1915 prechodne v Trenčíne a rotu sapérov (ženistov) na opevňovacie práce,

Trenčiansky "drotársky" IR.71. mal v tom čase v brigáde tri, neskôr len dva prápory. K 14.5.1917, keď sa jadro 14. divízie nachádzalo za frontovou líniou juhovýchodne od Gorizie, vyčlenili jeden prápor do prvej línie proti talianskemu zoskupeniu Ravenna. Druhý prápor ostal v

zálohe, tretí podriadili novosformovanej zvláštnej skupine 16. zboru Borojevič v ďalekom zázemí, pri obci Kamnocelo, juhovýchodne od veliteľského stanovišta 14. divízie. K 5.6.1917 sa jadro 14. divízie presunulo severovýchodne od Wippachu do priestoru Vogerska, ktorý patril do kompetencie 16. zboru Borojevič. Trenčiansky IR.71. mal vtedy v 14. divízii všetky tri prápory, ktoré však museli reorganizovať a doplniť.

Kaiserliche und Königliche Kriegsministerium vydalo dekrét č. 31258/1917, ktorým mimoriadne povýšilo viacerých dôstojníckych čakateľov (K.u.k. Fähnlich in der Reserve) IR.71. na poručíkov s platnosťou od 4.7. 1917, s odôvodnením veľkých strát dôstojníckych kádrov pluku. Takto doplnený IR.71. zaradili do prvosledových jednotiek 14. divízie a 18.8.1917 juhovýchodne od Gorizie nasadili v rámci celej 14. divízie proti 59. divízii 8. armádneho zboru 10. talianskej armády. Ako-tak poláтанý pluk v ťažkých bojoch znova takmer vykvrácal. Museli ho stiahnuť a doplniť, čo vyvolalo problémy, pretože rezerv ubúdalo.

Po doplnení sa 71. pluk v rámci 27. pešej brigády 1. Isonzskej armády zúčastnil veľkej rakúsko-nemeckej ofenzívy proti talianskej 3. armáde v priestore Gaporetto. V týchto bojoch sa dostal od údolia rieky Tagliamento (západne od Udine) až do úseku Noveta di Piave, kde prešiel do obrany. V zákopových pozíciách ostal až do leta nasledujúceho roku.

Ďalšia rakúsko-uhorská ofenzíva začala 15.6. 1918, avšak pre vnútorný rozklad c.k. armády nebola úspešná. Koncom júna zaujal pluk znova obranné pozície na rieke Piave, kde zotrval až do poslednej talianskej ofenzívy koncom októbra 1918, počas ktorej asi tretina príslušníkov 71. pluku padla do talianskeho zajatia.

Demoralizovaný 71. pluk ako súčasť rakúsko-uhorskej armády prakticky stratil svoju bojovú hodnotu. Jeho bývalí príslušníci, ktorí svetovú vojnu prežili, sa po rozpade Rakúsko-Uhorskej monarchie vracali pomaly domov, buď ako vojnoví navrátilci, prepustení zajatci alebo členovia česko-slovenských légií v Taliansku.

Zajatci, vzbury, občianska garda...

Na konci vojny sa veľa príslušníkov trendianskych plukov dostalo do ruského alebo talianskeho zajatia. Mnohí neskôr vstúpili do formujúcich sa čs. légií. V Rusku tvorili bývalí príslušníci c.k. IR.71. jadro novopostaveného, prevažne slovenského, 7. streleckého pluku čs. legií. Neskôr dostal názov „tatranský“.

Doma naopak pribúdalo zajatcov z druhej, ruskej strany, ktorých pridelovali na rôzne práce. Od polovice r.1917 pracovali pri rúbaní a spúšťaní dreva v soblahovských a inoveckých horách, na píle v Kubre, pri oprave železničných tratí a na stavbe vlečky do vojenských skladov v Zábraní. V Trenčíne župa zriadila dielňu na opravu obuvi kde pracovali i Rusi. Vojensky erár sa aspoň nemusel starať o niekoľko sto hladných zajatcov. Začiatkom januára 1918 sa prepustení Rusi mohli vrátiť do revolúciou zmietanej vlasti.

V Rakúsko-Uhorsku vstupovali do vojny ďalšie nešťastné ročníky. Začiatkom januára 1918 povolali 17-18 ročných mládencov. Do februára sa v Trenčíne na doplňovacom veliteľstve sústredilo asi 600 povolancov z trenčianskej, turčianskej a oravskej stolice. Zaradili ich do transportu a 8.2.1918 vyslali v asi 30. vagónoch k náhradnému práporu 71. pluku do Kragujevaca. Pod hradom Matúša Čáka ostalo len doplňovacie veliteľstvo IR.71. a malý strážny oddiel, ktorý sa mal starať o intendančné sklady. Trenčiansku posádku tvorili takmer len domobranci 15. honvédskeho pluku, väčšinou navrátilci z ruského zajata. Úrady sa báli revolučného výbuchu, preto ich popri výcviku určili na vykonávanie rôznych pomocných prác, aby vraj nemali čas na rebélie.

V máji 1918 mal 15. pluk v Trenčíne asi 6000 mužov, z toho asi 5000 navrátilcov z Ruska. Ubytovanie našli v provizórnych ubytovniach v Trenčíne, Kubre a Trenč. Biskupiciach. Asi 70% z nich sa hlásilo k slovenskému pôvodu a o návrat na front neprejavovali záujem. Podľa správy veliteľa náhradného práporu 15. pluku gen. Jozefa Síra, došlo 21.5.1918 večer pri výdaji stravy pre "Heimkehrerov"(navrátilcov zo zajatia) k revolte, keď dve novosformované stotiny odmietli opätovný návrat na bojiská. Rozzúrení vojaci zrazili pažbou pušky veliteľa stotiny na zem. Veliteľstvo pluku sa zľaklo a proti rebelantom nezasiahlo. O dva dni došlo k ďalšiemu výbuchu nespokojnosti medzi ubytovanými v Kubrej. Podľa gen. Síra pochádzali zo skupiny nespokojných navrátilcov z ruského zajatia.

Prácu v rámci výcviku zaviedli ako náhradu za pracovné sily, stratené odchodom zajatých Rusov. Po rebélii však navrátilcov od nej oslobodili a 24.6.1918 podmaršál Cvrček, vrchný dozorca podnikov pod vojenskou správou v Uhorsku, nariadil bezpodmienečný návrat príslušného počtu civilných robotníkov do výroby. Do Borovičkovej továrne a mestskej elektrárne nastúpilo po šesť, v liehovare Kornhauser 30 náhradných robotníkov. Tak skončili domáce protivojnové vojenské rebélie, avšak k najväčšiemu a najvýraznejšiemu odporu došlo v lete 1918 pri vzbure náhradného práporu IR.71. v Kragujevaci, ktorá skončila tragickou popravou jej 44 účastníkov.

Koncom októbra 1918 sa pod vplyvom vyhlásenia maďarského ministerského predsedu Kolomana Tiszu rozišiel takmer celý náhradný prápor 15. honvédskeho pluku. Z IR.71. ostali v tom čase v Trenčíne už iba bezvýznamné zvyšky. Aby nedošlo k nepokojom a rozkradnutiu vojenského materiálu, navrhol gen. Jozef Sir vytvorenie ozbrojenej občianskej gardy, ktorá skutočne aj vznikla. Pod jeho vedením sa regrutovalo 50 mužov, bývalých príslušníkov trenčianskych plukov, záložníkov a dobrovoľníkov. Ako posledná oficiálna ozbrojená organizácia uzatvorila bohatú mnohoročnú kapitolu vojenských dejín Trenčína z čias pred vznikom Česko-Slovenskej republiky.

O autorovi:

Ing.arch. Štefan Androvič, CSc. je známy Trenčan, povoláním architekt, s celoživotným zameraním na históriu, skauting, letectvo, vojenstvo, modelárstvo.

Narodil sa v roku 1930 v trenčianskej remeselníckej rodine a vyrastal pod hradom, na hlavnom námestí. Na jeho príklon k histórii mal zrejme vplyv aj rektor Branecký, ktorý ho učil.

Vyštudoval architektúru na Stavebnej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave u architekta a historika prof. Alfréda Piffľa, absolvoval v roku 1955. Vedeckú hodnosť kandidáta vied nadobudol v SAV, u historika PhDr. Jána Tibenského v oblasti histórie vied a techniky.

Pracoval celý život v oblasti výstavby: v projekcii aj v štátnej správe.

Publikovať začal ešte ako študent architektúry, keď pracoval vo vlastivednom krúžku profesora Pozdišovského pri Mestskom múzeu v Trenčíne, príspevkami do jeho Informačných zpráv. Pokračoval množstvom textov vo všetkých oblastiach svojich záujmov, je autorom a spoluautorom niekoľkých kníh.

Osobne zažil veľké premeny Trenčína aj spoločenského prostredia, poznal veľa starých Trenčanov a stihol zachytiť pozoruhodné spomienky. Cez svoju bohatú korešpondenciu aj osobne pozná mnoho ľudí dnes už legendárneho mena. Stále spolupracuje s odborníkmi v oblastiach svojho záujmu, doma aj v zahraničí.

(Ing. V. Brabenec, 2.10.2011)

Vydavateľská poznámka:

Vojenské dejiny Trenčína sú iste dôležitou súčasťou dejín Trenčína, rovnako ako súvisiace dejiny hradu Trenčín.

Hrad už od r. 1956 má svoju monografiu od Menclovej, rozsahom síce skromnú, doteraz však ako celok neprekonanú, aj keď odvtedy poznatkov o hrade pribudlo.

Vojenské dejiny Trenčína sa však doteraz nedočkali svojho sústavného spracovania. Ani predložené dielo Ing.arch. Št. Androviča túto úlohu celkom nespĺňa, ale najviac sa jej približuje. Okolnosti nedopriali, aby toto dielo, prípadne aj rozšírené, vyšlo po zásluhe tiež knižne čo i len v skromnej forme, ako napríklad vyšlo "Letectvo v Trenčíne" od toho istého autora vo voľnom vydavateľskom rade "Trenčianska vlastiveda". S odstupom času treba oceniť všetko, čo vtedy v rade "Trenčianska vlastiveda" vyšlo, i keď v skromnej, ale informačne dostačujúcej forme.

Vojenské dejiny Trenčína autor prvý raz uverejnil na pokračovanie v Trenčianskych novinách v r. 1993 – 1995 (ako seriál). Autor sa pochopiteľne musel prispôsobiť vtedajšiemu zámeru redakcie. Ten mal len určitý počet pokračovaní a tak siahal od najstarších čias iba po r. 1918. Je to škoda, ktorá sa už dnes nedá napraviť. Dielo aj vzhľadom na spôsob vydania neobsahovalo informácie o použitých zdrojoch. Novinový seriál rokmi zapadol prachom a dnes si naň pamätá už iba zopár ľudí. Jeho čítanie v stovke novinových čísel je nepohodlné a odrádzajúce – napokon, kde ich vziať?

Preto vydávame túto elektronickú formu diela, na základe môjho dohovoru s autorom pánom Ing.arch. Štefanom Androvičom a ním udelenej autorskej licencie. Žiaľ, dielo sa už ani dodatočne nepodarilo ani rozšíriť, ani doplniť odkazmi na použité zdroje – svoj podiel na tom iste má aj dlhý časový odstup od spracovania. Zvažovala sa tiež možnosť dodatočného doplnenie diela externými obrázkami, boli by však skôr všeobecného charakteru; to sa napokon v tomto vydaní neuskutočnilo. Upustilo sa od vytvorenia registra aj obsahu, pretože v tejto elektronickej podobe sa dá ľahko vyhľadávať automaticky.

Na základe pomoci pána Ivana Šarvaica, celý text diela obetavo previedol do digitálnej podoby a upravil pán Ing. Vojtech Tichý na jeseň 2011. Toto vydanie diela ako elektronickej knihy nikto finančne nepodporil, vzniklo dobrovoľnou bezplatnou prácou nadšencov - neprofesionálov a je každému dostupné zdarma na internete. Autorské práva však patria aj naďalej autorovi pánovi Ing.arch. Štefanovi Androvičovi, ktorý na toto vydanie poskytol súhlas (licenciu). Text diela neprešiel žiadnou vecnou autorskou ani sústavnou redakčnou úpravou. Ako pri všetkých ľudských dielach, treba pripustiť možnosť chýb a omylov.

Je mi cťou a potešením aj takto sprístupniť dielo pána Ing.arch. Štefana Androviča pri príležitosti jeho životného jubilea.

V Trenčíne, 2.okt.2011

Ing. Vojtech Brabenec
www.trencan.ic.cz

Pozrite si:

www.trencan.ic.cz internetové stránky o histórii Trenčína (zal. 9.3.2008)

www.os52.ic.cz stránky 52. klubu old skautov v Trenčíne (zal.18.3.1923)

www.obrazkystarehotrencina.ic.cz obrázky starého Trenčína

Vydal Ing. Vojtech Brabenec v Trenčíne

ISBN 978-80-970981-9-3

NEPREDAJNÉ

Spracované v Open Office a Gimp, pod GNU/Linux - Ubuntu - Greenie